

B. G. FORSELIUSE SELTS

Forseliuse Sõnnimä

2012

20

Eesti Vabariigi taasiseseisvumise 20. aastapäev, Stockholmi Püha Peetri kirik, 20.08.2011. Forseliuse Seltsi Segakoor (dirigent Tiiu Millistfer) esinemas

B. G. FORSELIUSE SELTS

Forseliuse Sõnumid

2012

20

Forseliuse Sõnumid on B. G. Forseliuse Seltsi väljaanne (nime ristiisa *prof em* Helmut Piirimäe), mis ilmub 1–2 korda aastas ja avaldab kaastöid:

- hariduselu ja noorsootöö;
- heuristiline õpe, sh suunatud uurimuslik õpe lasteaiast gümnaasiumini;
- hariduslugu ja -traditsioonid, kool ja õpetaja arenguruumis;
- seltsi liikmeskonna tegevused ja kroonika

Fotod värvitahvritel ja kaantel täiendavad kaastöid, näitavad seltsi, liikmeskonna ja sõpruskonna tegevusi

Forseliuse Sõnumite ja *B. G. Forseliuse Seltsi Toimetiste* sisukorrad on www.forselius.ee > Seltsi trükised

Toimetaja: Madis Linnamägi
Fotod: seltsi ja koolide arhiivid
Korrektuur: Veronika Nagel
Küljendaja: Irina Gron

Trükk: OÜ PAAR, Ilmatsalu 3g, 51014 Tartu
tel 716 8151, faks 716 8150
info@paar.ee, www.paar.ee

Täname toetuse ja koostöö eest ajakirja Forseliuse Sõnumid 20, 2012, kirjastamisel:

- Eesti Rahvuskultuuri Fond,
- Hasartmängumaksu Nõukogu,
- Eesti Kultuuriseltside Ühendus,
- trükikoda PAAR!

B. G. Forseliuse Selts, Pepleri 27, 51010 Tartu

GSM +372 509 8647, madis@forselius.ee, www.forselius.ee; registrikood 80012678

Swedbank 11 2021 2463

BIC. HABAE2X

IBAN: EE21 2200 0011 2021 2463

SEB

10 15120 0152 9004

BIC: EEUHEE2X

IBAN: EE98 1010 1520 0152 9004

Seltsi missiooni ja põhikirjalisi eesmärke võib toetada vabatahtliku tegevusena, annetuste ja pärandustena (esemed, raamatud, rahaline ülekanne, väärtpaberid, hoone-, metsa- ja maakinnistud, ...).

Vabatahtlike ja toetajate nimed avaldame Forseliuse Sõnumites ja veebil, objektidele ja kinnistutele asetame kuldkirjalised tahvlid toetajate nimedega.

EESTI VABARIIGI TAASISESEISVUMISE 20. AASTAPÄEV STOCKHOLMIS, 20.08.2011

Eesti Maja Stockholmis

Koorivanem Kristi Kullamaa ja Rootsi Eestlaste Liidu esimees Jaak Akker avaldavad tänu

Mai Raud-Pähn, „Rahvusliku Kontakti“ toimetaja

St. Peters kyrkan

REL-i esimees Jaak Akker ja EV suursaatkonna asejuht Marje Luup

Forseliuse seltsi segakoori kontsert

80. ESMASPÄEVANE KOKKUSAAMINE, NORRMALMSTORG, 17.08.2011

Baltlaste taasiseseisvumist nõudvaid kõnekoosolekuid tuli lippudega meenutama palju rahvast

Stockholmi Eesti Kooli õpilased Jaan Seimi juhendamisel panid eestlasi üheskoos „Kungla rahvast“ laulma

Lehvis ka esmaspäevaste kõnekoosolekute originaalloosung

FINLANDS-PARKEN

KONVERENTS „HARIDUS ON VALGUS. EESTI KOOL VAATAB TULEVIKKU“, 08.04.2011

Minister Jaak Aaviksoo tervitab konverentsist osavõtjaid

Madis Kanarbik, Rootsi Kuningriigi suursaatkonna aukonsul

Proua Ingrid Rüütel: „Muutudes rahvana endaks jääda“

Stockholmi läänivanem Per Unckel: „Hariduselu Skandinaavias“

Aivar Pöldvee: „Eestikeelne kool 17. sajandil“

Veronika Varik: „Eestikeelne koolivõrk läbi aja“

Kaido Reivelt: „Füüsika, keemia ja bioloogia õpikodade programm“

Madis Linnamägi: „Forseliuse Selts haridus- ja noorsootöös“

Peeter Sadam, moderaator

Lähte Ühisgümnaasiumi meediaõpilased intervjuerivad president Arnold Rüütlit ja Toomas Liivamäge

Toomas Liivamägi ja Asta Pazuhaniš

Jüri Valge: „Keeleperspektiivid Euroopa Liidus“

Forseliuse Seltsi väljaanded ja tunnustusvahendid
LAUREA FORSELIANA

Eestikeelne kool 325

FORSELIUSE NOORTE XXII SUVEKOOL LÜGANUSEL, 23.–25.09.2011

Euroopa teadlaste öö Tallinna Tehnikaülikooli Virumaa Kolledžis, 23.09.11

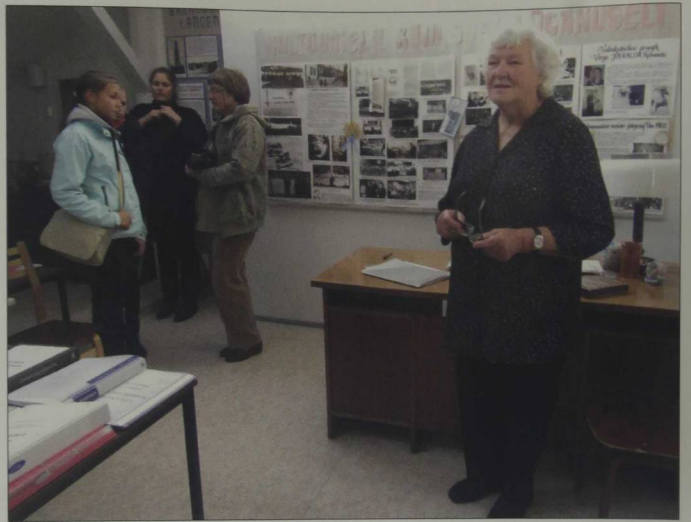
Kolledžis on rikkaliku sisseseadega õpikojad ja laboratooriumid

Arvuti juhib tööpingi operatsioone detailide valmistamisel

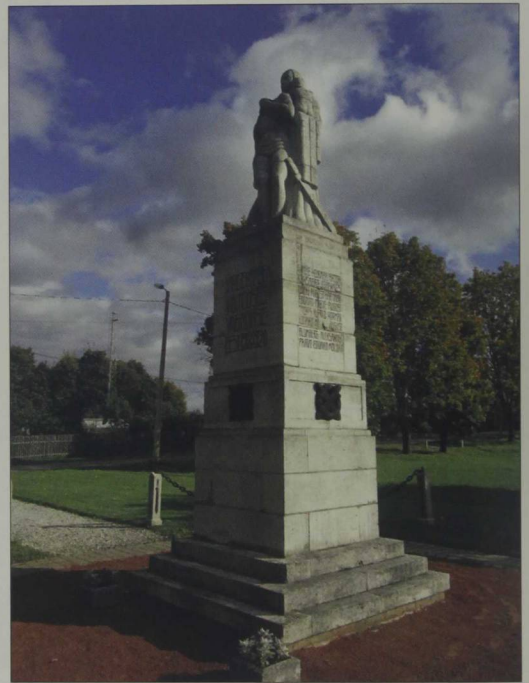
Lüganuse neid tervitavad forseliuslasi lauluga

Keskkooli muuseumi juhataja Erika Rohumäe

Lüganuse kihelkonda teatakse 1241. aastast

Lüganuse rahva Eesti Vabadussõja monument

Uhaku karstialal leiab vanu põlevkiviõli tootmise jälgi.
Festivalil „PurFest“ kogutakse „suveniiriks“ klaaspurkidesse jõetõrva

Forseliuslased naudivad Kiviõli kõrgelt poolkoksimaelt loodus- ja tööstusvaateid

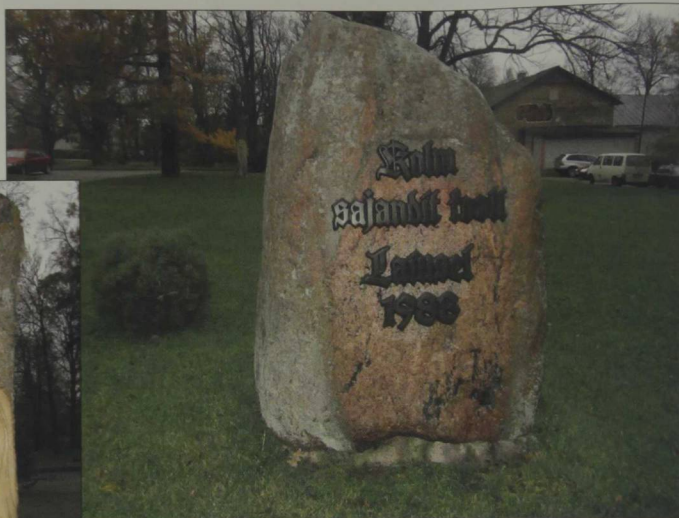

Kukruse Polaarmuuseumis: teenijanna – Kadri Kruut, parun – Madis Linnamägi, paruness – Elis Toim

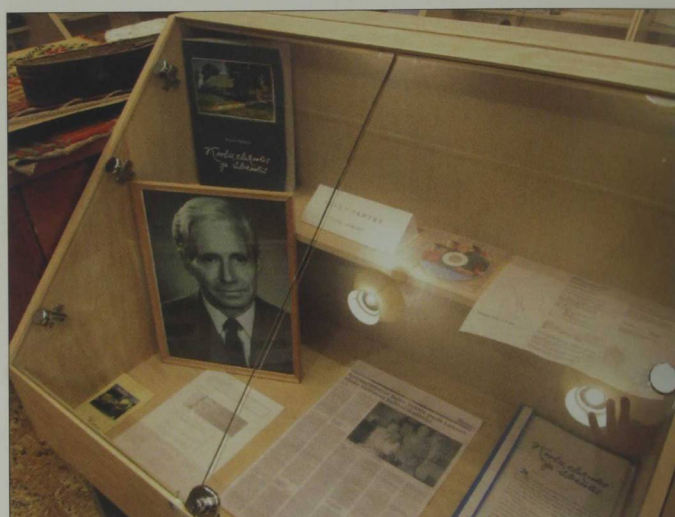
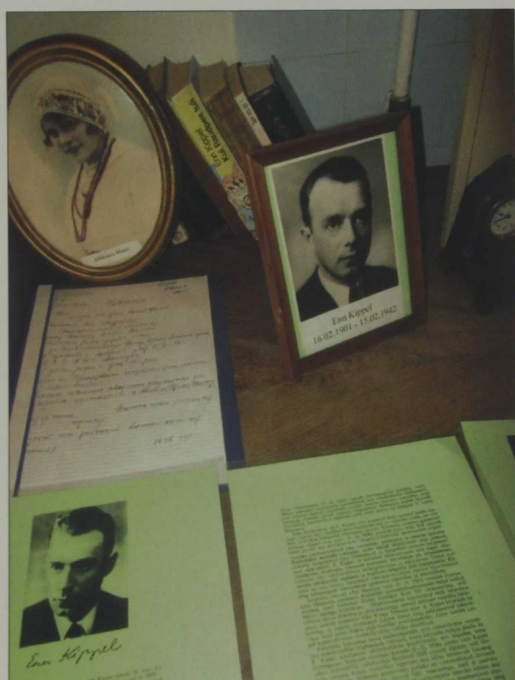

Ühispilt pärast matka Pannjärvel, 25.09.2011

LAIUSE PÕHIKool 325, 22.10.2011

Laiuse rahvas kannab väärikalt ja humoorikalt hariduselu järjepidevust

Laiuse mehed on kirjanik Enn Kippel ja ajaloolane Sulev Vahtre

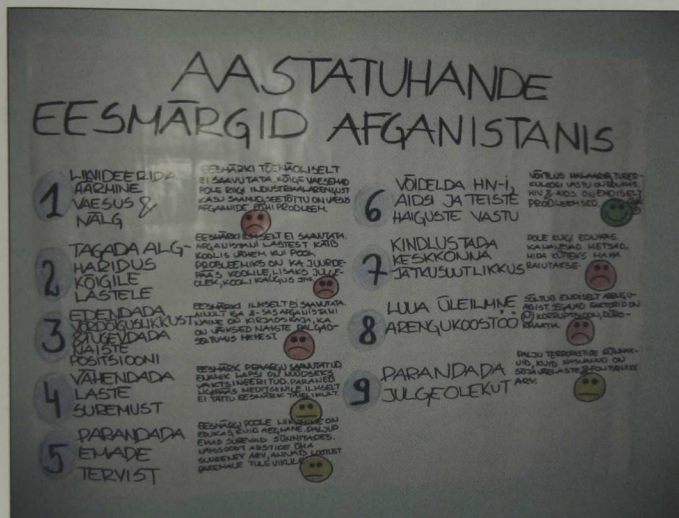

Pildike õpetajate toast

Poola sõpruskool tutvustab oma riiki ja rahva

EESTI JA AFGANISTANI SÕPRUSKOOLOIDE PROJEKT

ÜRO aastatuhande eesmärgid

Maari Ross ja Kristi Ockba tutvustavad araabia keelt

Afganistani õpetajad Alatskivi Keskkoolis

Alatskivi kooli poster

Afganistani sõpruskooli maja

Alatskivi kooli kingitus sõpruskoolile

KOLGA-JAANI PÕHIKool 325

Sünnipäevapidu algas laulu ja tantsuga

Kool on tugev ka spordielus

Kooli muuseumi viival teel saab ehtsat kaminatuld nautida

Jevgenia Kampus innustab vanavara hoidma ja koguma

EESTI PEDAGOOGIKA ARHIIVMUUSEUMI 90. AASTAPÄEVA ÜMARLAUD: KUIDAS EDASI? 18.01.2012

Arutlemas EPAMi rolli ja tuleviku üle:
Jaan Laidmets (HTM), Tiia Õun (TLÜ Kasvatus-
teaduste Instituut), teadusprorektor
Katrín Niglas jt. Vestlusringi juhtis EPAMi
direktor Veronika Varik (paremalt esimene)

Inna Jürjo, Väino Sirk (TLÜ Ajaloo Instituut),
Urve Läänemets (EPAMi nõukogu), Viivi Maanso ja
Krista Kerge (Emakeeleõpetuse Infokeskus)

Noortejuhatuse liige Margot Sepp noortevahetusega Poolas: meeleolukas ühispilt,
matk seikluspargis (Margot vasakult neljas)

Vene laulu 5. festivalil Forseliuse gümnaasiumis, 17.04.12

ÕKVA PROGRAMMI TUNNUSTUSSÜSTEEM „EESTIMAA ÕPIB JA TÄNAB“, 2011

Tunnustussüsteemi laureaadiid tegutsemas

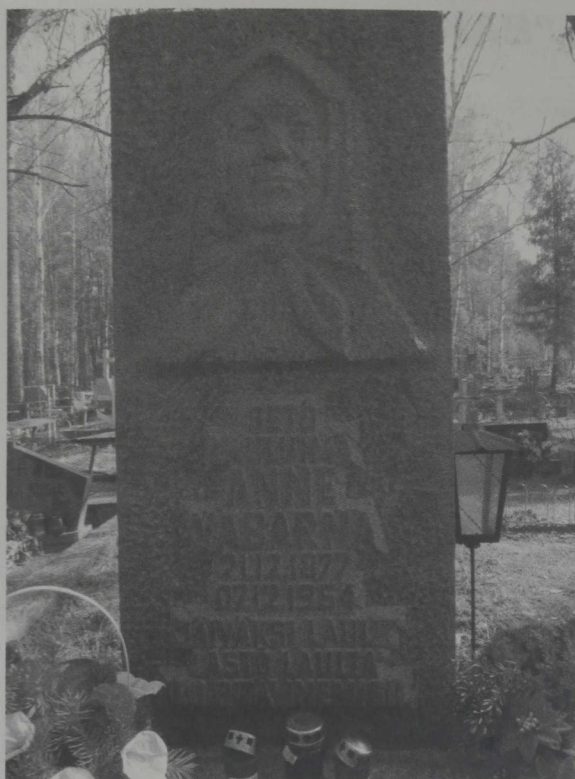
Eestikeelse kooli 325. õppeaastal soovime hariduspoliitiliste meetmete jätkamist, mis tagavad ülemineku reprodutiivpedagoogikalt avastusõppele

FORSELIUSE SÕNUMID, 20/2012

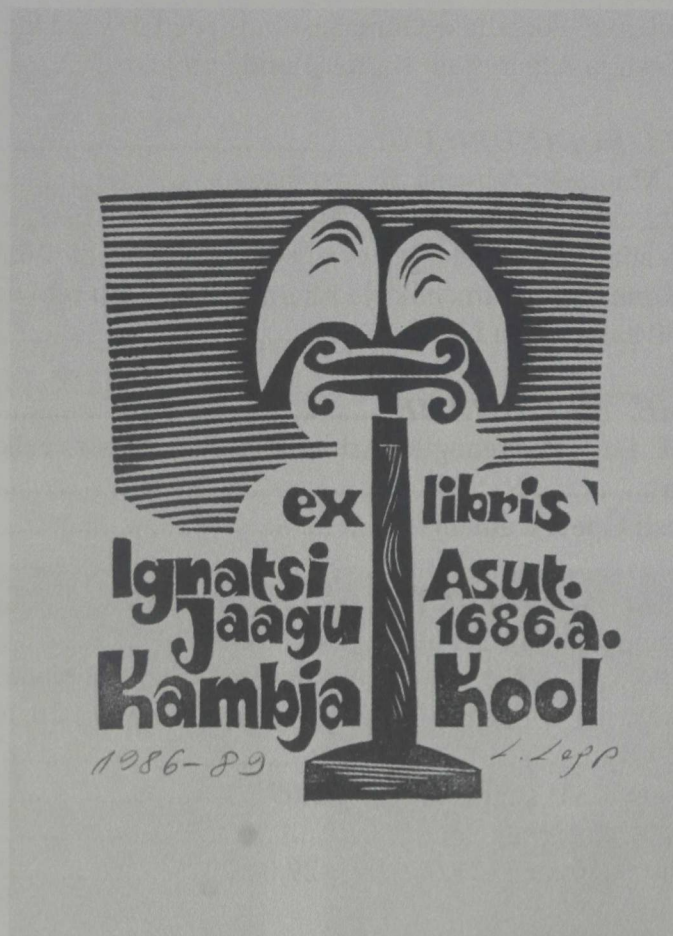
SISUKORD

B. G. FORSELIUSE SELTSI JA SÕPRADE FOTOKROONIKAT I–XIV

HARIDUS- JA KULTUURIELU. NOORSOOTÖÖ.....	3
<i>Jüri Ginter.</i> 21. sajandi kool	3
<i>Silvia Kaugia.</i> Kooli rollist noorte õigusteadvuse kujunemisel	5
<i>Viire Sepp.</i> Andekate alasoortus vajab tõsist tähelepanu.....	16
<i>Raik-Hiio Mikelsaar.</i> Kosmo-geo-biotee ehk Piibe Baeri Ajatee.....	18
<i>Milvi Martina Piir.</i> Eestlane ja tema ajalugu: noorema põlvkonna ambivalentsid 20	
<i>Margot Sepp.</i> Noortevahetus Poolas	24
<i>Lembit Auväärt.</i> Kuritegeliku inimese otsingud II	25
Tartu rahu maja avamine avalikkusele [Pressiteade].....	33
<i>Ljudmila Melnikova.</i> Forseliuse Gümnaasiumis peeti 5. vene laulu festival	34
<i>Ingrid Laur.</i> Eesti ja Afganistani sõpruskoolide projekt	35
 HARIDUS- JA KULTUURILUGU	 37
<i>Ingrid Rüütel.</i> Muutudes rahvana püsima jääda	37
<i>Jaak Uibu.</i> 222 aastat Vigala õiguse väljakuulutamisest	44
<i>Kai Tafenau.</i> Vanad käsikirjad kõnelevad [Uue Testamendi tõlkimisest].....	48
<i>Vladimir Harkonnen.</i> Monument kirjaoskamatusele [Setu rahvuseepos „Peko“] 52	
<i>Maimu Kiik.</i> 60 aastat vana lugu	54
 TUTVUSTAME, MEENUTAME	 55
<i>Veronika Varik.</i> Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseum tähistas eelkäija	
90. aastapäeva	55
<i>Virge Ong.</i> Eesti Õpetaja autähis	56
 B. G. FORSELIUSE SELTSIS	 58
Eesti Haridusinnovaatika Keskus	58
LAUREA FORSELIANA. medalite, au- ja tänukirjade laureaate	59
<i>Kärt Sepp, Margot Sepp.</i> Eesti Vabariigi taasiseseisvumise 20. aastapäev	
Stockholmis	63
Forseliuse noorte XXII suvekool, 23.–25.09.2011	64
Heino Mägi <i>in memoriam</i>	66
<i>Enn Liba.</i> Kalju Aigro aeg [06.08.1921–29.06.2011].....	67
 BIBLIOGRAFIA FORSELIANA	 68

Seto lauluema Anna Vabarna kalm Värška kalmistul

Lembit Lepp. Kambja Ignatsi Jaagu Kooli *ex libris*, 1989

HARIDUS- JA KULTUURIELU. NOORSOOTÕ

21. SAJANDI KOOL

Jüri Ginter, Tartu Ülikooli haridusteaduste instituut

21. sajandil suudame pildile jääda kui tuleme kokku, et arutada, miks meil hästi läheb. Sellisele tulemusele jõudsim Tartus toimunud ajurünnakul teemal “Kuidas vastata 21. sajandi väljakutsetele?” Kool muutub aeglaselt, enamuse koole töötab praegu vabrikukooli põhimõtete alusel, millele pandi alus 19. sajandil. Siiski on meil palju õpetajaid ja koole, kelle tegevus vastab kaasaja ühiskonna vajadustele. Selle kogemusega peaks tutvuma, seda peaks analüüsima ja teistele tutvustama, et kõik ei peaks “jalgratast leiutama”.

Miks siis 19. sajandi kool 21. sajandil enam ei sobi? Oluliselt on vähenenud perekonna osakaal laste kasvatamisel. Ühe lapsega üksikvanem pole piisav sotsialiseerumiskeskond, et õppida tegema koostööd erinevate (vanus, sugu, huvid, võimed) inimestega. Vähenenud on ka kiriku osakaal väärtuskasvatuses. Õpetajal pole enam tõe monopoli, veelgi enam, õpetajad ja lapsevanemad ei tea, mis allikatest ja millist informatsiooni lapsed saavad. Nende kolme näitaja osas on Eesti maailma esimese kolme hulgas. Seega saame olla teistele teenäitajaks. See aga tähendab, et õpetajad ja koolid ei püüa olla “tarkuse templid”, vaid on sotsialiseerumiskeskused, kus lastest saavad ühiskonna täisväärtuslikud liikmed.

Rikastumise, võimu, kahjurõõmu vms asemel peaks meie eesmärgiks olema rahulolu ja õnnetunde saavutamine. Selleks peab aitama igal inimesel leida oma rahulolu ja õnne mudel, mis ei kahjusta, vaid hoopis täiendab teisi. Kui inimene on oma koha leidnud, saab võimalikuks täienduvus ja osadus (terminite tähendust vt <http://haridusterminoloogia.wikispaces.com/>). Viimased aitavad tagada, et ühiskond püsiks koos ja oleks jätkusuutlik avatud maailmas.

Senise süsteemi reliktide (mammutkoolid, autoritaarsed õpetajad jm) boikotist üksi ei aita, oluline on iseseisvuse, sõltumatuse saavutamine. Meie koolid on orienteeritud riigieksami tulemustele ning kui isegi mõni õpetaja püüab saavutada midagi enamat, saab ta juhtkonna käest karistada, kuna tema aine keskmised riigieksami tulemused on kehvemad (kuigi põhjuseks võib olla hoopis asjaolu, et rohkem õpilasi julgeb selles aines riigieksamit sooritada).

Üks võimalus on koolid üldse likvideerida ja funktsioonid jagada teiste institutsioonide vahel, kui nad ei saa aru põhimõtteliste muudatuste vajadusest. Selle üheks eelduseks on asjaolu, et lapsevanemate haridustase on kõrgem ja neil on rohkem aega tegeleda oma lastega kui varem.

21. sajandil on vaja koole, kus tähtsustatakse sotsiaalset ja emotsionaalset intelligentsust, väärtuskasvatust ning teadmiste ja hoiakute korrastamist ja seostamist. Kooli roll muutub isegi tähtsamaks kui seni. Anonüümses infolaviinis on oluline usaldusväärsus, mille üheks eelduseks on teadmine, kellega me suhtleme. On oluline, et koolid kohanevad pidevalt ühiskonnas toimuvate muutustega, olles nii õpilastele sotsialiseerumise (<http://haridusterminoloogia.wikispaces.com/>) mudeliks. Vanu koole on raske ümber korraldada, kuna eesmärgid ja tegutsemise põhimõtted (vt J. Ginter “Õppimise lõpp” Haridus 6–7, 2005) on erinevad, seega peaksid nn uued koolid kujunema vanade koolide kõrvale, uued

klassid vanade kõrvale. Üheks toimivaks vormiks on huviklubid, nende tunnustamine aitab suurendada kriitilist massi.

Kooli arhitektuur peaks olema avatud, õpilased ei istu üksteise taga (see iseloomustab 19. sajandi militaarset mõtlemist), vahetunnis saab mängida, sh õues. Eesti tingimustes tuleb eraldi rõhutada, et põhikool peaks toimima ühtluskoolina. Soomes ja paljudes teistes riikides peetakse seda loomulikuks, kuid suuremas osas maailmas see kahjuks pole nii ning ka Eesti kaldub selles osas veel arengumaade poole. Ühtluskooli üheks aluseks on tugisüsteemide olemasolu. Teiseks eelduseks on koolipiirkonna taastamine kogukonnatunde tugevdamiseks ja osaluse võimaldamiseks. Lisaks turvalisusele tagab see hoiaku, et iga õpilane on oluline ning me vabaneme hoiakust, kus koolid soovivad valida endale sobivaid lapsevanemaid ja vabaneda lastest, kellel pole piisavat sotsiaalset tuge.

Ühtluskoolis peaksid juba algklassidest alates olema kõigis ainetes huviringid andekatele, kes suudavad ja soovivad õppida rohkem kui ette nähtud. Rohkem võiks selliseid huviringe olla üldhariduskooli ruumides, see tagaks ruumide parema kasutuse ja suurendaks õpilaste soovi käia kooli(maja)s.

Diferentseerumine võiks toimuda progümnaasiumis või gümnaasiumis, kus igal koolil oma "nägu". Õppeaineid on vähem, need on koondatud suuremateks või asendatud projekt- või probleemõppe vms. Rohkem on valikuid.

Jätkub võrgustikustumine/võrgustumine, mille näiteks on Vikipeedia, aga ka igasugune koostöö koolide vahel ja koolis sees. Paratamatu on lokaliseerumine (tegutse lokaalselt, loobu naabriga "võistlemast", vaid tee temaga koostööd, et globaalses kontekstis mitte ajast maha jääda).

21. sajandi väljakutsele suudame vastata siis, kui me ei arutada selle üle, mis toimub või mis on halvasti, vaid kui tuleme (kõik huvilised sh koolimeeskonnad) kokku, et arutada, mis ja miks kellelgi hästi läheb, milles seisneb edukuse valem, mida sellest õppida. Mingil määral seda juba ka tehakse, kuid senisest enam tuleb seda teadvustada ka teistele, et ka nemad saaksid aru õppimise vajadusest, et õppimine võib anda rahulolu ja õnnetunde, ühiskondliku tunnustuse jne.

Selliste arutelude tulemusena levib eesrindlik kogemus, paraneb eneseanalüüs (<http://talgujad.forum.co.ee/seminar-fl6/>) ja täpsustub enesemääramine. Eeldusteks on avatus ja ebaterve koolidevahelise võistluse vähendamine, mis välistaks ausa arutelu sellel teemal, mis on hästi ja miks on hästi.

Üksnes sellised koolid aitavad luua aluse õpiühiskonnale, millele on omased osalus, osadus, täienduvus ja jätkusuutlikkus. Arengut takistavad aga elitaristlikud dogmad koolis ja ühiskonnas (demokraatia ülistamine, et varjata selle tegelikku olemust eliidi võimu kindlustamisel, individualismi ülistamine (hea kool oleneb heast koolijuhist, hea õpetaja saab üksi kõigi probleemidega hakkama), tolerantsus (teistsuguste väljakannatamine), patriotism ja rahvuslus (ühe riigi või inimrühma ülimuslikkus).

Tegelikult on juba praegu meil palju näiteid selle kohta, kus õpilased ja õpetajad õpivad koos ning tulemused on enam kui keegi varem teadis või oskas. Tuleb ainult osata märgata ja väärtustada. Selleks ei sobi traditsioonilise kooli hindamise kriteeriumid.

KOOLI ROLLIST NOORTE ÕIGUSTEADVUSE KUJUNEMISEL¹

Silvia Kaugia, Tartu Ülikooli võrdleva õigusteaduse lektor, *doctor iuris*

Probleemiasetus

Lähtudes sellest, milliste mõistete või kujundite kaudu tegelikkus teadvuses peegeldub, eristatakse teadvuse erinevaid vorme. Teadvuse üheks vormiks (osaks) on normiteadvus, mille sees eristatakse õigusteadvust. Normiteadvus on laiem mõiste kui õigusteadvus, hõlmates kõigi sotsiaalsete normide tunnetust. Nii normi- kui õigusteadvusele on omased samad tunnetuslikud elemendid, mis teadvusele üldiselt. Normide tunnetamine on inimese teadvuses toimuv protsess, mis lähtub inimese ettekujutusest heast ja halvast, kõlbelisest ja taunitavast.

Õigusteadvus teadvuse vormina toimib ja eristub teistest teadvuse vormidest ühiskonnast ammutatavate õiguslike kategooriate kaudu. Seejuures on tähtis protsess, kuidas ja millise sotsiaalse normsusega, sh õigusega seonduva informatsiooni inimese teadvus talletab. Nagu teadvuse puhul üldiselt, nii mängib ka õigusteadvuses peamist rolli informatsiooni olulisus isiku jaoks, samuti informatsiooni omandamise viis. Eelkõige huvitub inimene infost, mis puudutab teda ennast (või tema lähikondlasi): on talle kasulik, meelepärane, aitab tal lahendada oma probleeme. Teisisõnu: inimese teadvuses talletub selle normsusega (sh õigusega) seonduv, mis haakub tema positsiooni, staatuse ja rollidega ning tema tõekspidamistega, aidates tal enda huve ja vajadusi realiseerida. Normsuse tunnetamine (sh õigustunnetus) on õigusteadvuse mõiste konstrueerimise aluseks.

Õeldu kinnitab väidet, et olemuslikult kujutab õigusteadvus endast subjekti enesetunnetust sotsiaalsete suhete õigusliku regulatsiooni kontekstis. Keskse tähtsusega on subjekti sotsiaalne positsioon, staatus ja rollid. Õigusteadvus formeerub subjekti enesetunnetuse baasil, kus isik teadvustab end vastaval positsioonil olevana ja selle positsiooniga kaasaskäivate rollide kandjana. Ühelt poolt tunnetab ta sotsiaalset ootust tema kui teatavate rollide kandja suhtes, teiselt poolt aga tunnetab (ja teadvustab) isik oma tegevuse regulatiivseid piire. Just nende piiride raames saab ta realiseerida sotsiaalseid ootusi ja enda eesmärgid.

Õigusteadvus tuleneb õigustunnetusest, mis on käsitletav õigusteadvuse vahetu allikana. Teadvus (sh õigusteadvus) on indiviidi käitumise vahetu regulaator, milles peegeldub objektiivne reaalsus ning subjekti koht ja roll selles reaalsuses. Õigustunnetus kujutab endast psüühilist identifitseerimisprotsessi, mille käigus antakse hinnang sotsiaalsele käitumisele. Õigustunnetus on isiksuse käitumise seesmine determinant, mille olemuseks on intuiitiivne arusaam õiglasest sotsiaalsest olemisest ja sotsiaalsest käitumisest.

Sellelt aluselt konstrueerib autor järgmise õigusteadvuse definitsiooni: õigusteadvus on ettekujutus (tunnetus) sotsiaalse käitumise õigest korraldamisest (regulatsioonist), normse (ühiskonnas aktsepteeritava) olemise tunnetamine sõltumata regulatsioonide tundmisest või mittetundmisest ning võime oma õigustunnetusest tulenevalt anda hinnangut õigusele.

¹ Käesolev kirjutis põhineb autori 2011. aastal Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas 25. augustil 2011 kaitstud doktoritööl "Õigusteadvuse olemus ja arengudeterminandid". – Dissertationes iuridicae Universitatis Tartuensis 36, 2011; http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/18122/kaugia_silvia.pdf?sequence=1

Õigusteadvus tekib ning areneb teadvustatud arenguprotsessis – (õppimis-) ja sotsialiseerimisprotsessis. Sidudes õigusteadvuse mõiste käitumistendentsidega on oluline rõhutada, et kehtivas positiivses õiguses kajastuvad põhilised, aastatuhandetega läbi õigustunnetuse lihvitud ühiselureglid, millest inimesed enesestmõistetavalt kinni peavad. Olles niisugused ühiselureglid ja käitumismallid kui kultuurielemendid sotsialiseerimisprotsessis omaks võtnud, realiseeruvad lõppastmes indiviidi käitumises kindlad õigusnormi nõuded, sõltumata õiguslikust informeeritusest selle sõna täpses mõttes. Loomulikult toimib positiveeritud õigus õigusteadvuse kujundajana üldise teadvuse vahendusel ning õigustunnetuse kaudu, olles samas oluliseks õigustunnetuse ja õigusteadvuse determinandiks.

Sotsialiseerimine õigusteadvuse kujundajana

Normide ja sotsiaalsete väärtuste süsteemi võtab inimene omaks sotsiaalse kogemuse kaudu. Sotsiaalne kogemus on ladestunud ühiskonna sotsiaalsesse mällu, mis moodustab dialektiliselt tervikliku sotsiaalse süsteemi. Selles saame tinglikult eraldada materiaalse kultuuri, ühiskonna struktuuri, keele ja vaimukultuuri.² Sotsiaalset kogemust omandatakse kogu elu jooksul, selle vormid ja mehhanismid muutuvad aga sõltuvalt eelistatavast domineerivast tegevusest ja domineerivatest rollidest. Sotsiaalse kogemuse omandamine toimub sotsialiseerumise käigus.

Sotsialiseerumine on isiksuse kujunemise protsess, mille käigus individ omandab antud ühiskonnas ja sotsiaalses grupis olulised teadmised, väärtused, normid, käitumisviisid (sotsiaalse kogemuse), teatava sotsiaalsete rollide süsteemi ning kultuuri. Sotsialiseerumine kindlustab ühiskonna sotsiaalse ja kultuurilise järjepidevuse, võimaldab ühiskonna uutel liikmetel kohaneda sotsiaalse keskkonna nõuetega ning selles edukalt funktsioneerida.³

Nii on sotsialiseerumine kohanemisprotsess, mis käivitub sidemete kaudu, mida inimene kui sotsiaalne olend oma kaaskodanikega ning ühiskonnaga omab ja omandab. Ühiskonna positsioonilt vaadatuna on sotsialiseerumine protsess, mille käigus individ ühiskonnaga kohaneb ja mille kaudu ta oma kultuuri põlvest põlve edasi annab ning seeläbi käitumismalle vahendab. Siin räägitakse kultuuri ülekandmisest ehk enkulturatsioonist. Üksikisiku positsioonilt vaadatuna on sotsialiseerumine protsess, mille käigus individ kohaneb kaasinimestega, võtab omaks sotsiaalse keskkonna käitumisreeglid ja seeläbi ühiskonnastub. Siin käib jutt inimese nn sotsiaalkultuurilisest sünnist, tema “sotsiaalkultuurilise isiksuse” loomisest. Sotsialiseerumine toimub seeläbi, et individ oma kontaktide kaudu ühiskonnaga pidevalt midagi juurde õpib.⁴

Samas ei ole õige väita, et sotsialiseerumise näol võiks tegemist olla pelgalt ühepoolse protsessiga, kus ühiskond õpetab oma uusi liikmeid “õigesti” käituma. Ükski ühiskonna liige ei ole passiivne (sotsialiseeritav) objekt, ollus, millest keegi (ühiskond) peaks vormima temale meeldiva isendi (asja, figuuri). Vastupidi: iga sotsialiseeritav isik on samaaegselt ka ise sotsialiseerija, rikastades teisi oma kogemustega.

Tuginedes oma varasemale kogemusele arendab inimene kas teadlikult või alateadlikult olemasolevat sotsiaalset normistruktuuri. Selle arengu aluseks on tema vajadus kontrollida looduslikku ja sotsiaalset keskkonda. Tajudes kõike ümbritsevat, õpib inimene esmalt tundma

² Noorte õigusliku sotsialiseerumise uurimine üleminekul riigisotsialismist vabaturumajandusse. Materjale kordusuuringust. Koost L. Auväärt, H. Dsiss, S. Kaugia, P. Kenkmann, E. Raska. Tartu Ülikooli kirjastus, 1999, lk 18.

³ L. Auväärt, S. Kaugia. Perekond ja lapsealiste kuritegevus. – Akadeemia, 1995, nr 10, lk 21–75.

⁴ M. Rehbinder. Rechtssoziologie. 5. Aufl. München: C. H. Beck sche Verlagsbuchhandlung, 2003, S 36–37.

ühiskonnas valitsevaid käitumisnorme ja ta kas aktsepteerib või ei aktsepteeri neid. Seejärel oma elu jooksul kujundab ta enda jaoks välja täieliku normisüsteemi.

Normisüsteemi kujundamisel on otsustava tähtsusega tema varasem kogemus: esmane suhe inimese elus on vanem-laps-side, seejärel seos laps-laps (see toimib eelkõige mängu kaudu). "Inimese areng kulgeb kõrgdünaamiliselt, kusjuures varases lapsepõlves saadud kogemused jäävad eriti hästi meelde ja on suhteliselt kestva iseloomuga. Täisealiseks saades, muutuvad inimese sotsiaalsed motivatsioonid. Siis ei ole esiplaanil mitte enam ressurside ja reproduktsioonipartnerite leidmine, vaid ressurside investeerimine reproduktsiooni. Vajadus kindlustunde järele kaalub üles erutuse. Ja kui normid annavad selle kindlustunde, omandavad nad tähtsuse." ⁵

Nii on sotsialiseerumise olulisemateks ülesanneteks ühelt poolt õppida sotsiaalselt (st teiste ühiskonnaliikmete käitumisega kooskõlas olevalt ja sellega arvestavalt) käituma, mille eelduseks on enda kurssiviimine erinevatest käitumisreeglitest tulenevate normiootustega; teiselt poolt saab iga indiviid just ühiskonda sulandumise protsessis väljendada enda sisemisi tõekspidamisi olemasolevate käitumismustrite suhtes ja anda oma panus nende reeglite arendamisse. Just sotsialiseerumisprotsessis leiab aset kultuuriliste ja sotsiaalsete "juhtpiltide" internaliseerimine ning samaaegselt nende täiustamine ja arendamine sotsiaalsel tasandil.

Sotsiaalse kogemuse, sh ühiskondlike käitumisnormide edukas omandamine sotsialiseerumisprotsessis eeldab isiku enda aktiivsust. Inimese aktiivsust, millel on sotsiaalne tähendus, nimetatakse tegevuseks. Seejuures eristatakse väljapoole suunatud ja sissepoole suunatud tegevust. Sotsialiseerumisprotsessis on aga tegevuse tähtsaim liik suhtlemine, mis on üheaegselt nii välja- kui sissepoole suunatud. Suheldes vahetatakse sotsiaalset teavet, millel on suhtlemisosalistele teatud tähendus. See teave on seotud indiviidi või indiviidide grupi teadmiste, väärtuskujutluste jmt. ⁶

Sotsialiseerumisprotsessis omandab indiviid informatsiooni ka sotsiaalsete käitumisreeglite kohta, ammutades (ja saades) teavet selle kohta, millist (sh õiguslikku) käitumist ühiskond temalt ootab. Paralleelselt sotsialiseerumisega (teabe ammutamisega oodatava käitumise kohta ja sotsiaalselt aktsepteeritava käitumise õppimisega) toimub sotsiaalsete normide internaliseerimine. Internaliseeritud normid kinnistuvad teadvuses sotsiaalse kontrolli protsessis, mis sunnib inimest pidevalt oma käitumise üle järele mõtlema vältimaks konflikti vastava sootsiumiga, kus aegade jooksul on välja kujunenud omad normid. Need normid kajastavad ühiskondlikke väärtusi ja üldinimlikke tõekspidamisi, mille muutmine ei sõltu niivõrd üksikisikute suvast kuivõrd ühiskonna enda arengust. Ühiskonna areng toob kaasa ka põhimõttelisi muutusi inimeste arusaamades "hea" ja "kurja", "õige" ja "vale" sisus. Antud mõisted seonduvad eelkõige inimeste omavahelise suhtlemise ja sotsiaalse kooseluga, sealjuures sootsiumis kujunenud normide või väärtustega, mis võivad olla norme ja väärtusi arvestavad või mittearvestavad, sealjuures ka kuritegevust soosivad. Tegemist on kirjutamata reeglitega, arusaamadega, mis on sajandite vältel juurdunud inimeste teadvusesse ja kandunud edasi põlvest põlve.

Sotsiaalse käitumise toimimiseks tuleb sotsialiseerimisagentidel n-ö panustada erinevatesse vahenditesse. Ei ole võimalik tõsikindlalt öelda, milline peaks olema (õigusliku) sotsialiseerimise "kuldreegel", mis viiks alati oodatavate tulemusteni. Siiski on alust oletada,

⁵ E.-J. Lampe. Zur Entwicklung von Rechtsbewusstsein. Einleitung. – Zur Entwicklung von Rechtsbewusstsein. E.-J. Lampe (Hrsg). Frankfurt/M: Suhrkamp, 1997, S 24–27

⁶ Noorte õigusliku sotsialiseerumise ... (1999), lk 18.

et moraali panustamine maast madalast annab ilmselt paremaid tulemusi kui õiguse peale lootmine. Kui suurem teeb väiksemale liiga, on mõttekam pidada “moraalijutlust” sellest, et väiksemale liiga teha on inetu ja halb kui ähvardada politseiga – seda saavad lapsed võõrastelt “kasvatajatelt” üllatavalt sageli ükskõik millise piasja eest kuulda. Kui aga “moraalijutlus” on hiljaks jäänud, st kuulajad on juba liiga vanad, liiga ülbed ja liiga rikutud, hakkab neid õiguses huvitama eelkõige see, millist paragrahvi saab neile konkreetse süüteo eest “väänata” ja kuidas sellest kõrvale hiilida.

Moraaliküsimuseks on ka religiooniõpetus koolides. Kuivõrd tegemist on tõesti eelkõige moraaliküsimusega, on vast alusetu nende lastevanemate hirm, kes kardavad, et neis tundides tehakse “kristlikku ajaluputust” ja et Julk-Jüri nõuab peast kümmet käsku. Võib-olla kartlikud lapsevanemad ja vanavanemad keelavad oma lastele sedasorti sotsialiseerimiskanalit, mis neile enestele “tänu nõukogude võimule avanemata jäi. Igal juhul vajavad noored nii igihaljaid kui ka täpselt tänasele ajastatud sotsialiseerimisvõimalusi, et vajalikul määral kohaneda ühiskonnaga, ilma et saaks pärsitud nende aktiivne, loov alge.

Kooli panus isiksuse arengusse

Kaasajal ei saa perekond enam täita kõiki traditsioonilisi noorte kasvatamise ülesandeid. Nii tulevad teised sotsialiseerimisagendid siin oluliselt perekonna kõrvale, et anda edasi ühiskonnas kehtivaid käitumisreegleid ja kultuurilisi väärtusi. Üheks määravaks institutsiooniks selle ülesande täitmisel on kool.

Kool on tänapäeval oluliseks institutsiooniks, mille ülesandeks on aidata kaasa noorte kasvatamisele vastavalt ühiskonnas eksisteerivatele käitumisootustele. Kooli funktsioonid muutuvad koos ühiskonna arengu ja muutumisega, ka muutub tema prestiiž noorte silmis. Viimasest sõltub see, kuivõrd mõjukas sotsialiseerimisagent kool ühel või teisel ühiskonna arengu etapil on.

Lisaks ühiskonna arengule mõjutab kooli kui sotsialiseerimisagendi tegevuse edukust oskus tegeleda väga erinevas vanuses olevate lastega. Nii peab ta üheaegselt saama hakkama nii nendega, kes alles tulid lasteaiast, kui ka nendega, keda ühiskond ja riik (oma õigusnormides) peavad isikuteks, kes on võimelised oma tegudest aru saama, neid juhtima ja nende eest vastutama, s.o täiskasvanutega võrdseteks inimesteks.

Inimeseks kasvamise, sisemiste väärtuste omandamise ja vaba otsustuse eeltingimuseks on orienteerumine välistes väärtustes, neist arusaamine, nende hulgast oma valiku tegemine. Stabiilses ühiskonnas toimub see suuresti igapäevaste kogemuste, jälgendamise ja eeskujude kaudu. Kui aga tegelik elu üldinimlike väärtuste propageerijana ning lapse kultuuri ja vaimuilmale juhatamisega toime ei tule, on see kasvatus ja kooli ülesanne.⁷

Nagu eespool mainitud, kujutab kool endast perekonna kõrval olulist sotsialiseerimisagenti. Mida keerukamaks muutuvad ühiskonnad, seda vähem saab perekond (kodu) hakkama lapsele kõigi elutarkuste, kõigi ühiskonna-poolsete nõudmiste õpetamisega. Koos ühiskonna arenguga muutuvad ka hariduse funktsioonid. Kui korilushiskonnas õppisid lapsed käituma nii nagu nende vanemad, matkides oma vanemate ja hõimukaaslaste käitumist, siis “ühiskonnas, kus on palju spetsialiseeritud tööalasid, säilitavad vanemad kontrolli ainult üksikute oskuste üle, nagu üldised kodutööd. Teisi oskusi ei ole vanematel lastele kerge õpetada, paljud oskused nõuavad eriettevalmistust. Esimesed koolid maailmas loodi selleks, et ette valmistada kirjutajaid Egiptuses, filosoofe Kreekas ja preestreid Juudamaal. Arenenud

⁷ M. Tuulik. Kasvamise, kasvatus ja väärtustamine. – Haridus, 1991, nr 8, lk 19.

ühiskondade haridussüsteemidel on sotsiaalne ülesanne tugevdada kogukonna ühtsust. Eeldatakse, et kui kõik lapsed õpivad samu asju – keelt, väärtusi ja uskumusi – siis tekib kogukonnas sotsiaalsete eesmärkide osas väärtuskonsensus”⁸

Kaasaegses ühiskonnas on haridusel kahesuguseid funktsioone: avalikke ja varjatud.

Hariduse avalikud ehk manifestsed funktsioonid on deklareeritud ja kasvatuslikud eesmärgid (nt kultuuri edasiandmine uutele ühiskonna liikmetele (lapsed, immigrandid), inimeste ettevalmistamine täiskasvanu rollideks, oskuste arendamine ja uute teadmiste loomine). Kooli varjatud ehk latentsete funktsioonide all mõeldakse n-ö “varjatud õppekava” realiseerimist, mis seisneb ametliku õppekava välises õpetustegevuses, mida koolid pakuvad inimestele sellistes küsimustes nagu vanemate austamine ja etnotsentrism. Paljude kriitikute arvates on need kooli varjatud funktsioonid tegelikult koolituse südameks. Õppida teadma oma kohta, alluma ülematele, uskuma, et süsteem on õiglane – need on õppetunnid, mis kestavad ka pärast seda, kui ajalootunnis õpitu on unustatud.⁹ Nii võime kooli varjatud funktsioonide all mõelda ilmselt õpilaste eetika, moraali ja väärtussüsteemi kujundamist.

Õigusõpetuse andmine kuulub kooli avalike funktsioonide hulka. Küsimust, kas õigusõpetus peaks olema koolis iseseisev õppeaine või oleks õige õiguslaseid küsimusi käsitleda teiste õppeainete raames, uuris 2007. aastal sotsiaal- ja turu-uuringute firma Saar Poll, viies läbi tervet Eestit hõlmava gümnaasiumiõpilaste õigusteadvuse alase küsitluse.¹⁰ Nimetatud uuringus mõeldi õigusõpetuse all õpetust õigus- ja kohtusüsteemi kohta. 27% kõikidest vastajatest väitis, et nende koolis õpetatakse õigusõpetust eraldi aina. Küsimusele, milliste õppeainete kaudu oled omandanud õiguslaseid teadmisi ning teadmisi kohtusüsteemi kohta, vastas 94% küsitletutest, et see toimub peamiselt ühiskonnaõpetuse ja 39% arvates ajaloo baasil.¹¹

Kooli funktsioonide täitmise kõrval on isiksuse kujunemisel koolimiljöö oluline tähtsus ka õpilastevahelistel isiklikel suhetel: sõbralikud ja heasoovlikud suhted avaldavad kahtlemata positiivset mõju – nii tunneb iga noor inimene end täisväärtuslikuna, soovituna, populaarsena. Seevastu alandav ja mõnitav suhtumine tekitab noores inimeses alaväärsuskomplekse, sünnitades ka agressiivsust ja soovi “kogu maailmale” kätte maksta. Viimatinimetatu võib noort oluliselt kallutada ka õiguserikkumiste teele.

Suhteid koolikaaslastega komplitseerivad erinevad faktorid, millest vast olulisemad on sagedane kooli ja klassi vahetamine, võimalikud vanusevahed, keskpärasest õppeedukusest ja käitumisprobleemidest tingitud madal staatus teiste õpilaste silmis, võimetus kohaneda grupis kehtivate standarditega. Problemaatilised suhted koolikaaslastega kujundavad ajapikku noores negatiivse suhtumise kooli.

Kool ja kodu on sotsialiseerimisagentidena tihedalt seotud. Lapse suhtumine õppimisse sõltub sellest, kui võrd tema kodus haridust ja haritust väärtustatakse. Peetakse küll reeglits, et “töölisklassi laste ootused on madalad” ja seetõttu nad rikuvad koolis distsipliini ning

⁸ B. B. Hess, E. W. Markson, P. J. Stein. Sotsioloogia. Tallinn: Külim, 2000, lk 186.

⁹ B. B. Hess, E. W. Markson, P. J. Stein (2000), lk 186–187

¹⁰ Gümnaasiumiõpilaste õigusteadvuse uuringu tulemused. November-detsember 2007. – Arvutivõrgus, 25. augustil 2011. www.saarpoll.ee/?lang=est&m1=32&article=16, www.riigikohus.ee/vfs/683/Noorte_%F5igusteadvuse_uuringu_aruanne.pdf

¹¹ Gümnaasiumiõpilaste õigusteadvuse uuringu tulemused. November-detsember 2007, lk 15. – Arvutivõrgus, 25. augustil 2011. www.saarpoll.ee/?lang=est&m1=32&article=16, www.riigikohus.ee/vfs/683/Noorte_%F5igusteadvuse_uuringu_aruanne.pdf

suhtuvad õppimisse pealiskaudselt.¹² Ometi ei saa seda pidada mingiks reegliks – nii nagu esineb n-ö rikkusekuritegusid, (kus (reeglina) nooruk paneb kuriteo toime igavusest, “nalja pärast”, vahelduse mõttes, teravate elamuste saamise (mitte materiaalsel) eesmärgil), esineb ka kõrgkihist pärit loodreid (või ka vaimselt küündimatuid), kes vaatamata kooli- ja õpetajapoolsele upitamisele ei suuda jääda samale stratifikatsiooniastmele, kus paiknesid nende vanemad.

Heaks näiteks hariduse teadlikust väärtustamisest on sotsialismiajal läbielatu. “Sotsialismiaja pere materiaalse baasi järjepidevus oli piiratud ja pere teadlik tegevus koondus suuresti haridusalase järjepidevuse saavutamisele. /.../ Haridust väärtustati siis Eestis perekonna kapitalina, mida teadlikult anti järgmisele põlvele. /.../ On tõenäoline, et paljudel vanemate põlvkonnast jäid nooruses olnud eluplaanid realiseerimata, seda ka rahulikumatel, kuid ühtlasse rutiini surutud 1960-ndatel ja 1970-ndatel aastatel. Seetõttu võib oletada, et oma lastes nähti sagedamini kui tavaliselt iseenda lootuste ja soovide täideviijat ning neile püüti luua parimad elu- ja arengutingimused. Hea hariduse saamine oli kindlasti üks sihtidest.”¹³ Praeguse kooli funktsiooniks võiks olla alam- ja keskklassi kuuluvate õpilaste igakülgne abistamine nende liikumisel stratifikatsiooniastmestikul ülespoole. Paraku ei ole harvad juhtumid, kus seetõttu, et “õpetajatel kujuneb kiiresti oma arvamus selle kohta, kui häid tulemusi iga laps on võimeline saavutama /.../, annavad nad – sageli alateadlikult – oma ootustest lastele mitmel viisil teada, mistõttu nood peavad end “läbikukkunuteks” veel enne, kui neil avaneb võimalus oma teadmisi demonstreerida. Taolisi ootusi võimendab iseäranis laste “jagamine” võimete järgi”¹⁴

Noorte haridus ja tulevik on sõltuvuses ka regioonist, kus ta elab ja õpib. Mida kaugemale suurlinnadest, seda enam on lastel probleeme ka õppimisega ja nende tulevikuplaanid kujunevad teistsugusteks kui (suur)linnalastel. Lisaks erinevustele linnade ja maakondade vahel, mängivad tähtsat rolli ka regioonisisised probleemid – elukorraldus, enda võimete realiseerimise võimalused jne.

“Noorte elukoht ja selle kooli, kus noored saavad oma põhihariduse, paiknemine regiooni sotsiaalses ruumis, paneb edasise hariduse taotlusi rohkem paika, kui regioonide omavahelised erinevused. Asi on enamas, kui kauguses keskusest või ainelise olukorra näitajates eraldi võetuna. Jutt on sotsiaalsest elukvaliteedist kui teatud tervikust. Haridus, antud juhul noorte hariduskavad, on konkreetse paiga elukvaliteedi näitajaks, vahed haridusplaanides annavad tunnistust vahedest elukvaliteedis tervikuna. Samas kujundab haridus suures osas ise vastava paikkonna elukvaliteeti – koht, kus aabitsakukk on aastakümneid (Eestis mõnes kohas juba sajandeid) kohalikule noorsoole tiibu lehvitanud, on oluliselt teine kui asula, kus kool puudub. Kohaliku kooli kinnipanek viib reeglina elukvaliteedi pöördumatult alla”¹⁵

Paikkonnad, kus koolide puudumisel jääb vaimsus lünklikuks, on seotud riskiga muutuda järjest kriminogeensemaks. Ajal, mil (eriti väikelinnades, asulates, maakondades) napib tööd, lokkab kuritegevus, on sunnitud vaimselt ärksamad noored oma kodukohast lahkuma, et oma haridusteed jätkata. Selline tendents toob endaga kaasa olukorra, kus kõnealustesse

¹² Vt nt S. Bruce. Sotsioloogia. Põgus sissejuhatus. Tallinn: AS Kupar ja Maria Drevs, 2002, lk 52.

¹³ Kolmekümneaastaste põlvkonna sotsiaalne portree. Toim. M. Titma. Tartu-Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 1999, lk 159.

¹⁴ S. Bruce (2002), lk 52.

¹⁵ H. Dsiss, P. Kenkmann. Haridus on osa ühiskonna elust ja samas selle seisundi indikaator. – Forseliuse Sõnumid, 2000, nr 7, lk 56.

piirkondadesse koondub kontingent, kes kas ei valuta eriti südant selle koha tuleviku pärast (kuna on mujalt sinna elama asunud või vajunud juba ühiskonna põhjakihti) või ei suuda nad oma madala haridustaseme tõttu selle paikkonna heaks midagi ära teha.

“Rahulolu omandatud haridusega diferentseerub oluliselt tulenevalt kooli asukohast, sõltumata sellest, kas tegemist on põhi- või keskkooliga. Hariduse kvaliteedi suhtes on märgatavalt vähem pretensioone neil, kes on oma teadmised saanud maakonnakeskuste koolides, võrreldes nendega, kelle kooliaeg on möödunud väljaspool keskust. Hea haridus annab kindluse langetada ka julgemaids otsuseid oma haridusliku tuleviku suhtes”¹⁶

Õeldut kinnitavad Eestis 1990. aastate lõpul läbiviidud uuringu tulemused, mis näitavad, et mida kõrgem on noorte haridustaotlus, seda tõenäolisemalt valmistutakse ka senisest elu- ja koolipaigast lahkuma.¹⁷

Paraku ei ole õige noortele ette heita, et nad parema hariduse saamise nimel on valmis elukohta (ka jäädavalt) vahetama. Noori ümber veenda oleks võimalik vaid antud paikkondade sotsiaalset elukvaliteeti parandades. Seda probleemi ei saa aga lahendada haridusuurijad ega ka pedagoogilise ala inimesed oma jõududega. Siin on üks regionaal- ja sotsiaalpoliitika võtmeküsimusi, mis nõuab lahendamiseks nii ressursse kui ka ühiskondlikku kokkulepet.¹⁸

Lapse väljakujunemisel täieõiguslikuks ühiskonnaliikmeks on täheldatavad erinevad aspektid, mis kõik tulenevad tema arengu erinevatest tasanditest seondudes ühiskonnaga, kus nad elavad ja arenevad. Arengu tasandid tulenevad lapse vanusest, mida ei saa aga nii üheselt mõista, kui see esmapilgul võib tunduda. Asi on nimelt selles, et rääkides lapse mõistest ja tema vanusest, ei räägita mitte ainult tema kronoloogilisest vanusest, võttes aluseks lihtsalt tema sünniaja. Küsimus lapse vanusest on märksa keerukam.

Eristatakse järgmisi vanuse liike: 1) bioloogiline vanus, mis iseloomustab kehaehituse ja füsioloogiliste protsesside taset. Bioloogilise vanuse järgi võib täisea alguseks tinglikult pidada suguküpsuse algust; 2) sotsiaalne vanus, mis sõltub inimese kohast sotsiaal- ja tootmissuhete süsteemis. Küpsus on saavutatud, kui inimene teenib ise endale elatist; 3) psüühiline vanus, mis iseloomustab inimese suhtumist iseendasse ja ümbritsevasse maailma. Psüühilise küpsuse saabumise tunnuseks on inimese võime mõista oma tegude tähendust ja neid juhtida. See on eelduseks, et inimene suudab vastutada oma tegude eest; 4) kronoloogiline vanus, mida mõeldakse sünnimomendist käesoleva ajahetkeni.¹⁹ Kuna kõige kergem on mõõta inimese kronoloogilist vanust, siis reeglina püütakse ka teisi vanuse aspekte määratlada just selle kaudu.

Sotsialiseerumise aspektist on siin olulised isiku sotsiaalne ja psüühiline vanus, millest oleneb tema suutlikkus orienteeruda sotsiaalses keskkonnas ja omandada vastavaid käitumisreegleid, tunnetada oma vastutust – õigusi ja kohustusi.

Sotsiaalne vanus saabub tänapäeval mõnevõrra hiljem kui näiteks eelmise sajandi alguses. Praegu on noored kauem sõltuvad oma vanematest või hooldajatest, tööle minemist lükatakse edasi nii kaua kui võimalik (nt minnakse mõnda õppeasutusse õppima, kuid õppima asudes ei

¹⁶ H. Dsiss. Eesti koolinoor 1996–1998. – Forseliuse Sõnumid, 1999, nr 6, lk 41.

¹⁷ H. Dsiss, P. Kenkmann (2000), lk 57.

¹⁸ H. Dsiss, P. Kenkmann (2000), lk 58.

¹⁹ L. Auväärt. Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2001, lk 114–115.

olda veel sugugi kindel, et sellel valitud erialal töötada tahetakse või teatakse üsna kindlalt ette, et vastaval erialal ei hakata kunagi tööle). Tööle asudes jäädakse harva pikemaks ajaks sinna pidama, esineb töös pettumist, ühest töökohast teise siirdumist, kuni selleni, et jäädakse tööst kauaks eemale. Lõpuks tekib tööst võõrdumine ning hirm igasuguse töö ja kollektiivide ees. “Pikaajaline saamine ühiskonnalt ja perekonnalt, ise vastu andmata, on kujundanud üleoleva suhtumise neisse, kes süstemaatiliselt töötavad. Siit aga ei ole õiguserikkumiste ja muude käitumishälveteni enam kuigi pikk tee”²⁰

Kogu kaasaegset maailma iseloomustab kiire areng igas valdkonnas – muutuv maailm toob endaga paratamatult kaasa inimeste muutumise vajaduse, st inimene peab muudatustega kohanema. Eriti kehtib see siirdeühiskondade kohta, kelle hulka ka praegune Eesti kuulub. Kiirete sotsiaalmajanduslike muutustega kaasneb sotsiaalsete normide ümberhindamine. Piltlikult öeldes: mis eile oli ühiskonnas normipärane, on täna ühiskonnaliikmete jaoks neutraalse iseloomuga, kuid homme võib see käitumisnorm (ja -vorm) olla ühiskonnas täiesti taunitav ja kutsuda esile karistamisevajaduse ja/või -soovi.

Sama võime öelda ka inimese sotsiaalse vanuse käsitlemisel: mis eile tundus liiga varane, on homme norm, ülehommega aga igand. Samas on ühiskonnas kujunenud normide ja hinnangute stereotüübid oma olemuselt konservatiivsed ning jäävad vastava põlvkonna teadvusesse ka siis, kui tingimused, milles need hinnangud ja stereotüübid välja kujunesid, on ammu muutunud. Tekib vanade ja noorte hinnangute ning arvamuste konflikt.

Psüühiline vanus iseloomustab isiku võimet aru saada oma tegude tähendusest ja neid juhtida. Viimasel ajal on hakanud levima psüühilise vanuse laiem käsitlus, mille puhul kõnealusel vanusel eristatakse kolme aspekti: 1) afektiivne aspekt, mille all mõistetakse lapse võimet allutada afektid oma tahtele, st mitte alluda esimesele afektiivsele ajendile; 2) kognitiivne aspekt, mille all mõistame lapse arusaamist situatsioonist ja võimet toimunud adekvaatselt edasi anda; 3) intellektuaalne aspekt tähendab lapse teadmiste mahtu.²¹ Üha vähem seostatakse psüühilist vanust meditsiiniliste näitajatega. Psüühilise arengu tähtsamad hälbed on vaimse arengu mahajäämus ja arengupeatus.²²

Seadusandja eeldab, et kronoloogiline vanus langeb kokku psüühilisega ja seetõttu on võimalik psüühilisi karakteristikuid iseloomustada psüühilise vanuse kaudu. Täisea alguseks loetakse 18-aastaseks saamist. Eespool on aga küllaltki pikk periood, mida võib nimetada üleminekueaks ehk murdeeks.

Selle ajaperioodi arengu (olgu see kas füüsiline, vaimne, kõlbeline või sotsiaalne) eripäraks on üleminek lapsepõlvest täiskasvanuikka: kujunevad ümber ja muutuvad täiskasvanulikumaks organism, eneseteadvus, suhtlemine eakaaslastega ja täiskasvanutega, samuti muutuvad huvid ja tunnetustegevus, aga ka käitumist, tegutsemist ja suhteid vahendavate kõlbeliste tavade sisuline külg.²³

Üks oluline muutus murdeikka jõudnud lapse isiksuse struktuuris on kvalitatiivne nihe eneseteadvuse arengus. Murdeeline ei pea end enam lapseks, kuid veel ka mitte päris täiskasvanuks, kuigi ta selle poole püüdleb ja tahab, et teised teda täiskasvanuks peaksid. Täiskasvanutunne on isiksuse tähtsaim iseärasus, selle struktuurne kese, sest see väljendab

²⁰ L. Auväart (2001), lk 115.

²¹ L. Auväart (2001), lk 116.

²² L. Auväart (2001), lk 116.

²³ Ealine ja pedagoogiline psühholoogia. Tallinn: Valgus, 1979, lk 77.

murdealise uut suhtumist inimestesse ja maailma, näitab tema sotsiaalse aktiivsuse suuna ja sisu, uued püüdlused, elamused ja afektiivsed reakstioonid. Murdealise sotsiaalne aktiivsus tähendab tema suurt valmidust võtta omaks täiskasvanute maailmas ja nende suhtes kehtivaid norme, väärtusi ja käitumisviise.²⁴

Noore toimetulek ühiskonnas sõltub suuresti tema enesehinnangust, mis kas tiivustab või pärsib tema ettevõtmisi ja annab tema käitumisele suuna. Enesehinnang on sotsialiseerimise vili, olles kujunenud pere, kooli, sõprade, sotsiaalse keskkonna mõjude baasil.

Enesehinnangut käsitletakse eneseteadvuse raames. Väiksem tähelepanu pööramine oma mõtetele, tunnetele ja motiividele (nn privaatne eneseteadvus) seostub positiivsema enesekohase suhtumisega. Endast, kui sotsiaalsest objektist teadlik olemine (nn avalik eneseteadvus) on seevastu seotud madalama enesehinnanguga, viidates tendentsile, et eneses ebakindlamad inimesed on tundlikumad teiste poolt antavate hinnangute suhtes ning pööravad enam tähelepanu sellele, kuidas nad teistele paistavad. Avalikust eneseteadvusest tuleks eristada sotsiaalset ärevust, mis iseloomustab kõrge tunde tundlikkust antavate hinnangute suhtes. Sotsiaalne ärevus on seotud madala enesehinnanguga, mis põhjustab madalamat rahulolu oma välimusega ning ebamugavustunnet teiste juuresolekul.²⁵

Murdealistele on omane oma eripära tundmise vajadus, huvi iseenda vastu ja mõtlemine endast. Vajadus tunda oma puudusi ja iseärasusi tuleneb paratamatusest vastata teiste inimeste ja iseenda nõudmistele, reguleerida suhteid ümbritsevate inimestega. Kõige enam stimuleerib eneseanalüüsimist vajadus saavutada vääriine koht eakaaslaste hulgas ja püüd leida lähedasi kaaslasti ning südamesõpra.²⁶

Oma koha otsimine ei kulge aga alati otseteed ja ühiskonna poolt tunnustatud suunas. Enesemääratlemise kriis võib leida väljundeid õiguserikkumistes. Seaduseandja on kehtestanud erinevate õiguserikkumiste puhul kindla vanusemäära (lähitules isiku kronoloogilisest vanusest), alates millest saab isikut ühe või teise ühiskonnastase teo eest vastutusele võtta. Samuti on seaduses sätestatud, millised õigused ja kohustused on isikul, kui ta on jõudnud mingisse kronoloogilise vanuse etappi.

Rääkides sellest, et elu jooksul sotsialiseerimisagendid inimese elus vahetuvad, on oluline rõhutada, et isiku sotsialiseerimisprotsessis osaleb üheaegselt mitu agent, kelle hulgast mõnedel on domineeriv, teistel teisejärguline roll antud protsessis. Erinevatel sotsialiseerimisagentidel on sotsialiseeritavale erinev mõju. Erinevate sotsialiseerimisagentide mõjuga konkreetsele indiviidile on aga vahetult seotud sotsiaalsete normide aktsepteerimine ja internaliseerimine inimese edasises elus.

See, millist mõju üks või teine sotsialiseerimisagent inimese arengule avaldab, sõltub nende agentide autoriteedi määrast konkreetse isiku jaoks. Autoriteedi määra on võimalik uurida mitmete indikaatorite abil.²⁷ Kuni koolieani ei ole laps veel määravalt isiksus, kuid koolieas

²⁴ Ealine ja pedagoogiline psühholoogia (1979), lk 83–84.

²⁵ H. Pullmann. Enesehinnang. – Isiksusepsühholoogia. Toim. J. Allik, A. Realo, K. Konstabel. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003, lk 211.

²⁶ Ealine ja pedagoogiline psühholoogia (1979), lk 107.

²⁷ Näiteks kasutatakse Õiguspsühholoogide ja Sotsioloogide Tartu Ühingu poolt 1995. aastal läbiviidud noorte õigusteadvust käsitlevas kordusuuringus noorte peamiste suhtlemispartnerite (perekonna, koolikaaslaste, õpetajate, juhuslike tuttavate jne) autoriteedi uurimisel järgmisi indikaatoreid: 1) suhtlemispartnerite mõju (kellega küsitlata end sarnaseks peab); 2) ideaal (kellega ta tahab sarnaneda); 3) usaldusisik (kelle poole ta

(eriti murdeas) omavad pere ja kool olulist rolli noore inimese väärtushinnangute kujundajatena.

Kokkuvõtteks

Sotsialiseerimisagendid moodustavad omavahel teatud seesmiselt seotud grupid. Nende gruppide raames võivad üksikud agendid üksteist asendada ilma, et see oluliselt mõjutaks sotsialiseerumisprotsessi. Kui aga teatud agentide rühm osutub defektseks, siis on defektne ka nende mõju resultaat.

Nagu igat teist protsessi, nii tuleb ka sotsialiseerumist vaadelda kogu tema seoste keerukuses. Nimelt ei ole siingi võimalik keskenduda probleemile ainult üksikisiku või sotsialiseerimisagentide positsioonilt. Nagu juba eespool märgitud, on sotsialiseerumine protsess, kus n-ö mõlemad mainitud osapooled mõjutavad teineteist vastastikku. Nii näiteks ei ole normikuulekalt teelt kõrvalekaldunud koolinoor oma probleemides üksi süüdi: jäänud ilma kooli- (s.o nii kooli juhtkonna, õpetajate ja teiste õpilaste-) ja kodupoolsest toetusest ning mõistvast suhtumisest ja abist või isegi saanud põlguse osaliseks, on see paljudel juhtudel tõukejõuks lapse libastumisele normikuulekal teel. Sattunud vastuollu ühiskonnaga laiemas mõttes, samuti aga ka kodu ja kooliga, tekib tal trots, võib-olla ka kahetsus, kahjutunne ja häbi, mistõttu tal tekib negatiivne suhtumine kooli (tihti ka oma kodusse), mis omakorda põhjustab tema eemalejäämist hariduse omandamisest ning soodustab noore hulkurlikku eluviisi ja paratamatult ka (uute) õiguserikkumiste toimepanemist.

Õigusteadvuse kujunemise protsessis põimuvad läbi moraalsed alged ja omandatavad teadmised oodatavast käitumisest. Vaatamata sellele, et õigusteadmisi ei ole õige õigusteadvuse struktuurielemendina fetiseerida, on sotsialiseerimisagentide analüüsi kontekstis oluline vaadelda, millised on või võiksid olla adekvaatsed kanalid õigusteadmiste saamiseks.

Dissertatsioonis viidatud uuringutest ilmneb, et noorte õiguslaste teadmiste peamiseks allikaks on tähtsamad kommunikatsioonivahendid – televisioon ja ajalehed. Kirjandus, kool ja raadio on aga jäänud tahaplaanile. Massimeediasse kui õigusinformatsiooni allikasse tuleb aga suhtuda mõnevõrra kriitiliselt – meediakanalid ei pruugi noorte õigusteadmisi täiendada, jäädes sageli pelgalt õiguserikkumiste kirjeldamise tasandile. Seega on oht, et sirguval põlvkonnal kujunevad välja üsna puudulikud õiguslaste teadmised, mis tihti ei võimalda neil ei enda ega oma sõprade käitumist adekvaatselt hinnata. Ka perekonna rolli õigusteadmiste vahendajana tuleb suhtuda ettevaatlikult – juriidiliste teadmiste näol on tegemist väga spetsiifilise informatsiooniga, mille adekvaatne vahendamine nõuab erialast ettevalmistust. Nii võib jääda õigustemaatikaga mitte kursis olevate vanemate roll õigete ja adekvaatsete õigusteadmiste andmisel tagasihoidlikuks, moonutatuks või suisa puudulikuks.

Sotsialiseerimisagendid moodustavad hierarhilise struktuuri, mis erinevatel noortegruppidel on erinev. See asjaolu on igati mõistetav, kuna juba noorte varasem (s.o lapseas toimunud) sotsialiseerumine ei ole sarnane, olenedes kodust ja vanematest. Vundament sotsialiseerumise hilisematele etappidele rajatakse aga just perekonnas ja eelkõige sotsialiseerumise esimesel etapil. Sotsialiseerumisel on oluline rõhutada iga inimese (ka lapse) enda aktiivsust keskkonnaga kohanemisel. Verbaalse suhtlemise kõrval on hindamatu tähtsusega kirjanduse

pöördub nõuannete saamiseks); 4) halva mõju allikas (keda küsitletav peab süüdlaseks oma puudustes); 5) konfliktide esinemine (kellega tal esineb lahkavamusi).

lugemine. Rohkem kui nende raamatute hulk, kus juttu noorte sotsialiseerimisest, aitavad noori need raamatud, mida nad ise läbi loevad. Mittelugemine on sotsiaalse vaesuse tunnusmärk.

Ühiskonda (koos kõigi institutsioonidega) ei ole õige käsitleda diktaatorina, kes suudaks "õpetajana" edastada oma liikmetele mingeid dogmasid, mis aitaksid kõigil ühiskonnas ilmeksimatult hakkama saada. Iga üksikisik on siin täieõiguslik osaline, saades ühiskonnalt seda, mis sel pakkuda on ja andes ise oma osa ühiskonnale. Läbi teadvuses toimuvate protsesside loob isik kiiresti ettekujutuse antud kultuuriruumist, seal kehtivate käitumisnormide süsteemist, mis kas enamal või vähemal määral langeb kokku tema õige käitumise tunnetusega.

Õigusteadvuse areng toimub sotsialiseerimisagentide vahendusel, kellel on kanda vastutusrikas roll. Õiguslik sotsialiseerimine toimub üldise sotsialiseerimise raames. Õigusliku sotsialiseerimise peamisteks eesmärkideks on sotsiaalõiguslike hoiakute kujundamine, käitumisvariandi ratsionaalse valiku suunamine ja enesekontrolli vajaduse teadvustamine. Õigusteadvus (ja selle arengutase) [indiviidi õigusteadvus on seda arenenum, mida suuremal määral ja mida väiksemate moonutustega on tema teadvusse internaliseeritud käitumisregulaatorid kooskõlas ühiskonna sotsiaalõiguslike väärtustega] leiab väljenduse isiku käitumisaktides. See, kuivõrd isiku õigustunnetus ja reaalne käitumine kokku langevad, sõltub neist käitumiseeskujudest, keda antud isik on kunagi jäljendanud või kellega ta on end käitumises identifitseerinud. Teadvuse ja tegutsemise ühtsus võimaldab tunnetada isiksuse sisemaailma, tema üleelamisi, teadvust ning seda just tema välise käitumise kaudu. Ka isiku (õiguslik) eneseteadvus on sotsiaalselt determineeritud kõigi inimese objektiivsete suhete kaudu sotsiaalses keskkonnas.

Kirjandus:

Auväärt, L. Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2001

Auväärt, L., Kaugia, S. Perekond ja lapsealaste kuritegevus. – Akadeemia, 10, 1995.

Bruce, S. Sotsioloogia. Põgus sissejuhatus. Tallinn: AS Kupid ja Maria Drevis, 2002.

Dsiss, H. Eesti koolinoor 1996–1998. – Forseliuse Sõnumid, 6, 1999.

Dsiss, H., Kenkmann, P. Haridus on osa ühiskonna elust ja samas selle seisundi indikaator. – Forseliuse Sõnumid, 7, 2000.

Ealine ja pedagoogiline psühholoogia. Tallinn: Valgus, 1979.

Gümnaasiumiõpilaste õigusteadvuse uuringu tulemused. November-detsember 2007 –

Arvutivõrgus, 25. augustil 2011. <http://www.saarpoll.ee/?lang=est&m1=32&article=16>,

http://www.riigikohus.ee/vfs/683/Noorte_%F5igusteadvuse_uuringu_aruanne.pdf

Hess, B. B., Markson, E. W., Stein, P. J. Sotsioloogia. Tallinn: Külim, 2000.

Kolmekümneaastaste põlvkonna sotsiaalne portree. Toim. M. Titma. Tartu-Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 1999.

Lampe, E.-J. Zur Entwicklung von Rechtsbewusstsein. Einleitung. – Zur Entwicklung von Rechtsbewusstsein. E.-J. Lampe (Hrsg). Frankfurt/M: Suhrkamp, 1997.

Noorte õigusliku sotsialiseerumise uurimine üleminekul riigisotsialismist vabaturumajandusse.

Materjale kordusuuringust. Koost. L. Auväärt, H. Dsiss, S. Kaugia, P. Kenkmann, E. Raska. Tartu Ülikooli kirjastus, 1999.

Pullmann, H. Enesehinnang. – Isiksusepsühholoogia. Toim. J. Allik, A. Realo, K. Konstabel. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003.

Rehbinder, M. Rechtssoziologie. 5. Aufl. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 2003.

Tuulik, M. Kasvamine, kasvatus ja väärtustamine. – Haridus, 8, 1991.

ANDEKATE ALASOORITUS VAJAB TÕSIST TÄHELEPANU*

Viire Sepp, Tartu Ülikooli teaduskooli direktor

Olukorda, et paljud andekad lapsed kas ei suuda, ei saa või vahel ka mõistetamatutel põhjustel ei taha oma võimete kohaselt õppida või neid muul viisil realiseerida, on paraku täheldatud nii massiliselt, et seda on nimetatud kaasaegse haridussüsteemi epideemiaks. Alasooritus (ingl k *underachievement*) on defineeritud kui lahknevus võimete (potentsiaali) ja tulemuste (saavutuse) vahel. Suuresti on see ka hinnangu küsimus – hindajaks on kas õpetaja, lapsevanem või õpilane ise. Alasoorituse põhjuseid on terve hulk, valdavateks on nimetatud järgmisi:

- koolikeskkonnas ilmnevad – mittestimuleeriv, nivelleeriv keskkond; loovuse pärssimine, vääralt rakendatud võistlus, liiga struktureeritud õpe, kaaslaste surve, konfliktid õpetajatega, tuvastamata õpiraskused, suutmatus toime tulla ebaõnnestumistega;
- kodus – ülehoolitsus, pere laste vaheline rivaliteet, liiga palju või liiga vähe tähelepanu, liigne surve, kodu halb suhtumine kooli.

Koolis või lasteaias on peamiseks põhjuseks õpikeskkonna sobimatus lapse eripärade ja vajadustega. Andekad, kellel puuduvad vajalikud väljakutsed, võivad jätta nende intelligentsuse tasemele alla jäävad ülesanded lihtsalt täitmata. Seda on nimetatud “väljakukkumiseks eneseuhkuse tõttu”, mille otsene põhjus on kohatu ja vähemotiveeriv õppekava. Tihti on alasoorituse põhjused seotud madala motivatsiooniga, halva eneseregulatsiooniga või madala enesetõhususe tundega. Mõnikord varjab alasoorituse probleem ka tõsisemaid psüühilisi, kognitiivseid või emotsionaalseid probleeme (õpiraskused, tähelepanuhäire, emotsionaalne häire, püühilised häired või muud terviseprobleemid).

Üheks alasoorituse oluliseks põhjuseks peetakse ootuste ja motiveerituse erinevusi. Ootused võivad olla lapse enda omad või väljastpoolt tulevad, kuid need on igal juhul lapse jaoks olulised. Kui õpilaselt oodatakse vähem, kui ta võimeline on (lapse andekust ei ole märgatud), siis võib see tema tegevust pidurdada. Kui aga lapselt oodatakse rohkem, kui ta suudab (samas aga ei ole ta motiveeritud nii paljudeks kui talt eeldatakse), võib see samuti kaasa tuua probleeme nii kodus kui ka koolis.

On leitud, et andekad alasooritajad erinevad edukatest (kui välistada füüsilised, emotsionaalsed ja vaimsed põhjused) nelja faktori poolest: suhtumine õpetajatesse, suhtumine kooli, eesmärgi väärtustamine, motivatsioon/eneseregulatsioon. Isiksuse tasandil võib see olla enesehinnangu kaitse mittekonstruktiivne strateegia: venitamine ülesannete täitmisega, sihiteadlik pingutusest loobumine, mulje jätmine õppimisse ükskõiksest suhtumisest, provokatiivne käitumine jne. Andekate sagedaseks omaduseks on perfektsionism, mis alasooritajatel võib ilmnedä läbikukkumise kartuses, võistlemise või väljakutse vältimises, st orienteerituses mitte edule, vaid pigem ebaedu vältimisele. Üsna tavaline on selliste laste puhul väline kontrolli lookus – oma edu ja läbikukkumise pidamine välistest teguritest tingituks, arvamus, et edu saavutati tänu õnnele ja läbikukkumine tuleb võimete puudumisest. Sagedaseks reaktsiooniks on antisotsiaalsus või mässumeelsus, aga ka liigne enesekriitilisus, süütunne teiste ootustele vastamatuse pärast. Sageli kasutavad alasooritajad sobimatuid strateegiaid: oskamatus püstitada (realistlikke) eesmärgi, halvad eneseregulatsioonioskused, stressitalumatus, püsimatus, enesekontrolli puudumine, enesekaitse.

Üsna ootuspärane, et uuringutes on leitud tugev seos õpilase väärtushinnangute ja motivatsiooni/ eneseregulatsiooni vahel: kui õpilane hindab akadeemilisi väärtusi, siis on ta

motiveeritud ka hästi õppima. Õpetajad ja lapsevanemad peaksid alasoorituse vältimiseks suunama lapsi väärtustama jõupingutust ja ka oma töö tulemust. On selge, et iga alasooritaja on erinev ja sellest tulenevalt ei saa ka olla kõigile ühtmoodi toimivaid sekkumisstrateegiaid. Edukateks on osutunud sellised, mis on üles ehitatud õpilase tugevustest ja huvidest lähtuvalt. Paindlik, õpilase individuaalsust arvestav õppekava võib aidata kõige efektiivsemalt vältida alasoorituse sündroomi teket.

Allikas: Sepp, V (2010). Andekusest ja andekatest lastest. Atlex.

*Avaldatud autori loal, esmatrükk Tartu Ülikooli teaduskooli infolehes “Talendid tuleviku teenistuses”, nr 3, www.teaduskool.ut.ee/infoleht

KOSMO-GEO-BIOTEE EHK PIIBE BAERI AJATEE*

Raik-Hiio Mikelsaar, Karl Ernst von Baeri Fondi esimees, AHHA teadusnõukogu liige

Olen Piibele, 73 km kaugusel Tartust asuvasse Karl Ernst von Baeri sünnikohta rajamas Piibe Baeri Ajateed, mis võiks kujuneda rahvusvahelise kaaluga ainulaadseks atraktsiooniks. 2002. a ostime Piibe mõisa endise valitsejamaja ja 2008. a sinna juurde 2,5 ha maad ning 2009. a moodustasime tekkinud kinnistu baasil 28 asutajaga SA Karl Ernst von Baeri Fond (KEBF). Kuna toetussummade saamine Leader-programmi jms programmide kaudu ebaõnnestus, siis otsustasin omaenda isikliku raha eest taastada kunagi Baeri poolt kasutatud 1 km pikkuse Põltsamaa jõkke suubuva kanali ja rajada sinna kõrvale universumi evolutsiooni peegeldava Kosmo-geo-biotee ehk Piibe Baeri Ajatee. Mõõdistamine, projekt ja selle realiseerimine läks mulle kokku maksma ligikaudu 140 000 krooni, millest paarkümmend tuhat on katnud missioonitundelised annetajad. Seda üritust peeti algul ulme valdkonda kuuluvaks, kasvõi seetõttu, et rajatis läbib 7 maaomaniku valdusi. Õnneks oli aastatepikkuse asjaajamise tulemusel võimalik kõik probleemid lahendada ja nüüd sai kanali ja selle kõrval asuva kergliiklustee põhialus valmis.

Piibe Baeri Ajatee pikkuseks on 2,74 km, mis vastab universumi kestusele 13,7 miljardit aastat, mastaabiga 1 aastamiljon = 0,2 m. Suure Paugu asukoht – 13 700 mla (=miljonit aastat tagasi) on „verstapostiga“ tähistatud Piibe maantee ja sealt Baeri sünnikoha poole pöörduva külatee ristumiskoha juures. Sealt edasi kulgevad külatee vasakul küljel 70 cm kõrgused ajatähistuspostid 13 500 mla, 13 000 mla, 7000 mla esialgu iga 100 m (= 500 mla) tagant. Endise mõisakeskuse juures keerdub külatee veidi vasakule ja teeb siis posti 6000 mla juures eraldi teerajana väikese kaare paremale ning möödudes kunagise viinaköögi varemetest jõuab läbi võseriku 5500 mla posti juures heinamaale, kust suundub siis sirgelt edasi endistest mõisatiikidest vasakule projekti järgi kaevatud Maajärveni. Siin suubub kallas sujuvalt allalaskuvalt Päikeselahte. Sellest vasakul kõrgub nüüd 4600 mla (Maakera tekkeage) posti juures Maad sümboliseeriv Maakuppel ja paremal Päikest kujutav Päikesekuppel. Kuna viimase juurde suundub järkjärgult kõrgemaks muutuv kaldakuhjatis, siis viimatimainitud kuhilat nimetasin Päikesetõusuks. Maakuplile järgneb Kuukuppel, millega tähistame Kuu teket 4,5 miljardi aasta eest. Maajärvest väljub Baeri kanal, mille kõrval asub 4-5 m laiune kuivamaa rada koos nende kõrval olevate ajapostidega. Kui esialgu on rada kanalist vasakul, siis 3500 mla posti juures on kanalil pais, teerada läheb üle selle ja jääb nüüd kanali paremale küljele. Kuna (ainurakne) elu tekkis Maal just umbes 3,5 miljardit aastat tagasi, siis nimetasin mainitud paisu Elusillaks. Sellest sillast alates kulgevad nüüdseks jõega ühenduv kanal ja sellest paremal asuv teerada ligikaudu 700 m pikkuselt üsna sirgjooneliselt kuni Põltsamaa jõeni ulatuva (pool sajandit tagasi ebaselgel eesmärgil kaevatud) tiigini, mille ühendasime jõega. Kui seni paigutasime ajaposte iga 100 m (= 500 mla) tagant, siis Ajatee lõpus, alates 1000 mla postist, on postid iga 20 m (= 100 mla) järel. Aegkondasid olen tähistanud eesti- ja ingliskeelsete siltidega. Kuna tähtsaimad paleontoloogilised ajastud algavad alles 542 miljonit aastat tagasi Kambriumiga, siis enamik silte on koondunud Ajatee lõpuossa umbes 100 m pikkusele alale ja inimkonnale jääb vaid 60 cm.

Astronoomide arvamus järgi kustuvat Päike juba 1 miljardi aasta jooksul. See vastaks meie Ajateel (tuleviku, s.o jõe poole) vaid 200 m-le. Õnneks olen kuulnud optimistlikumat prognoosi – 5 miljardit aastat, mis vastab 1000 m-le (1 km), mis on umbes sama pikk, kui teekond praeguse Piibe Baeri Ajatee lõpust (= mla) tagasi Maakera tekkekohani (Maakuplini – 4600 mla posti juures).

Külatajad, ilmselt peamiselt kooliõpilased oma õpetajatega, saavad läbida Ajatee „elutu“ põhiosa, **Kosmotee** alates tee äärde paigutuvast Suurest Paugust piki külateed auto või

bussiga kuni 6000 mla postini ja jätta transpordivahendi sinna lähedusse kujundatavasse parklasse ning jätkata teekonda edasi jalgsi piki teerada või kõrgema veetaseme korral paadiga (viimasega saab teha ka 1 tunni pikkuse väga meeleoluka sõidu jõel allavoolu kuni Pagari sillani). Ajatee lõppu tiigi kõrvale on võimalik looduseuurijatele-robinsonidele püstitada pikk telkide rida. Loomulikult on praegune Ajatee vaid alusraamistik selleks, et vastavates ajapiirkondades paigutada infotahvlid, pildid ja maketid. Suure Paugu juures tuleb ära näidata aatomite ja elementide ning taevakehade teket, tutvustades ka keemiliste elementide üldtunnustatud ja innovatiivset perioodsüsteemi. Elutekke piirkonnas on kindlasti jällegi vaja näidata senist seisu Elupuuga ja demonstreerida (ka 3D-makrokujul) viimase uuenduslikku vormi. Sauruste alal oleks põnev üles panna (vaatetorniks kasutatavat) suurima väljasurnud sauopoodi mulaaži.

Kui Ajatee külastamine saab populaarsemaks, siis ehk hakkab riik ka kõnesolevat ettevõtmist toetama. Kaugemas perspektiivis saaks Baeri fondi käsutuses oleva endise valitsejamaja baasil välja ehitada suurejooneline konverentsikeskus, millel oleks kinnist ja lahtist osa sisaldav nn liivakell-audiovideotoorium ja munaraku avastanud suurteadlast meenutav nn Munakohvik, vastavad dormitooriumid ja toitluskohad jne. Selle plaani kohta oleme tuntud arhitektide Ain Padriku ja Vilen Künnapuga (Tartu Tigutorni, Ahhaa kuppelhoone jt rajatiste planeerijad) teinud huvitava videoklipi, mida saab interneti vahendusel tutvustada.

Eesti Arengufond, SA Eesti Koostöö Kogu ning Eesti Regionaalse ja Kohaliku Arengu SA jt loodetavasti toetavad Kesk-Eestisse meie kõigi aegade suurima teadlase Karl Ernst von Baeri sünnikohta Piibe maailmas ainulaadse Kosmo-geo-biotee kui Eesti Haridusmetoodika Keskuse avastusõppelise filiaali valmishitamist. AVASTUSÕPE on ju tänapäeva haridussüsteemi tähtsaim komponent.

*** Piibe Baeri Ajatee kaart:**

a) > ajakirja tagakaane sisekülg,

b) www.forselius.ee > Teadusharidus, aktiivõpe > Piibe Baeri Ajatee ehk www.forselius.ee/uploads/Baeri%20Ajatee%20kaart.pdf.

Hiirega kaardi kõrval asuvatel märkidel klikkides avanevad kaardi erinevad vaated ja objektid.

EESTLANE JA TEMA AJALUGU: NOOREMA PÕLVKONNA AMBIVALENTSID

Milvi Martina Piir, Tallinna Ülikool

Sissejuhatus

Käesoleva lühikese kokkuvõtte aluseks on Tallinna Ülikoolis valmiv doktoritöö teemal “Eesti rahvuslik ajalooteadvus: fenomenograafiline uurimus 1980. aastatel sündinud põlvkonnas valitsevatest ettekujutustest” (juhendaja dotsent Maria Tilk). Uuringu sihtrühm – noorema põlvkonna eestlased – on komplekteeritud kahe kriteeriumi alusel. Esiteks, sündinuna vahemikus 1980–1989 langeb nende ajaloo tundmaõppimise kogemus Eesti taasiseseisvumise järgsesse aega ning peaks seega olema vaba nõukogude ideoloogia mõjudest. Teiseks piirdub ajaloo õppimise kogemus kõigi vastajate puhul üldhariduskooli või üldharidus- ja kutsekooliga, st nad ei ole ajalugu õppinud ülikooli tasemel. Viimane piirang välistab nn professionaalsed seisukohavõtjad, mis ei kuulu kõnealuse uuringu huviorbiiti.

Teema tutvustus

Püüan oma töös tuvastada sihtrühma ajalooteadvuse põhilisi mustreid – mida ajalugu nende jaoks tähendab, millised on õpitud viisid ajaloo mõelda, kuidas nad kasutavad ajaloolisi argumente oma maailmapildi konstrueerimisel. Eesmärgiks on mõista, milliseid kaugemaid mentaalseid tulemusi on andnud kakskümmend aastat kestnud rahvuslik ajalooõpetus oma traditsioonilise, rahvusriigikeskse metanarratiiviga. Kui tavapärasel hindamisprotsessis mõõdetakse õpitulemusi vahetult pärast õppe läbimist (nt kontrolltöodes, testides, riigieksamil), siis mind on huvitanud see, kuidas ja kuidas aitab koolis pakutav ajalooõpetus inimeste hinnangul kaasa nende võimele end identifitseerida ja oma maailma mõtestada. Teisisõnu on töö peamiseks uurimiseesmärgideks:

1. Selgitada välja sihtrühma taust – ajaloomõistmise kujunemise ideoloogiline, sotsiaalne, hariduslik ja isiklik kontekst;
2. Selgitada, analüüsida ja mõista ajaloo kuvandit sihtrühma teadvuses.

Siinses lühikokkuvõttes keskendun just viimase uurimiseesmärgi esialgsete tulemuste tutvustamisele.

Meetod

Tööks vajalik algmaterjal pärineb kahest allikast. Esmase baasi moodustavad 1996. ja 2002. aastal kinnitatud ajaloo ainekavade õppe-eesmärgid (leitavad vastavates õppekavades), sest just need on olnud sihtrühma ajaloohariduse alusdokumentideks. Teise allikakogumi moodustavad 30 poolavatud intervjuud (igaüks kestusega umbes 1 tund), mille analüüsimisel on kasutatud fenomenograafilist meetodit, tekstianalüüsi ning ajalooteadusele omast allikakriitikat. Kõik intervjuueeritavad on eesti rahvusest, lõpetanud üldharidus- või kutsekooli erinevates linnades, nende seas on võrdselt mehi ja naisi ning erinevate sünniaastate esindajaid. Intervjuude arvu üle võib muidugi diskuteerida, sest kvalitatiivsete uuringute puhul on väga keeruline ette anda kindlat piirmäära, mis garanteeriks tulemuste tõsiseltvõetavuse. Peamiseks kriteeriumiks on sageli vaid uurija töö käigus tekkiv äratundmine, et teatud hulgest alates ei lisandu intervjuueeritavate arvu suurendamisega samas proportsioonis uut informatsiooni.

Transkribeeritud intervjuud on analüüsimisel osutunud väga põnevateks ja mitmekihilisteks. Võin julgelt öelda, et neis leidub kirjanduslikke, ajakirjanduslikke, antropoloogilisi, folkloorseid, triviaalseid jm tasandeid. Loetelu pole kindlasti veel lõplik; paljugi sõltub uurija võimest seoseid ära tunda ning viia üksiknähtusi üldistuse tasandile. Sihtrühma ajalooteadvust iseloomustavate joonte kindlakstegemiseks sai sõnastatud kaks esialgset uurimisküsimust:

1. Kuidas mõtlevad osalejad ajaloost kui a) isikliku identiteedi kujundajast ning b) poliitiliste eesmärkide saavutamise vahendist?
2. Missugused on osalejate ootused ajaloole (probleemide lahendamine, seletuste pakkumine, identiteedi loomine vms)?

Tulemused

Analüüs näitab tugevaid tunnetuslikke vastuolusid traditsioonilise metanarratiivi eeldatavate tulemuste ning uuringus osalejate tegeliku kogemuse ja eneserefleksiooni vahel. Praegune uurimisseis lubab väita, et sihtrühma ajalooteadvuse fenomenograafilise aluse moodustavad järgmised kirjelduskategooriad:

1. Rahvuslus ja rahvuslik identiteet – etnonatsionalism versus tsiviilnatsionalism

a) Eesti kultuuriruumis on traditsiooniliseks rahvuse käsitlemise viisiks etnonatsionalism, iseäranis poliitilisel ja riiklikul tasandil. Rahvuslikku identiteeti, rahvuskultuuri, -ajalugu jms käsitletakse eelkõige etniliselt aluselt lähtudes. Ajalooliste rahvusvähemuste (rannarootslased, peipsivenelased) kaasamine jääb sageli vaid retoorika tasandile. Uuringus osalejad reflekteerisid end etnorahvuslikult eelkõige juhtudel, kui küsimusi esitati ühiskonna kohta tervikuna, kusjuures vastused kaldusid olema silmatorkavalt üldsõnalised ja poliitiliselt korrektsed.

b) Kodanikuühiskonna, kaasatuse, vabatahtlikkuse ja sallivuse mõistetega seonduvaks fenomeniks on eelmisele vastanduv tsiviilnatsionalism. Uuringus osalejad reflekteerisid end tsiviilrahvuslikult eelkõige isiklike suhteid ja isiklikku identiteeti puudutaval tasandil, kus etnilise kuuluvuse küsimus ei kerkinud üles ainsalgi juhul. Vastajad väljendasid end eneseteadlikult, mitmekesiselt ja originaalselt, rahvusriigi retoorika asemel rõhutati pigem õigusriigile omaseid väärtusi.

2. Ajalooline ülekohus – vastustatud ohvrikompleks versus moraalne üleolek

a) Esmane reaktsioon teemale näib olevat tüdimus, vastumeelsus või ükskõiksus. Seda võib tõlgendada kui vaimset blokeeringut *resp.* enesekaitset, mis omakorda viitab teema üleekspluateeritusele. Valdavalt ollakse seisukohal, et kui ajaloolist ülekohut on võimalik tänapäeval heastada (kompensatsiooni maksmine, vabandamine riiklikul tasandil vms), tuleks seda kindlasti teha, kuid teema pidevat aktualiseerimist peetakse tarbetuks ja ebameeldivaks. Seda arvamust jagatakse ka vaatamata isiklikule seotusele, st ka juhtudel, kui vastaja enda eellased on lähiajaloo ülekohtu all kannatanud (küüditamine, vangistamine jms). Mõnevõrra rohkem läheb ülekohtu teema korda kasinama üldhariduspagasiga vastajatele (põhikool + kutsekool), kellel näib olevat suurem kalduvus mõelda must-valgetes kategooriates.

b) Teema sügavamal analüüsimisel ilmneb vastajate arusaam, et ehkki eestlased on (lähi)minevikus kannatanud ajaloolise ülekohtu all, ei ole nad siiski ise teistele (rahvastele) ülekohut teinud. Veendumus, et “eestlased ei ole algatanud ühtegi sõda” näib olevat sügav ja olemuslik ning kujutab endast sisuliselt rahvusliku identiteedi komponenti (sellele viitavad ka meie-vormis vastused, mida ei kasutatud ühegi teise teema puhul). Siit võib järeldada, et esialgne ükskõiksus teema suhtes on pealiskaudne ning vajab põhjalikumalt uurimist. Näib, et

hoiak “meile tehti halba, aga meie ise teistele ei teinud” annab osalejatele teatava moraalse üleolekutunde, see omakorda aitab vältida teemasse takerdumist ning võimaldab eluga edasi minna. Selline vaatenurk võib paista mõnevõrra üllatav, ent siiski näib olevat tegemist täiesti eluterve arusaamaga, mis sisaldab endas ka põhimõttelist andestusakti.

3. Metanarratiiv – traditsioon *versus* alternatiivid

a) Traditsiooniline ajalooesitus ei tundunud vastajatele kõitev peamiselt seetõttu, et selle raames esitatakse vaid ühte metanarratiivi, mille põhjal ei ole võimalik teha iseseisvaid vaield. Üksmeelselt peeti traditsioonilise ajalooõppe puudujääkideks kuiva tuupimist, millel polnud seoseid tänapäevaga; kurdeti, et õpetajad ei toonud paralleele tänapäevaga, mis aidanuks õpitavat paremini mõista. Vastajad tunnistasid, et kooliajal ei huvitanud neid teemad, millega nad ei suutnud samastuda. Hästi jäi aga vastajatele meelde see, mis pakkus võimalusi samastumiseks, matkimiseks ja eeskujuks. Arengupsühholoogiast on teada, et teatud vanuses muutub väga oluliseks vajadus ümber kehastuda, samastuda mingi ajaloolise või fiktiivse (nt arvutamängudes) tegelaskujuga. Näib, et samasugust sisseelamis- ja ümberkehastumisvõimalust oodatakse ka ajalooõppes. Siinkohal on huvitav märkida suurt lahknevust soolisel pinnal. Kui meessoost vastajad nimetasid eakohaste samastumisvõimalustena ajaloolisi suurmehi (Aleksander Suur, Napoleon jt), siis naissoost vastajatel puudusid niisugused näited täielikult. See viitab traditsioonilise ajalooesituse ülepaistunud meeste- ja eliidikesksusele.

b) Kuna tuntakse puudust alternatiivsetest ajalookäsitlustest, siis tihti peetakse huvitavaks nn kollast ajalugu, kõikvõimalikke seikluslugusid ja vandenõuteooriaid (Siioni protokollid, templirüütlid *resp.* vabamüürlased jms). Paljudel juhtudel tunnistasid vastajad, et kui näiteks internetifoorumis on vaidlevate poolte käsitlused väga erinevad, siis innustab see iseseisvalt edasi uurima. Näib, et pseudoajaloo poole pöördumine osutab lüngale või täitmata vajadusele inimeste ajalootunnetuses. Samuti võib sel viisil alguse saada tõsisem huvi ajaloo vastu, mille tekitamine ei pruugi õpetajatel või akadeemilistel ajaloolastel alati õnnestuda. Üllatuslikult ilmnes ka, et pseudoteaduslikest alternatiividest huvitades on vastajate kriitikameel suhteliselt terav. Selle käivitab eelkõige tugevalt kallutatud või ideoloogiline teemakäsitlus, kusjuures kallutatuse äratundmisel ollakse üsna osavad. Ilmselt täidavad ajaloo kaheldavad ja ebateaduslikud esitusviisid kujutlusvõime ergutamise ja intriigi püstitamise funktsiooni, innustades vastajaid ajalooa iseseisvalt tegelema. Kokkuvõttes on tegemist kaudse, kuid tõsise etteheitega prevaleerivale monoliitsele ajalookäsitlusele, mille kõrval puuduvad muud teaduspõhised alternatiivid.

Üldised järeldused

Intervjuude süvaanalüüsis eristuvad kaks üldist momenti, mis ühtlasi kujutavad endast tõsisemaid metodoloogilisi väljakutseid tuleviku ajalooõppes:

1. Antropoloogilised ootused. Selgesti ilmneb sihtrühma eksistentsiaalne vajadus mõista ajaloolisi alternatiive ning jagada osadust. Ajalooalases eneserefleksioonis on rõhk emotsioonidel, osalustundel ja kaasatusel; soovitakse põnevust, väikseid intriige, võimalust ajastusse/rolli sisse minna, seda läbi elada, sellega samastuda, selles tähendusi otsida, kujutlusi toita, fantaasiat viljeleda. Tuntav on soov mõtestada inimolemist, jutustades lugusid nn väikese inimese igapäevastest võimalustest ja valikutest (*Alltaggeschichte, Microstoria*).

2. Epistemoloogiline ja aksioloogiline rõhuasetus. Sihtrühm ei pea esmatähtsaks ontoloogilist lähenemist (*mis* tegelikult juhtus, *mis* on ajalooline tõde, kellel oli õigus vms), vaid tunnetuslikku ja väärtuspõhist rõhuasetust (*kuidas* me seda teame/mõistame, mida see meie jaoks siin ja praegu tähendab, mida sellest õppida, *kuidas* see aitab meil oma maailma

seletada). Ajalooesitusest ei oodata mitte niivõrd objektiivsust (jääb tihti saavutamatuks ja kohati ka mõistmatuks, milles see täpsemalt seisneks), vaid eelkõige perioodi/sündmuse sisest, nagu ka perioodide/sündmuste vahelist integreeritust, põhjendatust, terviklikkust, intellektuaalse ja emotsionaalse ruumi loomist.

Ühtlasi jääb vastajate retrospektiivist kõlama mõte, et kooliajal ei osatud alternatiivseid ajalooõpetusi teadlikult soovida, vaid enam-vähem kohanduti pakutavaga. Siiski on nende ajalooteadvus selgelt komplitseeritud, lõhestatud ja vastuoluline. Analüüsist ilmneb, et mitmed teineteist välistavad kontseptsioonid eksisteerivad paralleelselt nii sihtrühma kui terviku kui ka iga üksikvastaja lõikes. Seega on noorema põlvkonna eestlased sunnitud oma ajalooteadvuses (kuid samuti oma isiklikus ja/või rahvuslikus identiteedikujunduses) laveerima erinevate ideoloogiliste tendentside vahel ning suutma iseseisvalt integreerida erinevaid, sageli antagonistlikke kontseptsioone.

Kokkuvõtteks

Tõenäoliselt peegeldavad kirjeldatud vastuolud Eestile kui siirdeühiskonnale laiemalt iseloomulikku ideoloogilist ja kontseptuaalset segadust. Kindlasti oleks kasu võrdlevast uuringust, millesse tuleks kaasata ka varasemaid põlvkondi (näiteks 1960. aastatel sündinud, kelle õppeaeg langes täielikult Nõukogude perioodi). Kaugemate järelduste tegemiseks oleks tulevikus vajalik uuringut korrata uue põlvkonna andmete baasil.

NOORTEVAHETUS POOLAS

Margot Sepp, Forseliuse Noorte juhatuse liige

Läinud suve lõpul võtsin osa Poolas Stare Jablonkis toimunud noortevahetusest “Nice Poland – Cool Estonia” Projekti Eesti-poolseks partneriks oli noorteorganisatsioon Seiklejate Vennaskond ning see viidi läbi programmi Euroopa Noored alaprogrammi 1.1 Rahvusvaheline noortevahetus raames. Projekt oli seotud 2011. aasta prioriteediga “Loovus ja ettevõtlikkus” ning tähelepanu pöörati ka diskrimineerimise probleemistikule. Noortevahetuses osalesid Eesti ja Poola noored vanuses 14–30 aastat ning toimumisaeg oli 26. augustist 3. septembrini 2011.

25. augusti varahommikul asusin Tartust Ecolinesi liinibussiga Varssavi poole tee. Poola pealinna jõudsimel alles hilisõhtul ning koos meile vastu tulnud poolakatega tegime selles kaunis linnas ka väikese öise ekskursiooni. Peagi jätkasime sõitu ning ligikaudu 24 tundi pärast reisi algust saabusime lõpuks sihtpunkti. Stare Jablonki on pisike raudteeäärne asula, mis paikneb umbes 200 kilomeetri kaugusel Varssavist Warmia-Masuuria vojevoodkonnas. Majutuskohas asus maalilise järve kaldal ning seda ümbritses ürgne põõsimets.

Noortevahetuse esimene päev oli pühendatud üksteise tundma õppimisele. Hiljem jagunesime gruppideks, et teha video oma maa mõne tuntud filmi põhjal ning neid õhtul üheskoos vaadata. Järgmisel päeval oli suve lõpu kohta äärmiselt soe ja päikseline ilm. Seetõttu veetsime enamuse päevast järve ääres, võtsime osa mitmesugustest veega seotud võistlusmängudest, ujusime ning käisime paatide, vesirataste või kajakkidega järvel sõitmas. Ka järgmine päev, pühapäev, oli küllaltki sportlik. Hommikul mängisime palli, ujusime ning sõitsime jalgrataste ning kajakkidega. Õhtul toimus viktoriinimäng, kus pidime kämpingu ümbrusest otsima sedeleid erinevate küsimustega Eesti ja Poola kohta ning neile vastama. Lõpuks tuli üles leida peidetud varandus, milleks olid kohalikud maiustused ja karastusjoogid. Uue nädala esimesel päeval tegime ümbruskonnaga lähemat tutvust, matkates majutuskoha kõrval asuvas metsas. Mets kuulub kaitse alla ning seal kasvavad peamiselt iidsete ning kõrgete põõsede. Samuti paiknesid metsas mõned Teise maailmasõja aegsed punkrid ja muud militaarrajatised. Teispäeval sõitsime rongiga vojevoodkonna keskusesse, Olsztyni linna. Külastasime seal asuvat Warmia ja Masuuria ülikoolilinnakut, mis on väidetavalt Ida-Euroopa suurim. Linnak asub looduskaunis kohas küngaste ja järvede vahel. Kokku on linna maa-alal 13 järve. Pärast tutvustust vanalinnaga, mille arhitektuuris on esindatud põhiliselt gooti stiil, barokk ja renessanss. Olsztyn sai linnaõigused juba 14. sajandil ning on kuulunud ka Preisimaa valdusesse, mistõttu võis vanalinnas näha mõningaid preisi mõjutusi.

Järgmised päevad olid vastavalt Poola ja Eesti päev. Kummagi riigi osalejad tutvustasid oma kodumaad, selle ajalugu, kultuuri, keelt, tuntud inimesi ja sööki. Poolakad õpetasid meid poloneesi tantsima ning meie neile omakorda kaerajaani. Huvitav oli ka mitmeid poolakeelseid sõnu ja väljendeid õppida. Reedel saime oma teadmisi Poola kohta veelgi täiendada, sest külastasime Olsztynekis asuvat Rahvusliku Arhitektuuri Muuseumi ja Etnograafiaparki. See on üks vanemaid vabaõhumuuseume Poolas, kus on 70 erineva arhitektuuri ja otstarbega ehitist, näiteks laut, koolimaja, vesiveski, kirik, elumaja tuulik jne. Muuseumi muutsid omapäraseks selle alal vabalt ringi liikuvad loomad: kitsed, kanad, kalkunid, pardid ja hobused. Õhtul arutasime rühmades diskrimineerimise, rassismi ja ksenofoobiaga seotud probleemide üle. Hiljem tutvustas iga rühm ühise diskussiooni ajal oma seisukohti ning kõigil oli võimalus arvamust avaldada ja kaasa rääkida. Viimasel päeval käisime kohalikus seikluspargis puude otsas turnimas ning veetsime niisama aega, et juba armsaks ja koduseks saanud kämpinguga hüvasti jätta. Õhtul algas sõit Varssavisse ning järgmise päeva lõpuks jõudsimel tagasi Eestisse.

Noortevahetus oli minu jaoks uus ja põnev kogemus. Mul oli võimalus suhelda paljude toredate inimestega, lõbusalt ja meeldivalt aega veeta ning õppida tundma Poola riiki, kus viibisin esmakordselt. Lisaks sain hulgaliselt teadmisi ja mälestusi ning soovi ka tulevikus mõnes noortevahetuses osaleda.

KURITEGELIKU INIMESE OTSINGUD II

Lembit Auväärt

Artikkel on kirjutatud seoses nn ennetusvangistuse ehk tagatisvangistuse kasutusele võtuga eesti õiguspraktikas. Mõnedes kohtuotsustes võib juba kohata lauset “Vangistus võib jätkuda pärast karistuse ärakandmist” Artikli esimeses osas, mis ilmus “Forseliuse Sõnumid”, 17, 2009, vaadeldi eesti treadlaste seisukohti selles küsimuses. Käesolevas osas vaadeldakse välisautorite biokriminoloogilisi teooriaid.

4. Biokriminoloogia

Meil küllaltki populaarse M. Laine monograafia järgi on ka maailmas kuritegevust käsitlevad uuringud arenenud bioloogilisest ja antropoloogilisest käsitlusest sotsioloogia juurde. Bioloogia domineeris kuritegevuse käsitlemisel 19. sajandi keskel, psühholoogia 19. sajandi lõpul ja sotsioloogia hakkas domineerima 20. sajandi 20ndatel aastatel. M. Laine arvates aga see ei tähenda, et biokriminoloogia läks hauda koos Lombrozoga. Ta ennustab biokriminoloogia uut tõusu. Näiteks Soomes on isikuvastast kuritegevust püütud seletada just meditsiiniliste ja bioloogiliste teguritega. Soome uurijad Marko Linnoila ja Matti Virkunen on muuhulgas arvanud, et alkoholi tarbimisega kaasnev vägivaldne käitumine on seletatav aju ainevahetuses esineva serotoniini-nimelise aine alatootmisega. Ja on seega pärilik.¹

Rahvusvahelistel kriminoloogiakonverentsidel vaieldakse tänapäevalgi selle üle, kas kuritegevus on oma olemuselt bioloogiline, psühholoogiline või sotsiaalne nähtus. Sotsioloogid käsitlevad kuritegevust kui massinähtust, mida võib kasutada ka kriitikana sotsiaalsete ja empiiriliste tulemuste suhtes. Bioloogilised käsitlused püüavad välja selgitada, miks üks või teine konkreetne isik paneb toime kuriteo või miks on tema käitumine hälbiv. Biokriminoloogia uurib vaimsete hälvete ja kõrvalekalduumiste füsioloogilisi ja bioloogilisi põhjuseid. On juba ammu teada, et täiskasvanutel, kes kannatavad depressiooni all, esineb tõsisemid hälbivad ja kõrvalekaldeid erinevates bioloogilistes ja biokeemilistes protsessides. (Näiteks aju elektromagnetimpulsside patoloogilised karakteristikud). Ilmneb, et häirete vahel nimetatud karakteristikutes ja isiku käitumise vahel on väga tihe seos. Samuti ilmneb, et selliste häirete esinemine ei ole juhuslik. Depressiivsete laste uurimine näitab, et nende täiskasvanud sugulaste hulgas on olnud varem samasuguste häiretega inimesi. Samuti on depressiivsetel vanematel ligikaudu neli korda sagedamini lapsedki depressiivsete kalduvustega. Seega tuleb meil tahestatmata võtta vaatluse alla ka pärilikud faktorid, mis on samuti bioloogia uurimisesemeks.²

Võime niisiis väita, et depressiivsus on päritav. Kuid sama võime väita ka teiste närvisüsteemi eripärade ja funktsioonihäirete kohta. Seega, kas võiksimme väita, et juhul, kui need

¹ M. Laine. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. 1997. lk 34–35.

² Ülevaade bioloogilisest kriminoloogiast: F Adler, O. W Mueller, W S. Lauter. Criminology, McGraw – Hill, Inc. 1991, lk 90–100.

kõrvalekalded determineerivad hälbivat käitumist, kas on ka päritav hälbiv käitumine? Ja kas võime siit tulla järeldusele, et sotsiaalsed teooriad ja uurimused võivad oma uuringutes jääda liiga ühekülseks, kui nad ei arvesta bioloogiateaduste saavutuste ja printsiipidega?

Paljud kaasaegsed uurimused näitavad seda, et kuritegevusel ja hälbival käitumisel on tõepoolest väga tihe seos mitmete bioloogiliste, biokeemiliste jms faktoritega, mille uurimine ei ole sotsiaalteadustele jõukohane. Nimetatud uuringute raames on vaadeldud biokeemiliste hälvete (ajukoores) ning närvisüsteemi erinevate düsfunktsionaalsete ilmingute mõju hälbivale käitumisele. Samuti on leitud, et geneetikal on väga suur osa hälbiva käitumise põhjuste väljaselgitamisel. Seega võib rääkida modernse bioloogia integreerimisest kriminoloogiasse.³

Bioloogia tähtsuse tõus on kaasa toonud ka mitmeid huvitavaid diskussioone. Üks neist on küsimus selle kohta, kas jällegi püütakse hakata väitma, et kurjategijaks sünnitakse. See kujutab ju sisuliselt väidet, et sotsiaalse käitumise bioloogilised determinandid on päritavad. Samuti on tõstatatud sellised küsimused: Kas häired biokeemilistes süsteemides põhjustavad tõepoolest hälbivat käitumist? Kas on tõesti võimalik, et vitamiinipuuduse või proteiinide defitsiidiga võib seletada vägivallakuritegusid ja agressioone? Kas veresuhkru defitsiit või häire hormonaalses süsteemis tõstab oluliselt kuritegeliku käitumise tõenäosust? Järgnevalt mainitud probleemidest lähemalt.

5. Geneetika ja kuritegevus⁴

Geneetika uurib bioloogiliste organismide omaduste ja tunnuste edasikandumist eellastelt järglastele. Väide, et inimene on väliskeskkonna ja geneetiliste faktorite produkt (resultaat), on üldaktsepteeritud. Kuid uurides hälbivat käitumist, ei peaks me küsima, kas oleme looduse või koduse hoolitsuse resultaati, vaid seda, kumb neist teguritest (kas loodus või väliskeskkonna mõjud) on tähtsam ja millises vastastikusel seoses nad omavahel on. Samuti tuleks leida vastus küsimusele, millised isikuomadused paneb paika geneetika ja millised väliskeskkond.

Meenutame siin, et eelpool käsitletud Hans Madisson oli veendunud eugeenik, inimtõu parandaja. Ta leidis, et alaealiste kuritegevuses on pärilikkusel suurem osa kui miljööl. Meenutame ka Nõukogude Liidu ühte kuulsamat seksmaniakki Andrei Tšikatilot.⁵ Üheks kuritegusid soodustavaks tingimuseks oli kahtlemata tema puhul puudulik erektsioon. Pärilikkuse kasuks räägib ka fakt, et tema poeg käis isa jälgedes. Andrei Tšikatilo vastutusele võtmise tõttu oli pere sunnitud lahkuma kodukohast ja edasi elama võõra nime all. Pojale oli aga jäänud isa sünnitunnistus. Et tütarlastes suuremat hirmu tekitada, näitas poeg isa sünnitunnistust. See kõik näitaks nagu pärilikkuse suurt osa, kuid tuleb arvestada nii isa kui poja osas äärmiselt negatiivseid sotsiaalseid tingimusi: Andrei Tšikatilo vend oli suure nälja ajal ära söödud ja ka ta ise kannatas pärast sõda nälga ning teda saatis hirm, et ka tema süüakse ära. Poeg oli aga seoses isa vastutusele võtmisega jäänud ilma lapsepõlvest ja isakodust. Küsimus, kas kurjategijaks sünnitakse või saadakse, jääb nende kaasuste põhjal vastusetaks.

³ Vt ka E. O. Wilson. Sociobiologie: The New Synthesis, Cambridge. 1975; C. R. Jeffry. Biology and Crime, Beverly Hills, Calif. 1979.

⁴ Vt. ka J. Saar. Kriminaalpsühholoogia. 2007. lk 60–88.

⁵ Täpsemalt vt L. Auväär. Õigusseksuoloogia. Õpik juristidele, meedikutele, pedagoogidele, psühholoogidele, sotsiaaltöötajatele. Tallinn, 1997, lk 208–229.

6. XYY sündroom

Kromosoomideks nimetatakse raku jagunemisjärgus rakutuuma kohal moodustuvaid kehakesi, mis on pärilikkuse kandjaks. Kromosoomides on geenid, mille kaudu antakse edasi väljakujuneva organismi nn projektlahendus. Niisiis on geenid bioloogiline materjal, mis teeb igast bioloogilisest organismist teatud mõttes unikaalse isendi, oma eellaste peegelduse.

Tavaliselt on inimesel 23 paari kromosoomi, seega kokku 46 kromosoomi. Neist on 45. ja 46. sugukromosoomid. Inimese sugukromosoomid on nn X- ja Y-kromosoomid. Naistel on 2 X-kromosoomi, meestel aga üks X- ja üks Y-kromosoom. Mõnedel meestel on sedastatud kromosoomianomaalia, nimelt veel üks, 47. sugukromosoom. Seega on sellistel meestel kromosoomide struktuur XYY. Niisiis on üks Y kromosoom üleliigne. Sellise hälbega sünnib ligikaudu üks laps igast tuhandest.

Niisuguse kromosoomihäirega isikute sotsiaalset käitumist uuriti omal ajal turvahospitalides. Need uuringud andsid üsna ühekülgse pildi. Nimelt on vastava kromosoomihälbega isikud kasvult pikad ja füüsiliselt tugevad. Ilmnes ka, et nende käitumine on tavapärasest oluliselt agressiivsem. Selliste sümptomite kandjat nimetatakse supermeheks. Paraku olid need uuringud läbi viidud mitterepresentatiivse arvu isikute kohta. Sellel põhineb ka uuringutulemuste hilisem kriitika.

XYY tõmbas enesele avalikkuse tähelepanu seoses Richard Sperki juhtumiga. See mees mõrvas Chicagos haiglas olles kaheksa meditsiiniõde. Algselt diagnoositi mehel XYY sündroom. Tekkiski küsimus, kas kõik sündroomiga mehed on potentsiaalsed tapjad. Hiljem selgus siiski, et diagnoos oli vale. Avalikkuse mure aga jäi.

Kaasaegsete uuringutulemuste näol on mõningaid tõendeid selle kohta, et hüpotees "sündroomiga mehed on vägivaldsed ja agressiivsed" peab osaliselt paika. See tähendab, et viimased uuringud on XYY sündroomi kui agressiivse käitumise põhjustajat oluliselt alahinnanud.⁶ Sõna "osaliselt" tähendab siin seda, et tõepoolest just **osaliselt** määratakse isiku agressiivsus ja kalduvus vägivaldsusele geneetiliselt. Probleem on siin selles, kuidas siiski uurida geneetilise faktori otsest mõju. Näiteks kui geneetiliselt hälbivaks käitumiseks soodumust omav isik sünnib armastavasse, materiaalselt kindlustatud ja haritud perekonda ning kui teda ka vastavalt kasvatatakse, ei pruugi see inimene elus ühtegi vägivaldset akti toime panna. Kui geneetilise hälbeta isik sünnib vaesesse, jõhkrasse ja hoolimatusse perekonda, võib ta geneetilisest eeldustest hoolimata panna toime kuriteo. Seega jõuame meetodilise küsimuse juurde, et kuidas uurida geneetiliste faktorite ja hälbiva käitumise vahelise korrelatsiooni olemasolu või selle puudumist?⁷

7. Kaksikute uuringud

Et välja selgitada, kas kuritegevus on geneetiliselt determineeritud, on teadlased viinud läbi mitmeid uuringuid, milles on vaatluse all kaksikud, kelle geneetiline pagas peaks olema suhteliselt sarnane. Eriti hea materjal geneetiliste tegurite mõju uurimiseks on monotsügootsed ehk ühemunakaksikud. Ühemunakaksikutel on pooled geenid täpselt samasugused. Kuigi nii ühemunakaksikute kui ka erimunakaksikute sünnijärgne keskkond on kummagi kaksiku jaoks ühesugune, ilmneb siiski, et just sarnasus ühemunakaksikute

⁶ Põhjalikumalt: S. A. Mednick, W. Gabrielli, B. Hutchings. Genetic Influence in Criminal Behavior: Evidence from an Adoption Court. – Prospective Studies of Crime and Delinquency. Boston, 1983.

⁷ Vt ka I. Rebane Algteadmisi kriminoloogiast. 1975, lk 102–103.

käitumises on hoopis tugevam kui erimunakaksikutel. Ka siin võib näha teatud geneetilist seost.

1920. aastal uuris saksa füsioloog Johan Lange 30 paari samasoolisi kaksikuid, kelle kohta oli avatud kriminaaltoimik. Neist 13 olid ühemunakaksikud ja 17 erimunakaksikud. Ilmnes, et kümnel juhul olid ühemunakaksikutest kriminogeensed mõlemad kaksikud. Sama näitaja erimunakaksikute puhul oli kaks. Seega võib siit teha üsna kaalukad järeldused.⁸

8. Adopteeritute uuringud

Teine võimalus geneetilise faktori ja keskkonna mõjude omavahelise seose uurimiseks on lapse uurimine pärast seda, kui ta on oma vanematest eraldatud. Suurima sellekohase uurimusena võiks esile tuua Taanis aastatel 1924–1947 läbiviidu. Selle uurimuse käigus vaadeldi 3000 adopteerimisjuhtu. Uuringu tulemustest tehti järgmised järeldused:

- Poistest, kelle bioloogilised vanemad ja lapsendajad polnud toime pannud ühtegi kriminaalkuritegu, sooritas kuriteo 13,5%;
- Poistest, kelle bioloogilised vanemad polnud toime pannud ühtegi kuritegu, kuid kelle lapsendajad olid sooritanud kuriteo, pani kuriteo toime 14,7%;
- Poistest, kelle bioloogilised vanemad olid sooritanud kuriteo, kuid kelle lapsendajad mitte, pani kuriteo toime 20%;
- Poistest, kelle bioloogilised vanemad kui ka lapsendajad olid sooritanud kuriteo, pani kuriteo toime 24,5%.⁹

Selle uuringu tulemuste põhjal võime väita, et korrelatsioon on olemas. Samas ei ole korrelatsioon nii tugev, et saaksime väita, et geneetiline pärand, mis saadakse kriminogeenselt vanemalt, viib vältimatult kuriteo sooritamisele.

9. Diskussioon IQ üle

Arutelu geneetilise faktori toimest hälbivale käitumisele ei oleks täielik, kui jätaksime vaatluse alt välja diskussiooni IQ (intellekti kvoot) näitajate ja hälbiva käitumise seostest.

Teadlased hakkasid juba sajandeid tagasi uurima võimalust, kuidas mõõta isiku intellektuaalset võimekust. Samuti oldi juba minevikus veendumusel, et madal IQ soodustab hälbivat käitumist. Ka kõik varasemad sellealased uurimused näitasid IQ ja kuritegeliku käitumise vahelise seose olemasolu. Oma uuringus leidis Hugo Musterberg, et 68% kuriteo toimepannutest oli madal IQ tase. Samas on kõiki neid varasemaid uuringuid jällegi kritiseeritud selle pärast, et kasutatud vaatlusaluste arv ei olnud piisav ning et metoodika ei olnud piisavalt hea, et anda tänapäevastele teadusmetoodika nõudmistele vastav hinnang.

1977. aastal viisid Travis Hirschi ja Michael Hindelang läbi uurimuse, mille käigus vaadeldi kõiki varasemaid IQ alaseid uurimusi. Samuti tegid nad oma uurimuse, kust ilmnes, et:

- Madala IQ taseme ja delikventse käitumise vaheline seos on enam kui märkimisväärne. Selle tõenduseks oli 3600 California õpilase uurimine, kus uuriti delikventse käitumise seost isa haridusega. Ilmnes, et madal IQ on delikventse käitumisega hoopis suuremas korrelatsioonis, kui isa haridus;
- 8700 Philadelphia koolipoisi uurimine tõestas, et madal IQ mõjutab delikventset käitumist hoopis enam, kui lapse kuuluvus ühte või teise sotsiaalsesse klassi;

⁸ Vt J. Lange. Verbrechen als Schicksal. Leipzig., 1929. Vt ka I.Rebane. Algteadmisi kriminoloogiast. 1975, lk 103–104.

⁹ S. A. Mednick, W. Gabrielli, B. Hutchings. Genetic Influences in Criminal Behavior: Evidence from an Adoption Court. – Prospective Studies of Crime and Delinquency. Boston, 1983.

- 9200 Tennesy koolipoisi IQ ja kohtuandmete kõrvutamine näitas, et IQ mõjutab delikventset käitumist hoopis enam, kui lapse kuuluvus ühte või teise sotsiaalsesse klassi või rassi.¹⁰

Seega võib järeldada, et IQ tase on üks olulisemaid faktoreid, mille abil võib ennustada seda, kas isik paneb toime kuriteo või mitte. Nende uuringute käigus leiti märkimisväärsed IQ taseme erinevusi kogu elanikkonna lõikes, hoolimata sotsiaalsest klassist ja rassist. Seose sotsiaalne põhjendus seisneb selles, et madala IQ tasemega lastel tekib koolis raskusi. Lõpuks võib see viia kooli poolelijätmisseni ja lahkumiseni n-ö tänavale.

Kokkuvõtteks peame tunnistama, et vaidlusesse IQ ja hälbiva käitumise vahelise seose üle on sisse programmeeritud teatud paradoks. Nimelt pole lõplikult ja kindlalt teada, millest sõltub tegelikult isiku IQ tase. On see geneetilise pagasi või keskkonna teene? Sandra Scarri ja Richard Weinbergi uurimus näitab, et keskkond omab märkimisväärselt mõju isiku IQ taseme kujundamisel. Näiteks mustanahaliste laste adopteerimisel valgetesse peredesse on täheldatud, et nende IQ tase on tõusnud võrreldavale tasemele valgetega.¹¹

Möödunud sajandi kolmekümnendate aastate algul püüti Nõukogude Liidus rakendada pedeoloogiat ja saata andekamad lapsed eliitkoolidesse ja vähem andekad lapsed halvematesse koolidesse. Uuringud aga näitasid, et just intelligentsi lapsed olid andekamad. Kuna tulemused olid marksismivaenulikud, siis likvideeriti see suund kiiresti. Küsimus, kas proletariaadi laste madal intellekt tulenes pärilikkusest või proletariaadi laste sotsiaalsest keskkonnast, mis ei soosinud arengut, on aga vastuseta.

10. Biokeemilised ja neurofüsioloogilised faktorid

Hälbekäitumise vastu on huvi tundnud ka biokeemikud. Biokeemiline käsitlus keskendub peamiselt järgmistele keemilistele ja neurofüsioloogilistele faktoritele:

- I. Biokeemilised: toiduallergiad; dieet ja ainete puudujäägid; hüpoglükeemia; hormonaalsed häired.
- II. Neurofüsioloogilised: ajukasvajad; aju elektromagnetimpulsside levimine; kesknärvisüsteemi düsfunktsionaalsed ilmingud.

Tundub küll uskumatu, aga allergia võib olla teguriks, mis võib põhjustada hälbivat käitumist. Seda illustreerime järgneva elust võetud näitega. Jerome (edaspidi "J") oli VI klassi õpilane, kes oli tuntud oma jõhkruuse ja ebameeldivusega. Õpetajad kirjeldasid teda kui tujukast, tundi segavat ja agressiivset poisikest. Samuti vaevasid J-d unehäired. Oma iseloomu tõttu ei olnud tal ka sõpru. Kuna olukord muutus väljakannatamatuks, viidi J üle erakooli. Ka seal ei andnud miski tulemusi, kuni kooli dieedikonsultant otsustas panna J dieedile. Dieedi tõttu ei söönud J mune, piima jms. Juba mõne aja pärast oli J hoopis teine inimene.¹²

Viimastel kümnenditel on uuritud toiduallergiatega ja hälbiva käitumise vahelisi seoseid. Kuigi ülestähendusi seoste olemasolust on tehtud juba sajandeid tagasi, jäävad põhjalikud uuringud siiski kaasaega. Seega on teaduslik fakt, et teatud allergilise reaktsiooniga isikutel võib ühe või teise üsnagi tavapärase toiduaine tarvitamine esile kutsuda reaktsiooni, mis väljendub ka isiku vägivaldses ja agressiivses käitumises. Mõned näited, mis on paljudel juhtudel

¹⁰ A. J. Reiss, A. L. Rhodes. The Distribution of Juvenile Delinquency in the Social Class Structure. – American Sociological Review. 1961, nr 26, p 720–732.

¹¹ S. Scarr, R. Weinberg. IQ Test Performance of Black Children Adopted by White Families. – American Psychologist. 1976, nr 31, p 726–739.

¹² D. J. Rapp. Allergies and the Hyperactive Child. New York. 1981.

probleemide põhjustajateks: šokolaad; vanas juustus ja veinis sisalduvad ained; kunstlik magustajad; erinevad toiduvärvid – sisalduvad maiustustes ja muudes kõrgelt rafineeritud toiduainetes. Need võivad ainete suhtes allergilisel isikul esile kutsuda reaktsiooni, mis võib väljenduda ka hälbivas käitumises.

11. Dieet

On tehtud ka katseid toiduainete üldise mõju kohta inimeste käitumisele. Näiteks pandi osa agressiivseid vange dieedile, milles puudusid kunstlikud süsivesikud. Nad said põhiliselt puuvilja ja naturaalselt toitu. Ilmnes, et selline dieet ja vanglarežiimi rikkumised olid omavahel korrelatsioonis.¹³

Uuringud näitavad, et 70% tõsiste kuritegude toimepanijatest kannatavad B-grupi vitamiinide puuduse all.¹⁴

Põhjalikke uurimusi on tehtud ka proteiinipuuduse toimest inimese organismile. Ilmneb, et proteiinipuudus tõstab inimese vastuvõtlikkust elektriimpulssidele. See tähendab seda, et inimene on oluliselt kergemini ärrituv ja impulsiivne. Välis- ja sisemõjud võivadki viia agressiivse käitumisaktiini hoopis kergemini, kui see juhtuks proteiinipuuduse mitteesinemise korral.¹⁵

12. Hüpoglükeemia

Üheks otseselt isiku käitumist ja reaktsioone mõjutavaks biokeemiliseks faktoriks on hüpoglükeemia. Hüpoglükeemia näol on tegemist seisundiga, kus inimese veresuhkru tase langeb allapoole organismi normaalseks funktsioneerimiseks nõutavat piiri. Selline seisund mõjub otseselt isiku ajutalitlusele. Aju ei suuda nii madala veresuhkru taseme juures adekvaatselt reageerida välisteguritele. Hüpoglükeemia sümptoomid on peavalu, viha, segadus, agressiivne käitumine. Uuringud on tõestanud, et raskete kuritegude toimepanijatel on orgaaniline kalduvus sellise seisundi tekkimiseks hoopis suurem, kui see on tavapäraselt.¹⁶

13. Hormoonid

Eksperimendid näitavad, et isased bioloogilised isendid on üldjuhul alati agressiivsema käitumismudeliga, kui seda on emased. Milles siis küsimus? Ilmneb, et meeste agressiivsus on otseselt seotud meessuguhormoonidega. Näiteks kui agressiivses meeleolus olevale isasele hiirele süstida naissuguhormoone, väheneb ta agressiivsus kiiresti.¹⁷

Uuringud kinnitavad, et vägivallakuritegusid toime pannud isikute testosterooni tase on üldjuhul kõrgem kui tavaliselt. Kuid ka naistel täheldatakse ühe huvitava sündroomi (PMS) olemasolu. Selgub, et 49% naiste poolt toime pandud kuritegudest on toime pandud kas vahetult menstruatsiooni eel või selle ajal.¹⁸ Autor tegi psühholoogiaekspertiisi ühele naisele, kes just menstruatsioonieelsel perioodil põhjustas oma äiale raskeid tervisekahjustusi. Tavaliselt talus naine küllaltki kannatlikult äia kiusamist.

¹³ S. Schoenthaler. Diet and Crime: An Empirical Examination of the Value of Nutrition in the Control and Treatment of Incarcerated Juvenile Offenders. – International Journal of Biosocial Research. 1982, nr 4, p 25–39.

¹⁴ A. Hoffer. The Relation of Crime to Nutrition. – Humanist in Canada. 1975 p 2–9.

¹⁵ A. R. Mawson and, K. W. Jacobs. Corn Consumption, Tryptophan and Crossnational Homicide Rates. – Journal of Orthomolecular Psychiatry. 1978, nr 7, p 227–230.

¹⁶ M. Virkkunen. Insulin Secretion During the Glycose Tolerance Test Among Abitually Violent and Impulsive Offenders. – Aggressive Behavior. 1986, nr 12, p 303–310.

¹⁷ E. A. Beeman. The Effect of Male Hormone on Aggressive Behavior in Mice. – Physiological Zoology, 1947, nr 20, p 373–405.

¹⁸ K. Dalton. The Premenstrual Syndrome Springfield. 1971.

14. Neurofüsioloogilised faktorid

1950. aastal lõi isa oma pojale puuhaamriga pähe ja viskas poja seejärel aknast välja, mille tagajärjel poiss sai kohe surma. Kaitsja esitas kohtule tõendid selle kohta, et mehel on ajukasvaja ning see põhjustaski raevuhoo, mida ei olnud võimalik enam kontrollile allutada.¹⁹ Tõepoolest on ajukasvajad mitmetel juhtudel põhjustanud isiku ebaadekvaatseid ja etteaimamatuid käitumisakte. Kuid neurofüsioloogilised uuringud ei keskendu üksnes ajukasvajate uurimisele. Uurimine hõlmab selliseid nähtusi nagu elektromagnetimpulsside kujunemine ja levimine ajus;aju düsfunktsionaalsed hälbep; teoreetilised käsitlused närvisüsteemi ja kriminaalse käitumise vahelistest seostest.

Ilmneb, et meie kesknärvisüsteem produtseerib elektromagnetimpulsse, juhtimaks meie mootorikat ja mõtteprotsesse. Neid laineid mõõdetakse elektroentsefalogrammiga. Selle abil saab teha järeldusi ajukoore funktsioneerimisest. Uuringud näitavad, et kriminaalse tagapõhjaga isikute EEG erineb mõnede näitajate poolest. Selliseks näitajaks on alfa-sagedus. Alfa-sagedus on hoopis madalam vägivallakurjategijate ja varaste puhul. Nimelt on vastav sagedus aeglustunud.²⁰

Lõpetuseks

I. Rebase õpilasena, psühholoogina ja humanistina ei saa ma nõustuda sünnipärase kurjategija teooriaga. Samas ei saa ma aga eitada ka fakti, et esineb juhtumeid, kus mõni isik paneb jõhkraid kuritegusid toime korduvalt, nagu näiteks Andrei Tšikatilo. Eelpool esitatud põgus ülevaade kuritegevuse bioloogilistest käsitlustest ei viita, et keegi võiks sündida selliste bioloogiliste iseärasustega, mis viivad ta paratamatult kuriteoni. Ja kui erandkorras selline inimene peaks ka sündima, siis on see meditsiiniline, mitte juriidiline probleem.

Teine probleem on aga see, kui kaasasündinud omaduste ja keskkonna mõjul välja kujunenud isiksusest on saanud Tšikatilo-tüüpi kurjategija, kas ja kui palju saame üksiku kuriteo puhul rääkida üldse kaasasündinud omaduste ja keskkonna mõju vahelistest proportsioonidest. Olulisem on ilmselt hoopis isiksuse vastupanuvõime negatiivsetele mõjudele, mida D. Abrahamsen nimetas resistentsuseks. See on välja kujunenud sotsialiseerimise käigus.

Õeldust tuleneb, et ennetusvangistuse puhul me tahame neutraliseerida sotsiaalse keskkonna negatiivsel mõjul välja kujunenud madala vastupanuvõimega isiksust. Piltlikult öeldes: ennetusvangistusega tahetakse vanglamüüride taha peita sotsialiseerimise väärarengud, võideldakse tagajärgedega, pööramata tähelepanu nende tagajärgede tekkimise põhjustele ja protsessile. Meie kõrgkoolide programmides puudub selline distsipliin nagu põnoloogia ja teised põnitentsiaarteadused. Meil puudub kurjategijate resotsialiseerumise ja rehabiliteerimise kontseptsioon. Me austame nii kaua isiku vabadusi, kui jätame nad ennetusvangistuse abil vabadustest täielikult ilma. Rehabilitatsioonisüsteemi asendame ennetusvangistuse süsteemiga. Riigi seisukohast on nii ilmselt odavam.

Kirjandus

Abrahamsen, D. Psychology of crime. 1960.

Adler, F., Mueller, O. W., Laufer, S. Criminology. McGraw – Hill, Inc. 1991.

Auväärt, L. Eesti õiguspsühholoogia arenguteedest. – Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Tartu, 2001.

Auväärt, L. Maripuu, I. Hans Madissoon. Kurikalduvustega alaealiste esmauuriija Eestis. – Eesti Riigikaitse Akadeemia Toimetised, 1994 (2).

¹⁹ F Adler, G. O. W. Mueller, W. S. Laufer. Criminology. 1991, p 99.

²⁰ S. A. Mednick, J. Volovka, W F Gabrielli, T. M. Itil. EEG as a Pedictor of Antisocial Behavior. – Criminology, 1981, nr 19, p 219–229.

- Auväärt, L.* Ilmar Rebase elukäik ja tegevus. – Õigus ühiskonnas. Artiklite kogumik. Tartu, 2006.
- Auväärt, L.* Sissejuhatus õiguspsühholoogiasse. Tartu, 2001.
- Auväärt, L.* Õigusseksuoloogia. Õpik juristidele, medikutele, pedagoogidele, psühholoogidele, sotsiaaltöötajatele. Tallinn 1997.
- Beeman, E. A.* The Effect of Male Hormone on Aggressive Behavior in Mice. – *Physiological Zoology*, 1947, nr 20.
- Bjerre, A.* Zur psychologie des Mordes. Tartu (Dorpat), 1925.
- Burt, C.* The young delinquent. (4th ed.) London: University of London Press, 1952
- Dalton, K.* The Premenstrual Syndrome. Springfield, 1971.
- Fune, B.* A study of juvenile crime. 1956.
- Garofalo, R.* Criminology. 1885.
- Hoffer, A.* The Relation of Crime to Nutrition. – *Humanist in Canada*, 1975.
- Inšakov, S. M.* Zarubežnaja kriminologija. Moskva, 1997.
- Jeffry, C. R.* Biology and Crime. Beverly Hills, Calif., 1979.
- Kriminaalõigus. Üldosa. Autoriseeritud konspekt prof. H. Kadari 1938–39. a loengute järgi koostanud N. Lõhmus ja E. Tarkpea. Tartu, 1939.
- Laine, M.* Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse, 1997.
- Lange, J.* Verbrechen als Schicksal. Leipzig, 1929.
- Leps, A.* Kuritegevus Eestis. Tartu, 1991.
- Luts, M.* Tartu Ülikooli kriminaalõiguse professor Andeas Bjerre (1879–1925). – *Eesti Riigikaitse Akadeemia Toimetised*, 1994 (2).
- Madisson, H.* Sugemeid alaealiste ulakuse ja kuritegevuse üle Eestis. Kriminaalantropoloogiline ja sotsiaal-meditiiniline uurimus Harku kurikalduvuste poisslaste kasvumajas 1923. a. koosseisu põhjal. Väitekirj, 1924.
- Mawsonand, A. R., Jacobs, K. W.* Corn Consumption, Trytophan and Crossnational Homicide Rates. – *Journal of Orthomolecular Psychiatry*, 1978, nr 7.
- Mednick, S. A., Gabrielli, W., Hutchings, B.* Genetic Influnce in Criminal Behavior: Evidence from an Adoption Court. – *Prospective Studies of Crime and delinquency*. Boston, 1983.
- Mednick, S. A., Volovka, J., Gabrielli, W. F., Itil, T. M.* EEG as a Pedictor of Antisocial Behavior. – *Criminology*, 1981, nr 19.
- Neumeyer, N.* Juvenile delinquency in modern society. 1961.
- Paal, A.* Kuritegevust põhjustavaid tegureid. Lääne Austraalia. Belmont-Perth, 1973.
- Rapp, D. J.* Allergies and the Hyperactive Child. New York, 1981.
- Raska, E.* Kriminoloogia. Tallinn, 2002.
- Rebane, I.* Algteadmisi kriminoloogiast. Tallinn, 1975.
- Rebane, I.* Kas on minevikuigandid kuritegevuse ainsaks põhjuseks NSV Liidus? – *Kriminoloogia-alaseid töid*. TRÜ Toimetised. Vihik 257. Tartu, 1970.
- Reiss, A. J. and Rhodes, A. L.* The Distribution of Juvenile Delicquency in the Social Class Structure. – *American Sociological Review*, 1961, nr 26.
- Saar, J.* Psühholoogilise kriminoloogia arenguhooni. – *Akadeemia*, 1999, nr 7, 8.
- Saar, J.* Kriminaalpsühholoogia. 2007.
- Scarr, S. and Weinberg, R.* IQ Test Performance of Black. Childern Adopted by White Families. – *American Psychologist*, 1976, nr 31.
- Schoenthaler, S.* Diet and Crime: An Empirical Examination of the Value of Nutriation in the Control and Treatment of Incarcared Juvenile Offenders. – *International Journal of Biosocial Research*, 1982, nr 4.
- Sootak, J.* Sõber, kodanik, vastane ja vaenlane: kellele on suunatud tänapäevane karistusõigus. – *Akadeemia*, 2007, nr 8.
- Sootak, J.* Mida teha, kui isiku ohtlikkus on süüst suurem? – *Juridica*, 2006, nr 8.
- Topinard, P. L.* Anthropologie criminelle. – *Revued anthropologie*, 1987, nr 2.
- Wilson, E. O.* Sociobiologie: The New Synthesis. Cambridge, 1975.
- Virkkunen, M.* Insulin Secretion During the Glycose Tolerance Test Among Abitually Violent and Impulsive Offenders. – *Aggressive Behavior*, 1986, nr 12, p 303–310.

TARTU RAHU MAJA AVAMINE AVALIKKUSELE

Reedel, 17. veebruaril 2012, võõrustas Tartu Jaan Poska Gümnaasium Riigikogu kultuurikomisjoni ja maaelukomisjoni liikmeid ning Toompea Haridusseminari.

Arutelul osalesid ka Riigikogu liikmed Tõnis Lukas ja Aadu Must ning Jaak Viller Teadus- ja Haridusministeeriumist. Koos arutati Toompea Haridusseminari initsiatiivi Tartu rahulepingu maja laiemaks avamiseks rahvale ja võimalusi kultuuridiplomaatia keskuse loomiseks.

Jaan Poska Gümnaasium asub ajaloolises hoones, milles kirjutati alla Tartu rahu leping.

Arutelust osavõtjad tõdesid üksmeelselt, et Tartu rahu on põhjapaneva tähtsusega Eesti riikluse ajaloos ja sellele sündmusele tuleks kindlasti rohkem tähelepanu osutada. Lepingu enda olulisus on sageli jäänud riigipiiri vaidluste varju. Sama lugu on Jaan Poskaga, kelle rolli Eesti iseseisvuse ühe peamise arhitektina, samuti Tartu rahulepingu ettevalmistajana ning läbirääkimiste läbiviijana, pole alati piisavalt tähtsustatud. Aadu Musta sõnutsi on Jaan Poska üks kõige paremini ära unustatud suurmehi Eesti ajaloos.

Arendades edasi kultuuridiplomaatia keskuse ideed arvas Jaan Poska Gümnaasiumi direktor Helmer Jõgi, et kultuuridiplomaatia võiks kindlasti olla üheks võtmemõisteks gümnaasiumi ühiskonnahariduse suuna väljakujundamisel. Selline suunitlus kooli õppekavas annaks parema tähenduse koolimaja ajaloole. Lisaks ministeeriumitele soovitas Riigikogu liige Tõnis Lukas koostööpartnereid otsida ka näiteks kultuuridiplomaatiaga tegeleva Eesti Instituudi või Eesti Välispoliitika Instituudi ja muude sarnase valdkonnaga tegelevate organisatsioonide hulgast.

Arutelust osavõtjad lubasid jätkata omavahelisi konsultatsioone ja arendada edasi ideid nii kultuuridiplomaatia keskuse väljaarendamiseks kui Tartu rahu tähenduse paremaks teadvustamiseks.

Toomas Liivamägi

Tartu Jaan Poska Gümnaasiumi arendusjuht

toomas.liivamagi@jpg.tartu.ee, 5153274

Tartu Rahu tuba, seinal lepingu sõlmimisel 02.02.1920 tehtud foto. Nõupidamisel 17.02.2012, vasakult: Jaak Uibu, Madis Linnamägi, Jaak Viller, Mati Palm, Helmer Jõgi, Enn Tarto, Aadu Must, Rein Einasto, Sander Leppik, Ants Tõnstein, Valter Säask, Jüri Tanner, Toomas Liivamägi. Fotolt puudub Tõnis Lukas

FORSELIUSE GÜMNAASIUMIS PEETI 5. VENE LAULU FESTIVAL

17. aprillil 2012 avas Tartu Forseliuse Gümnaasium juba viiendat korda ukсед laululembelistele õpilastele. Juubelifestivalil kõlasid venekeelsed laulud erinevatest žanritest, neid esitasid Lõuna-Eesti koolide õpilased: Tartu Miina Härma Gümnaasium, Tartu Jaan Poska Gümnaasium, Tartu Annelinna Gümnaasium, Hugo Treffneri Gümnaasium, Tartu Karlova Gümnaasium, Tartu Kivilinna Gümnaasium, Tartu Raatuse Gümnaasium, Tartu Kunstigümnaasium, Tartu Forseliuse Gümnaasium, kaugemalt aga Elva Gümnaasium, Võru Kesklinna Gümnaasium, Võru Kreutzwaldi Gümnaasium, Värskä Gümnaasium, Parksepa Keskkool.

Festivali peakorraldajateks olid Forseliuse Gümnaasiumi vene keele õpetajad Natalja Sahharnaja ja Ljudmila Melnikova. Festivali korraldamisel on koolile oma abikäe alati ulatanud Tartu linna ainesektsioonide koordinaator Natali Happonen, Vene saatkond Tallinnas ja saatkonna kantselei esimene sekretär Tartus I. Stepanov.

Nende viie aasta jooksul on laienenud osavõtjate ring ja kasvanud ka esinemistase. Esinejate arv on saavutanud maksimumi – 150, rohkem Forseliuse Gümnaasiumi vana aula enam ei mahutaks.

Festivali repertuaar oli lai – rahvalauludest popmuusikani. Eriti tore on see, et iga kord on valitud uued laulud ega korrata neid, mis on varasematel festivalidel juba kõlanud.

Mitmed esinejad olid tulnud koos pereliikmetega, kes igale esinemisele tuliselt kaasa elasid ja omasid aplausi ja braavo-hüüetega ergutasid. Eriliselt hea meel oli taas kohtuda varasemate festivalide silmapaistvate esinejatega, kes on nüüd juba gümnaasiumi lõpetanud ja õpivad kõrgkoolides. Madara Vilson ja Carolin Minenko saabusid festivalile oma praegusest elukohast Londonis, Mihkel Laanemaa sõjaväeteenistusest. Erikülaliseks oli tuntud lauljatar Gerli Padar, kes esitas publiku rõõmuks 3 venekeelset laulu.

Laulud lauldud, järgnes esinejate autasustamine meenete ja tänukirjadega. Siis aga liiguti ühisesse teelauda, mida kaunistasid 3 Tartu Kutsehariduskeskuses valminud festivalisümboolikaga hiigeltorti.

Muusika on eriline kunst. Ühest küljest elab ta nii kaua kui kõlab, teisest küljest jääb kauaks hinges helisema.

Festivali korraldajate rõõmuks on taas astunud sammuke edasi kahe erineva kultuuri lähendamiseks ning vene kultuuri tutvustamiseks. Rõõm kordaläinud üritusest paneb unustama kõik ettevalmistusraskused ja mõtlema järgmisele festivalile.

Ljudmila Melnikova

Tartu Forseliuse Gümnaasiumi vene keele õpetaja

Vene laul 2012

EESTI JA AFGANISTANI SÕPRUSKOOLOIDE PROJEKT

Ingrid Laur, Juhan Liivi nim. Alatskivi Keskkooli keemia- ja geograafiaõpetaja

2008. a oktoobris toimus Tartus maailmahariduse teemaline koolitus õpetajatele. Seal nähtu ja kuuldu põhjal tekkis suurem huvi arengumaade sõpruskoolide vastu, mille kaudu saaksid koolid õpilastele pakkuda täiendavaid teadmisi, kogemusi ning avardada nende maailmapilti.

Eesti ja Afganistani sõpruskoolide projekti eesmärk oli luua kontakte Eesti ja Afganistani koolide vahel ning tutvustada Afganistani riiki Eestis. Projekti koordineerijaks Eestis sai Jaan Tõnissoni Instituut. Lisaks osalesid koostööprojekti ka mittetulundusühingud mujalt Euroopast, kellel on Afganistanis töötamise pikaajaline kogemus: Swedish Committee for Afghanistan Rootsist, Afghan Connection Inglismaalt ja People in Peril Slovakiast. Kolm aastat kestvat projekti rahastasid Euroopa Komisjon ja Eesti Välisministeerium arengu- ja humanitaarabi vahenditest.

Juhan Liivi nim. Alatskivi Keskkool liitus projektiga 2009. aasta algul ning juba 21.–22. aprillis osalesime inglise keele õpetaja Maiki Hindi ja abiturienti Aljona Kubantsevaga I rahvusvahelisel sõpruskoolide konverentsil Tallinnas. Seal tutvustati eesseisvat projekti ja arutati ühiselt, kuidas see sõprussidemete sõlmimine täpsemalt toimub. Augusti lõpus valisid 10 Eesti kooli partneriteks sõpruskoolid Afganistanist. Meie sõpruskooliks sai Bibi Zainabi tüdrukutekool.

Septembris alustasime Afganistani riigi tutvustamisega oma koolis. Koordineerijaks sai 11. klass. Novembri lõpus toimus Afganistani päev, kus õpilased esinesid klassides esitlustega, mis kajastasid riigi loodust ja inimarengu näitajaid. Vahetundidel kõlas kooli raadiost afganistani muusika. Päev kulmineerus kohtumisega Afganistanist pärit külalise Farah Saighan'iga, kes rääkis heas inglise keeles ja näitas slaidiprogrammi kauni looduse ja rikka kultuuripärandiga kodumaast.

Jõulude eel valmistasid õpilased sõpruskoolile meie kooli tutvustava postri ning Alatskivi ja Eesti looduse piltidega mapi. Korraldati ülekooliline heategevuslik õppevahendite annetust. Kogutu saadeti projekti koordineerija Maari Rossiga Afganistani.

2010. a veebruaris tegid koostööd erinevate klasside õpilased ning eesti ja inglise keele ning kunsti- ja algklassiõpetajad. Selgitati välja parimad aastatuhande eesmärged kajastavad kirja- ja kunstitööd ning need saadeti rahvusvahelisele võistlusele „Kõige tähtsam eesmärk“. Aprillis rääkis keskkooli õpilastele Eesti Välisministeeriumi välismajanduse ja arengukoostöö osakonna diplomaat Tiina Tarkus Eesti riigi panusest Afganistani ülesehitusse. Samal nädalal kohtusid õpilased Kristi Ockba ja Maari Rossiga, kes tutvustasid väga huvitavalt araabia- ja afganistani kultuuri.

29.09.–01.11.2010 toimus Rootsisis sõpruskoolide II konverents, kus meie koolist osales õpilane Ingrid Sinilaht koos õpetaja Maiki Hindiga.

2010. a 11. oktoobril toimus Alatskivil 6 Eesti kooli õpilaste ja õpetajate kohtumine, kellel on sõpruskoolid Afganistanis. Vahetati kogemusi, osaleti töötubades, vesteldi Afganistani pagulasega ning tutvuti Alatskivi lossiga.

02.02.2011 esines õpilastele väga sisuka ja huvitava ettekandega oma töödest ja tegemistest 2007. aastal loodud rahvusvahelise humanitaar- ja arenguabi ning maailmakoolitusega tegeleva MTÜ Mondo juhatuse esimees Mati Raidma.

28. märtsil külastasid kooli, vestlesid õpilastega 2 õpetajat Afganistanist, JTI Maailmahariduse keskuse juhataja Johanna Helin ja Afganistani sõpruskoolide projekti koordineerija Maari Ross.

2011. aasta mai alguses sai teoks suurepärane võimalus projekti raames käia minul ja Põlva Ühisgümnaasiumi õpetajal koos sõpruskoolide koordineerijaga Afganistanis. Töö- ja õppereisi eesmärgiks oli tutvustada Eestit, külastada sõpruskooli, anda edasi teiste koolide kingitused, õppematerjalid ning korraldada sõpruskoolide õpetajatele õpituba. Meelde jäävad sellest riigist väga sõbralikud ja vastutulelikud inimesed, tagasihoidlikud, kuid väga õpihimulised õpilased, lahked ja oma tööle pühendunud õpetajad.

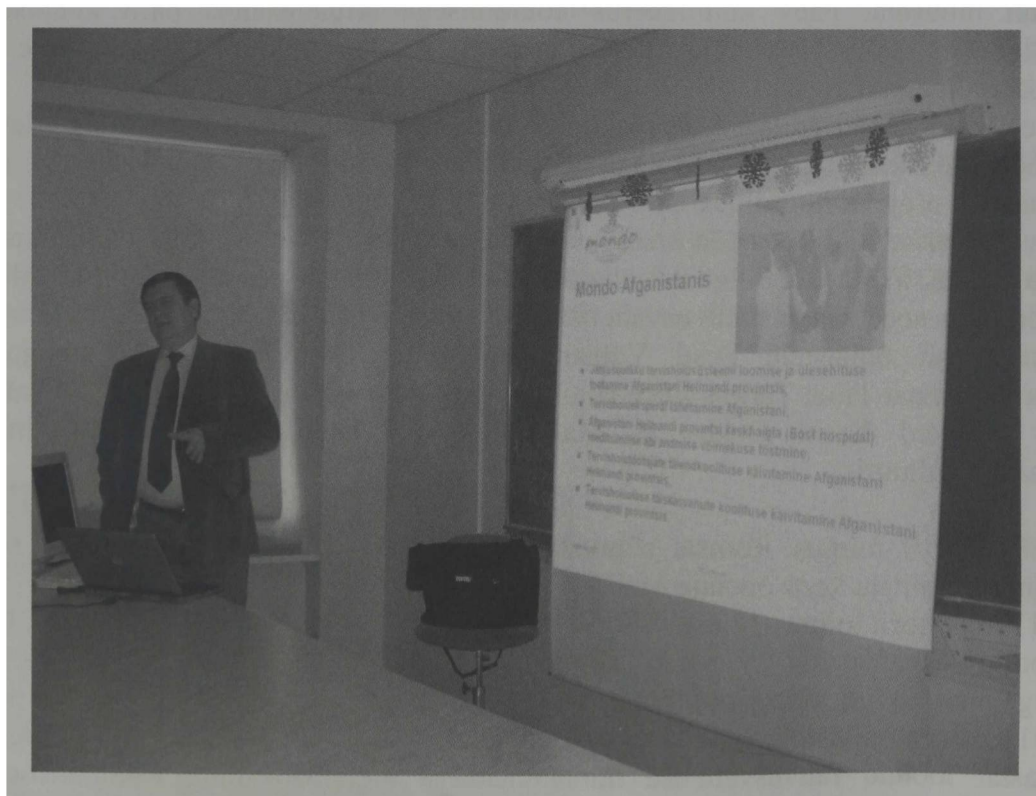
2011. aasta novembri lõpus toimus Londonis IV sõpruskoolide konverents, kuhu meie koolist sõitsid õpilased Annika Järs ja Sander Kukk ning õpetaja Maiki Hint. Seal esitasid projektis osalevate riikide õpilased Briti parlamendile ja Afganistani haridusministrile oma ettepanekud hariduse olukorra parandamiseks Afganistanis. Detsembris kohtusid meie õpilased USA saatkonnas suursaadiku M. Polt'ga ning Riigikogu konverentsikeskuses välisministri U. Paetiga ning riigikogulastega, kus loeti ette ka sõpruskoolide õpilaste kirjutatud ühiskiri. Selle eesmärk on juhtida tähelepanu hariduse olukorrale Afganistanis ning julgustada poliitikuid tegema rohkem, et saavutada MDG2 – algharidus kõigile – Afganistanis aastaks 2020.

Kooli aastalõpu traditsiooniline jõulupidu toimus samuti maailmahariduse teemal „Reis ümber maailma“.

Projektitöö lõppes Vahur Laiapea dokumentaalfilmi „Charikari tüdrukud“ esitlusega. Veebruari lõpus saatis iga Euroopa kool oma Afganistani sõpruskoolile hüvastijätukirja ja tänas koostöö eest.

Eesti ja Afganistani sõpruskoolide projekt andis kogu kooliperele palju uusi teadmisi, rahvusvahelise koostöö oskusi, ühiseid üritusi, huvitavaid külalisi, otsekontakte ja isiklikke kogemusi arengumaade kohta.

Lisainfo: www.alatskivi.edu.ee/projektid, www.maailmakool.ee

Maailmakoolitusega tegeleva MTÜ Mondo juhatuse esimees Mati Raidma projekti tutvustamas

HARIDUS- JA KULTUURI LUGU

MUUTUDES RAHVANA PÜSIMA JÄÄDA¹

Ingrid Rüütel

Kuigi kultuur on üks olulisi rahvuse tunnuseid, ei ole selle roll ja osakaal rahvusliku eneseteadvuse kujunemisel eri maades ja eri rahvastel ühesugune. Eristatakse rahvusteadvuse Lääne- ja Ida-Euroopa tüüpi. Nagu mitmed muud väikerahvad, alustasid ka eestlased rahvuseks formeerumist 19. sajandil paljurahvuselise impeeriumi vähemusrahvana. “Nende rahvustunde aluseks ei olnud – nagu Lääne-Euroopas – enda seostamine mõne eksisteeriva riigiga, vaid selleks said eelkõige keel ja rahvuslik kultuur” (Lagerspetz & Raud 1995: 19–20).

Rahvusvahelises käibes seotakse rahvuse mõiste tänapäeval riiklusega. Natsiooni all mõistetakse riikkondsust kui etnose arengu kõrgeimat astet. *Nation* tähendab mingi riigi kodanikkonda, kes on liitunud ühtseks riigirahvuseks. Kuigi meie sõnastikud samastavad rahvuse ja natsiooni, tajuvad eestlased oma rahvusena eelkõige ühise keele, kultuuri ja ajaloo inimgruppi, kes teadvustavad end eestlastena. Venekeelseid Eesti riigi kodanikke ei peeta eestlasteks, ka nad ise ei samasta end eestlastega, vaid peavad end eestimaalasteks, venekeelseks elanikkonnaks Eestis vms. Eesti kodanikkond ei ole seega veel kujunenud ühtseks natsiooniks, riigirahvuseks. Rahvus ja kodanikkond Eestis on kaks eri asja, kuigi neid inglise keele mõjul ja rahvusvahelisel surve all tihti samastatakse. Et rahvas ja tema kultuur püsiksid ning areneksid, selleks on vaja nii traditsioone kui ka innovatsiooni. Esimesed tagavad järjepidevuse, teine arengu, mis on samuti kestmise garantii.

Rahvuse kujunemise ajaloolistest eeldustest

Mitte kõigile väikerahvastele ei ole osaks saanud õnne luua iseseisev riik. Milles siis seisneb omariikluse tekke ja eestluse säilimise saladus? Üks oluline tegur on kindlasti meie geopoliitiline asend, mis on olnud nii meie õnn kui viletsus. Ühelt poolt oli see nii majandusliku kui ka kultuurilise arengu seisukohalt soodus kui kaubateede sõlmpunkt ning eri kultuuride kohtumispaik. Üks eesti rahva säilimise põhjusi ongi asjaolu, et oleme asunud mitme rahva ja kultuuri kokkupuuteruumis, mitte aga üheainsa suure rahva keele ja kultuuri haardes, nagu paljud tänaseks kadunud rahvad.

Läänemere-äärne asend ning ekspansiivsete suurrahvaste (slaavlaste, germaanlaste) naabrus põhjustasid meile rohkesti laastavaid sõdu ning kujundasid eesti ajaloo selliseks, et oleme aastasadu elanud võõra võimu all. Selline olukord sundis kujundama vastava enesekaitsemehhanismi, mis toetus välisele vaoshoitusele, ent seda enam kasvas sisemist trotsi ja visadust.

Oskar Loorits tõstab esile vaimseid tegureid, mis eestluse püsimisel ja rahvuseks kujunemisel olid olulised: mitte aarialaste egotsentrilisus ja agressiivsus, vaid isiklik, majanduslik, ühiskondlik ja kultuuriline enda maksma panemine, mitte hävituse- vaid ehitustung, mitte võimu- vaid loomingutung; loomupärane seotus kodu ja kodumaaga, esivanemate ja hõimuhingega; perekesksus ja kodukultuur ning naise ja ema oluline roll; tasakaalustatud

¹ Sama teema põhjalikumaid käsitlusi: Rüütel 2010; Rüütel 2010A jm.

suhted loodusega; mitte titaanlik individualism, vaid sallivus ja erinevuste tunnustamine; meie-tundel põhinev solidaarsus ja ühistegevus, aga ka personalism – julgus üksi olla ja iseseisvalt otsustada (Loorits 1951).

“Tänu omakultuuri tugevusele suudame kanda ka poliitilisi kaotusi ja püsime ikka sisemiselt võitmatud. Jõu ja võimuga meid võidakse küll vallutada ja kas või orjastada, kuid vaimuga ümber rahvastada mitte. Me laseme end kultuuriliselt küll palju mõjutada, kuid säilitame siiski oma vaimse suveräänsuse...” (samas, lk 93).

Eesti kultuuri arengujärgud

Eestluse füüsiline ja vaimne olemus on kujunenud loomulikus tervikus ümbritseva looduse, majanduslike ja ühiskondlike oludega. Eesti rahvuse ja kultuuri arengus võib eristada mitut arengujärku, kusjuures eri aegadel oleme kuulunud eri rahvaste ja kultuuride mõjusfääri. Kõik need arengujärgud on jätnud tänapäevakultuuri oma jälje.

1. Soomeugriline aluspõhi. Siit lähtuvad meie keele juured ja traditsioonilise maailmavaate põhialused – esivanemate ja looduse austamine, inimese tajumine ühtse universumi osana, mistõttu oleme ka 21. sajandil suhteliselt looduslähedased ja säästva arengu põhimõtted on meile mõistetavad, kuigi globaalse kapitalistliku süsteemi osaks olles raskesti rakendatavad.

2. Meie ajaarvamise alguseks kujunesid välja üksikud läänemeresoome rahvad, keeled ja kultuurid, kellel tekkisid tihedad suhted naabritega. Kujunes välja läänemeresoomlaste talupojakultuur koos merekultuuriga, mis ühendas meid Baltoskandia kultuuripiirkonnaga.

Muinasajast lähtuvad varaskandinaavia sõnalaenud, nagu *põld, kaer, leib, õlu, jõulud* (talvise pööripäeva tähenduses), *kuningas, vald, hallata* (samas tüvest pärineb *haldjas*), *sõda, mõök, kaup, raha, kuld, raud, hame* jpt; meil on ühine kivikalmete ja ohvrikivide kultuur. Baltlaste, eriti lätlastega on eesti keeles ja kultuuris palju ühist, kusjuures mõjud on olnud vastastikused. Baltlastelt võtsime omaks hulga põllumajandusega seotud mõisteid, samas nihutasime läti keele sõnarõhu algsilbile. Kuid geeniuurijad väidavad, et oleme ka geneetiliselt sarnased. Seegi pole ime, kui arvestada, et läänemeresoomlaste ja baltlaste esivanemad asustasid muinasajal sama territooriumi Soomest Valgeveneni, elades esialgu kõrvuti, hiljem omavahel kokku sulades. Püsipõllunduskultuuri inimene jäi paigale ja muutus sellest sõltuvaks. “Talupojakultuuri ökoloogiline turvalisus põhineb ümbruse püsival muutmisel, ühistegevusel ja säästlikkusel. Põhiline on ühine toimetulek” (Sarmela 1996).

3. 13. sajandist algab “Orjaaeg koos ... moonakavaimsuse ning vormilise kristianiseerumisega ...” (Loorits 1951, 115). Siia perioodi mahub ka “hea Rootsi aeg”, mis tõi kaasa hariduse edenemise, kuid ka sunnismaisuse, ning sellele järgnev tsaariaeg ühes pärisorjuse tugevnemise ja hilisema venestamispoliitikaga. Sellest hoolimata langes Eestimaa seitsmeks aastasajaks põhiliselt saksa kultuuri mõjusfääri, mis ometi jäi vaimse kultuuri seisukohalt kuni 18. sajandini küllaltki pealiskaudseks nagu ristiuskki. Eestlaste pärimuskultuur säilis ja arenes edasi vanal läänemeresoomelisel aluspõhjal.

4. “Amorfse maarahva ümbersünd enesekindlaks ja iseteadlikuks eesti rahvuseks” (Loorits 1951). Väga oluliseks teguriks rahvusliku ärkamise protsessis sai rahva hariduspüüd, omakultuuri kui millegi väärtusliku teadvustamine ja laialdane ühistegevus. Tohtu tähtsus oli maakoolide õpetajatel, aga samuti tollasel ajakirjandusel, mis muutus mitte üksnes üldloetavaks, vaid kuhu kaastöö tegemine sai samuti üldrahvalikuks. Feodaalsest suletusest väljuti avatud ühiskonda ühes üleminekuga kirjalikule kultuurile, rahvuskultuuri kujunemise

ja lõpuks teadvustatud Euroopasse-pürgimisega (“Olgem eestlased, kuid saagem ka eurooplasteks!”). Rahvuslik liikumine kulmineerus iseseisva riigi loomisega. 20 aastat iseseisvust oli tohutu kiire hariduse ja kultuuri tõusu aeg. Väga oluline oli eestikeelse ülikooli teke, kujunes välja tugev rahvuslik haritlaskond.

5. Nõukogude okupatsioon lõikas läbi kõik senised sidemed ning ühendas meid suure totalitaarriigi süsteemi, kus eesmärgiks oli sulatada rahvused ühtseks venekeelseks nõukogude rahvaks. Säilisime tänu rahva kõrgele kultuuritasemele, haritusele, välisele kohandumisele, kuid sisemisele suveräänsusele. Taas tõusid esiplaanile perekond ja kodu kui kollektiivse kultuurimälu kandja ja säilitaja, kuna ametlikus sfääris sai paratamatuks sovetlik käitumismall kui “sotsiaalset julgeolekut tagav mask”. Rahvusliku identiteedi säilitajaks olid eeskätt intelligents ja maarahvas. Isikliku otsustuse ja vastutusega kaasnev peremehetunne seob rahvast kõige püsivamalt kindla maakoha, kodu ja kodumaaga, mis on rahvuse säilimise üks olulisemaid aluseid. Kollektiviseerimine võttis inimestelt maa ja peremehetunde, järsult suurenes linnastumine. Ometi suutis allesjäänud eesti maarahvas end koguda, arendada põllumajanduslikku tootmist ja ka maaelu, kuigi suuresti võõrandunud vormis. Väga oluline oli, et suutsime säilitada eestikeelse üld- ja kõrghariduse, kultuuri ja teaduse.

6. Lõpuks – taasiseseisvumine oma rõõmude ja muredega. 1919. aasta maareform, mis tegi paljudest eestlastest peremehed ning aitas majanduslikult ligi kolmandikku tollasest rahvast, oli noore Eesti riigi ja rahvusliku arengu seisukohast vaieldamatu saavutus, millega “loodi alus eesti põllumehe tõelisele mehemeelele” (Liidak 1934).

“Eestiaegsed talud tagasi!” osutus seevastu petlikuks loosungiks. Taasiseseisvunud Eesti riik oma põllumeest ei toetanud, Euroopas tugevasti doteeritud põllumajanduse saadusi veeti vabalt sisse, mis tekitas ebavõrdse konkurentsi ja maaelu kandis suuri kaotusi. Maarahvas ei suutnud koonduda ühistegevuseks, mis on Soome ja Põhjamaade põllumajanduse arengumootoriks. Kui rahvas võõrdub maast, siis vähendab see oluliselt peremehetunnet ja rahvusliku eksistentsi kandepinda. Samas soodustati igati välisinvestoreid, kes orienteerusid odavale tööjõule ning Eestis teenitud tulud jätkuvalt maksuvabalt riigist välja viivad. Vaevalt suutsime majanduslikult jalule tõusta, kui meid tabas maailma panganduse krahh ja sellest tulenev majanduslangus.

Tootmise aeglast kasvu ning sotsiaalsete näitajate langust Eestis, nagu muudiski üleminekuühiskondades, seletatakse enamasti “kommunistlike iganditega”. Unustatakse seejuures, et murrangulised muutused ühiskonnas põhjustavad kõige hea juures, mida nad pikemas perspektiivis kaasa toovad, paratamatult ka sotsiaalset stressi ja anoomiat (organiseerituse puudumist). Stress põhjustab töövõime langust ning suhtlemisraskusi. Anoomia väljendub üksikisiku tasandil energia puudumises, isoleerumises või vastupidi, agressiivse käitumisena. “Ühiskondlikul tasandil väljendub see kõrvalekaldumistena, kuritegevusena, ebamoraalsusena, mis tulenevad usu kaotusest väärtushinnangutesse ...” (*Eesti kultuuripoliitika...* Euroopa ekspertrühma aruanne, 1995). Sellele kõigele on lisandunud arvukas väljaränne ja negatiivne iive.

Kuidas kujundada rahvuslik majandusstrateegia, mis tagaks eesti rahvale inimväärse elu Eestis? See on eestluse kestmise oluline eeldus. Paljusid eestlasi on tabanud identiteedikriis. Ühtedel puudub sotsiaalne turvatunne, mistõttu enesetunnetus ja eneseteostus kõrgemal tasandil on puht-psühholoogiliselt pärsitud, teised jälle peavad end pigem kosmopoliitideks kui eestlasteks, sest raha ei tunne rahvust.

Seejuures on äratanud ka välisekspertide tähelepanu eestlaste kõrge kultuurivajaduse ja kultuuris osalemise tase, mis jääb isegi arenenud maadega võrreldes kõrgeks ka sotsiaalse stressi ja anoomia tingimustes. Eurostati 2007 aastal avaldatud andmetel² ületab Eesti kultuuris osalemises ja kõikides kultuuritarbimise vormides (peale kinos käimise) Euroopa Liidu keskmisi näitajaid. Samas on Eesti kõrgharidusega kultuuritöötajate suhtarvult Euroopa Liidus esimesel kohal: neid on meil 64%, kuna Euroopa Liidu keskmine on vaid 47,7%. Kultuurijuhtide haritus tagab ka rahvakultuuri kõrge kunstilise taseme.

Eurobaromeetri läbiviidud üle-euroopaline uuring³ kinnitas, et kui 77% eurooplastest peab kultuuri rolli oma elus oluliseks, siis eestlastest on vastavaks näitajaks 83%. Kui keskmiselt 38% eurooplastest ei ole seotud mingi kultuurilise tegevusega, siis sama on väitnud vaid 13% eestlastest, millega oleme Rootsi järel teisel kohal. Samas on eestlased kõige enam veendunud, et riigid on liiga erinevad selleks, et saaks tekkida ühine Euroopa kultuur (68%).

Toodud andmed näitavad eesti kultuuri elujõudu, aga samuti eesti rahva vääramatut soovi oma kultuuri hoida ja selles aktiivset osaleda. “Rahvuslik idee on õilis, kui ta on ühendatud kõrgeväärtuslikuks kultuuriideaaliks” ütleb Albert Schweitzer ning lisab, et kultuuri arengus on oluline eetiline progress: kultuur kui tsivilisatsioon tähendab inimeste arenemist “kõrgema kõlbelisuse poole” (Schweitzer 1984).

Kultuur ja turumajandus

Traditsiooniline eetika kohustas olema soovides tagasihoidlik. Tasakaalu säilitamine inimese ja looduse vahel, esivanemate austus ning ühine toimetulek aitasid luua tasakaalu ka inimeses endas ning korrastada suhteid ühiskonnas, tagades elu järjepidevuse.

Kuidas seostada traditsioonilise eetika norme tänapäeva turumajanduse ja rahasuhete moraaliga? Kuidas ühendada avatud ühiskonna ideed endaks jäämise ideaaliga? Kuidas jääda tänapäeval eestlaseks? Kas see on üldse vajalik? Meenutan siinkohal, et kahe Nõukogude Liidus läbiviidud rahvaloenduse vahel oli kadunud üle saja rahva. Enamus neist ei hävinud füüsiliselt, vaid olid kaotanud oma identiteedi ning assimileerunud keeleliselt ja kultuuriliselt.

Rahvad, keeled ja kultuurid on oma olemuselt võrdväärsed ning nende erinevus on inimkonna rikkus, ühesuunaline arengumall viib maailmakultuuri standardiseerumisele ja dekadentsile. “Riigirahvusel peab olema võime väärtuslikku ja omapärast lisada inimsoo kultuurile. Seega leiab rahvusriik kui eluvorm oma loomuliku täienduse kultuurivormina. Selles kulmineerub rahvusriigi mõte,” on öelnud üks eesti rahvuslikke ideolooge Edgar Kant (1933).

Tänapäeva Euroopas on märgatavast ühisosast hoolimata iga maa kultuur ometi küllaltki erinev. Igal rahval on tugev rahvuslik eneseteadvus ja omapära, ka siis, kui sellest väga ei räägita. Kui meil kõneldakse eurooplaseks saamisest, siis mõeldakse tihti just mingit ühisosa, millesse peaksime sulanduma.

Kultuuride sarnastumine teostub eelkõige suurlinnade kaudu; maakultuur kannab endas püsivamalt ja enam kohalikke traditsioone ning kultuurilist omapära, kindlustab skisofreeniliselt muutavas maailmas stabiilsuse ja järjepidevuse. Eestimaa üks

² Eurostati taskuteatmik “Cultural statistics: 2007 Edition” –

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-77-07-296/EN/KS-77-07-296-EN.PDF

³ Eurobarometer “European Cultural Values 2007” –

http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_278_en.pdf

silmapaistvamaid iseärasusi seisab selles, et väikesele territooriumile vaatamata on siin erinevaid keele- ja kultuuridialekte, nagu ka maastikulisi ja looduslikke vorme. See on meie ühine rahvuslik rikkus. Paikkondlikul identiteedil on eestlaste eneseteadvuses väga oluline roll. Ja nagu räägime loodushoiust, nii vajavad ka paikkondlikud kultuuritraditsioonid teadlikku hoidmist ja kaitset. On tähelepanuväärne, et UNESCO on lülitanud meie laulutantsupidude traditsiooni kui ka Kihnu kultuuriruumi ning setu rahvalaulu maailma vaimse kultuuripärandi esindusnimekirja.

Väikerahva kultuur ei talu revolutsioone, ta on habras ja võib katkeda paari inimpõlve jooksul. Iga kiire murrang toob uue kõrval kaasa korvamatuid kaotusi. Eriti kaitsetud on kultuurid üleminekul ühelt levimehhanismilt teisele, mis on võrsunud võõras kultuurikontekstis ja mille põhimallid tungivad sisse väljastpoolt.

Üleminek suuliselt kultuurilt kirjalikule toimus suuresti saksa kultuuri mõju all. Kuid kohanesime ruttu ja õppisime kasutama kirjaoskust oma huvides. Massiteabekanalite kaudu leviv kommertskultuur on agressiivne, tema käes on võimas arsenal survevahendeid, ta surub oma valiku inimesele peale. Kommertskultuuri ees, eriti tingimustes, kus tema käes on võimas massilevimehhanism, on esteetiliselt ja eetilisele kõrgeväärtuslikum ning paikkondlikult ja rahvuslikult omapärane kultuur kaitsetu. Globaalses massikultuuris domineeriv angloameerika kultuur ohustab kultuure kogu maailmas. Sellega seoses kõneldakse meediakultuuri imperialismist. Väga tundlik meediakultuuri mõjudele on noorsugu, kelle väärtushinnangud ja kultuuritaju kujunevad suurelt osalt meedia mõjul.

Kui soovime oma kultuuri säilitada, tuleb seda väärtustada ja toetada nii moraalselt kui ka rahaliselt. Suur tähtsus on rahvuslikul meediapoliitikal, samuti emakeelsel haridusel. Enne kui õppida võõrkeeli, peab valdama emakeelt, tee võõraste kultuurinähtuste juurde peaks aga kulgema läbi omakultuuri, muidu jääb see paratamatult kaugeks.

Oluline on tagada jätkuvalt eesti keele funktsioneerimine ka kõrgharidus- ja teaduskeelena. Praegu hindab ja rahastab Haridus- ja Teadusministeeriumi juures tegutsev Teaduskompetentsi Nõukogu meie teadlaste tööd eeskätt teatud rahvusvaheliste väljaannete nimistus ilmunud tööde põhjal ning doktoritööd kirjutatakse ja kaitstakse inglise keeles. Teaduses on rahvusvaheline koostöö vältimatu ning meie teadlaste saavutuste tutvustamine rahvusvahelistes väljaannetes on väga vajalik, siiski tuleks senisest palju enam väärtustada eestikeelset teadust, eriti humanitaar- ja sotsiaalteaduste valdkonnas, mis on vajalikud eelkõige Eestile endale.

Professionaalne kultuur ja rahvakultuur

Rahvuskultuur sisaldab nii professionaalse (kutselise) kultuuri kui ka rahvakultuuri. Kuigi piirid nende vahel on hägustunud, on mõlemal oma roll. Kutselise kultuuri eesmärk on kõrgeväärtusliku kunsti loomine. Professionaalne kunst on tema loojale elatusallikaks, kunstnik peab paratamatult mõtlema sellele, et oma loomingut müüa. Selle tarbimine sõltub rahva üldisemast kultuurihuvist kui ka ainelistest võimalustest. Hädavajalikud on riigi toetused põhilistele kultuuriinstitutsioonidele ja loovisikute sotsiaalsed garantiid. Sponsorlust tuleks stimuleerida soodsama maksupoliitikaga. Rahvakultuuris on oluline kultuuriline eneseteostus, üldise loovuse arendamine, traditsioonide hoidmine. Kultuuris osalemine on oluline elukvaliteeti tõstev faktor. Rahvakultuur loob kultuurilise kommunikatsiooni abil oma võrgustiku, olles suurel määral seotud kollektiivse eneseteadvusega. Selle heaks näiteks on eesti laulupidude traditsioon. Laulupidu on rahvuslik muusikaline rituaal, ühistunde looja ning

kindlustaja. Katsed muuta see välismaailmale suunatud elitaarseks kontserdiks devalveeriks oluliselt selle rahvuskultuuri tüviteksti sisu ja tähendust ega tagaks selle kestmist.

Kui rahvuslik ärkamine sünnitas laulupidude traditsiooni, siis taasiseseisvumisprotsessi saatis laialdane pärimuskultuuri harrastuse tõus. Sel pinnal on arenenud ka tihe kultuurivahetus teiste maadega. Osalemine rahvusvahelises folklooriliikumises kasvatab üldist tolerantsi, avardab kultuurilist kompetentsi, aitab levitada lugupidavat suhtumist võõrastesse kultuuridesse. Samas aitab huvi ja tunnustus väljastpoolt paremini tunnetada omaenese väärtust.

Rahva osalemine kultuuriloomes protsessis ja keskmiselt kõrge kultuuritase on olnud eelduseks, et tippkultuur ja rahvakultuur ei ole teineteisest lootusetult kaugenenud. See on eesti rahvuskultuuri üks silmapaistvaid iseärasusi ning tema tugevuse pant. Samas on tähtis, et ka ühiskonna eliit, kes kõige enam käsutab vahendeid, tunneks meie kultuuri juuri. Pole haruldus kuulda mõne arvamusi suust halvustavat ja üleolevat suhtumist meie põliskultuuri. Kerge on eitada seda, mida ei tunta või tuntakse pealiskaudselt. Seega – võtame väljastpoolt vastu kõik selle, mis on meile kasulik ja edasiviiv, kuid säilitame oma ja erilise. Selle nimel tuleb teha tööd ja näha vaeva.

Eesti kultuur ja vähemuskultuurid

Väikesed erinevad kultuurikogukonnad mitmekesistavad ja rikastavad Eesti kultuuri tervikpilti, kuid venekeelse kogukonna arvukus ja osakaal jääb ka edaspidi probleemiks, eeskätt Ida-Virumaal, kus põlisrahvas on muutunud vähemuseks (eestlaste osakaal on alla 20%) ning eesti ja vene kogukonna suhtlemiskeeleks on jätkuvalt vene keel.

Meie konkreetsetes ajaloolises ja geopoliitilises situatsioonis on eesti rahvuse ja kultuuri kestmine võimalik ainult rahvusriigi tingimustes, kus ainsaks riigikeeleks on eesti keel, mis on ka eesti- ja muukeelsete kogukondade vaheliseks suhtlemiskeeleks. Vaid see loob eeldused teiste kogukondade lõimumiseks eesti ühiskonda ning väldib põlisrahva püsivat rahvuslikku ohutunnet, sellest tulenevat depressiooni ja antagonismi. Vastasel juhul jääb püsima oht, et Eesti muutub riigiks, kus elavad kõrvuti mitu keelt, üldiseks suhtlemiskeeleks saab ehk hoopis inglise keel, kuid põlisrahva keele staatus ja kasutus sfäär taanduvad miinimumini, nagu on juhtunud retoromaani keelega Šveitsis või soome-ugri keeltega oma põliskasualadel Venemaal. Sellises olukorras kaob perspektiiv eesti keele ja kultuuri säilimiseks.

Geeniuringud näitavad, et 40% põhjavenelastest on soome-ugri geene, kuid nad on võtnud omaks vene keele ja neist on saanud venelased. Eestis elab üle 100 rahva. Sagenevad eestlaste abielud teiste rahvaste ja rasside esindajatega. Kui nende järglased jäävad Eestisse, räägivad eesti keelt ja neist saavad eestlased, tuleb see meile kasuks. Hoopis suurem probleem on see, et sajad, kui mitte tuhanded eesti naised sünnitavad välismaal lapsi, kellest ei saa eestlasi. Äsjased uuringud näitavad, et suur osa välismaale läinud eestlasi ei soovi oma lastele anda isegi eestikeelset algharidust, vaid soodustavad nende kiiret sulandumist uude keskkonda, et tagada neile soodsamad arengutingimused.

“Puhtatõulist” eesti rahvast pole olemas. Oluline on, kas me suudame säilitada oma keele ja meele. Kui põliseestlaste arvukus ja demograafiline ülekaal Eestis on piisavalt suur ja me ei sea kahtluse alla meie põhiseaduse preambula ideed eesti rahva, keele ja kultuuri kestmisest üle aegade, nagu seda on juba teinud mõni meie tippametnik ja arvamusiidrid, vaid oleme

valmis selle nimel ka tegutsema, võime uskuda eestluse tulevikku. Võtmeküsimuseks jääb, kuidas suudame tagada eesti rahvale oma põliskodumaal inimväärse elu.

Lõpetuseks

Eesti rahvas, nagu iga teinegi rahvas, on keelelt, kultuurilt, vaimulaadilt ja ajalookogemuselt unikaalne, mistõttu ajalooline missioonitunne kohustab meid hoolitsema oma olemasolu eest ja andma oma panus maailma keelelise ja kultuurilise mitmekesisuse kindlustamiseks.

Eestimaa on eestlaste põline asuala ning ainus koht maailmas, kus on võimalik tagada eesti rahvuse, keele ja kultuuri kestmine. Et olla täisväärtuslik rahvus, peab olema maailmas maailma tasemel ning suutma midagi olulist lisada maailmakultuuri. Selle eelduseks on tugev, kõrgetasemeline rahvuskultuur, haridus ja teadus. Kuid ühiskond ei seisa koos ainult vaimuinimestest ja talentidest. Oleme väikerahvas ning meile on vajalik ja kallid iga inimene. Ajad muutuvad ja toovad muutusi ka kultuuri ja rahvusteadvusse. Oluline on seejuures alles hoida oma põhiväärtused. Oleme eurooplased, kuid jäägem eestlasteks!

Kirjandus:

Eesti kultuuripoliitika... Euroopa ekspertrühma aruanne 1995. Eesti kultuuripoliitika. Euroopa Nõukogu Kultuurikoostöö Nõukogu. Riikliku kultuuripoliitika ülevaadete Euroopa programm. Euroopa ekspertrühma aruanne. – Eesti kultuuripoliitika Euroopa Nõukogu Kultuurikomitees.

Kant, Edgar (1933). Lähteks. “ERK”, 1933, nr 1.

Lagerspetz, Mikko & Rein Raud (1995). Riiklik ülevaade. Eesti kultuuripoliitika ja selle mõju aastatel 1988–1995. Ettekanne Euroopa Nõukogu Kultuurikomiteele. – Eesti kultuuripoliitika Euroopa Nõukogu Kultuurikomitees.

Liidak, Kaarel (1934). Maaseaduse aastapäeval. – Akadeemia, 1989, nr 7.

Loorits, Oskar (1951). Eestluse elujõud. – Iseseisvuslaste kirjavara 5. Kirjastus “Tõrvik”

Rüütel, Ingrid (2010). Kultuur ja rahvuslik identiteet. – Muutudes endaks jääda. Valik meenutusi, artikleid, uurimusi. TEA Kirjastus, lk 567–578.

Rüütel, Ingrid (2010A). Eesti rahvakultuur ja selle perspektiivid. Muutudes endaks jääda. Valik meenutusi, artikleid, uurimusi. TEA Kirjastus, lk 608–626.

Schweitzer, Albert (1984). Kultuur ja eetika.

Sarmela, Matti (1996). Suomalainen eurooppalainen. – Kalevalaseuran Vuosikirja, lk 75–76.

222 AASTAT VIGALA ÕIGUSE VÄLJAKUULUTAMISEST

Vigala valla aukodaniku Jaak Uibu ettekanne Raba Algkooli
lõpetajate kokkutulekul 23. juulil 2011

Sissejuhatuseks

Minu vanaisa hea sõber kirjanik Mihkel Aitsam kirjutas 29. oktoobri 1939 Päevalehes artikli “Eesti esimese vallaomavalitsuse 150 aasta juubel” Alapealkirjaks oli “Vigala Talurahva Seadus pandi eraviisil maksma 1789. a.” Vigala õigus kui dokument on tuntud juristidele ja ajaloolastele, vähemalt vanemate põlvkondade puhul. Seda ei oska ma kinnitada tänaste, s.o netiajastul bakalaureuse kraadiga mittetäieliku kõrghariduse saanud põlvkondade puhul. Netipäringus Vigala õigus tuleb välja üksnes raamatukogude elektronkataloogides viitega ühele ennesõjaaegsele allikale. Selle dokumendiga oli tuttav Jüri Uluots ja Peeter Tarvel. Endine õiguskantsler Eerik-Juhan Truuväli hindab dokumenti kõrgelt. Seda hindab kõrgelt ka Mare Ülemaantee Vana-Vigala raamatukogust, kes kinkis ettekandjale Aleksander Looringu ülevaate “Vigala õigus 1789. a.” Hiljem selgus, et see tekst oli koduski olemas, sest Halliki Uibu tutvustas selle abil Vigala õigust oma kultuuriloo tudengitele. Siiski mind ta sellesse dokumenti millegipärast ei pühendanud.

Vigala õigus kuulutati välja v.k.j. 14. juulil 1789. aastal Vana-Vigala mõisas. Samal päeval vallutati Bastille ja sellest päevast sai prantslastele rahvuspüha. Vallavanem Priit Kärsna on avalikul kohtumisel Kivi-Vigalas teavitanud Mart Laari, et samal aastal Vigala õigusega jõustus USA põhiseadus. Uue, s.o gregooriuse kalendri järgi on väljakuulutamise aastapäev 25. juulil. Seepärast saamegi Raba Algkooli lõpetajate kokkutuleku pühendada Vigala õiguse väljakuulutamise 222. aastapäevale.

Põhiallikatena ettekande koostamisel kasutasin Mihkel Aitsami “Vigala kihelkonna ajalugu”, Aleksander Looringu 1939. või 1940. aastal ilmunud õigusteaduslikku uurimust “Vigala õigus 1789. a.” Minu kasutada on olnud ka Õpetatud Eesti Seltsi Toimetistes 1896. aastal avaldatud Vigala õiguse tekstid ja kogumik “Läänemaa” (1938). Väärtuslikke materjale Aleksander Looringu kohta leidsin Sillaotsa muuseumi kodulehelt.

Seaduse väljakuulutamisest kirjutab Mihkel Aitsam: “Kord heinaajal käsutatud kõik valla rahvas, esmajoones peremehed ja popsid Vana-Vigala mõisa – rahvast olnud kogu mõisaõu täis. Uus majoraathärra ilmunud kogu mõisa härraskonna ja külalistega rohelisega ilustatud mõisarõdule ja lugenud ette mingi kirja – arvatavasti olnud see Vigala õiguse ette asetatud nn. “Kulutaminne” Hiljemini järgnenud pidutsemine. Ühtlasi valitud ka Vigala õiguses ettenähtud kohtumehed jt. organid.” Ka täna praktiseeritakse Kadriorus seaduste väljakuulutamist, aga seda tehakse kuidagi salaja ja kabinetis. Vigala õiguse väljakuulutamise protseduurilisest osast võiks ju Eesti Vabariik midagi üle võtta! Kadriorus on ju rõdu olemas!

Vigala õiguse koostas Berend Johann von Uexküll, samanimelistest Üksküllidest järjekorras kuues. Tema ehitas Vana-Vigalasse suure härrastemaja, mis püsib tänini. Oma mõisate rohkuse pärast (38 mõisat) hüüti teda Läänemaa kuningaks. Ta oli 27 aastat Vigala mõisate omanikuks ja tundis seetõttu hästi rahva keelt, aga ka tavasid. Viimaseid kasutas ta seadussätete sõnastamisel. Seaduse väljakuulutamiseni ta ei jõudnud – elu jäi liiga lühikeseks. Tema mõlemad abielud jäid lasteta.

Vigala õiguse kuulutas välja Berend Johann Uexküll, järjekorras seitsmes Berend Johann, eelkäija vennapoeg. Ta teenis sõjaväes, kui pastor Ignatius Vigalast teatas talle onu surmast ja

kutsus ta kohale. Onu noor lesk oli ta lahkelt vastu võtnud. B. J. VII on iseloomustatud kui väljapaistvate poliitiku annetega inimest. Seda kinnitab tema karjäär Eestimaa rüütelkonna peameheni välja. Tema kasuks kõneleb ka Vigala õiguse väljakuulutamine – see võinuks jääda mõne teise natuuri puhul ka sahtlisse.

Miks seadust vaja oli? Oluline on eristada tavaõigust ja kirjutatud õigust. Viimaseni Lembitu-aegne Eesti ei jõudnud. Iseasi on tavaõigus. Jüri Uluots on seda uurinud ja leidnud Vana-Eesti seaduste edasikestmise hilisemates keskaegsetes lepingutes ja seadustikes. Talurahvaõigus oli sätestatud “Liivlaste talurahvaõiguses”, “Riia piiskopkonna talurahvaõiguses”, “Kuramaa talurahvaõiguses” ja “Läänemaa eestlaste talurahvaõiguses” (J. Sootak. Kuri karjas, 2008).

Niisiis olid olemas 18. sajandi lõpul nii tavaõiguse kui kirjutatud õiguse sätted. Aga mis õigusest sai rääkida eestlaste puhul, kui neid võis müüa nagu loomi, kui nad ei tohtinud lahkuda oma kodukohast, kui maa ja selle harijad oli mõisniku omand ja mõisnik võis oma orje karistada ükskõik kuidas. 18. sajand oli valgustussajand ja valgustusideed jõudsid ka kuidagi mõisnike mõistusesse. Võib-olla rohkem pani mõisnikke mõtlema teoorjuse väike produktiivsus, kus mõisnik ise jäi ka kahjukannatajaks. Seda tõsiasi ei mõistnud kõik aadlikud, aga mõistsid Vigala pärisjärja Berend Johann von Uexküll B. J. VI ja tema pärija. Suure mõisa juhtimise ja majandamise murekoormat loodeti vähendada Vigala õiguse kehtestamisega: “Watke, tännine langes keik se suur mure iggalt polelt minno peäle üksi, et ma piddin head sündsät seadust keige vallale teggema ja peälegi hoolt kandma, et iggamees ommast kohhast selle järrele piddi ellama” (tsitaat võetud “Kulutaminne” leheküljelt).

Mida seadus sätestas. Esikohale tahaks seada selle, et Vigala õigus annab esmajooneliseid sätteid vallaomavalitsuse korralduse kohta. Siin nähti ette vallakubjas, külakupjad, kirjutaja ehk ülevaataja ja vallakohus. Vallakubjas oli “moisa vannema ustau tener” ja tema kohta oli terve rida moraalseid nõudeid. Külakupja ülesandeks oli valvata, et talumehed korralikult talu peaksid ja kõik mõisa käsud täidaksid. Kirjutajal oli täita ülesanded nii mõisas kui vallas: jälgida vakuraamatu järgi teopäevade täitmist, pidada kohtuprotokolle. Vallakohus oli avalik, sinna kuulusid kuus liiget. Kohtunik oli ametisoleku ajal vaba ihunuhtlusest. Kohus käis koos iga kuu esimesel teisipäeval.

Talupojale andis Vigala õigus piiratud pärandamisõiguse – omanik võis esitada pärijaks oma poja, aga otsustas mõisahärra. Oma tööga omandatud vallasvara suhtes sai talupoeg täieliku omandiõiguse, aga talupoeg ise jäi ikkagi mõisniku omandiks.

Karistustest tuntakse dokumendis rahatrahvi, ihunuhtlust ja häbistavaid karistusi. Näiteks seadus käsitles teomeeste ja vaimude (tüdrukute) karistamist: “Kui teomes ehk vaim senna ei kule, ehk wasto paneb ehk ei tee tööd, mis kohhus on, karristago tedda walla ehk Moisa kubjas ehk kilter seäl sammas keppiga sedda möda ku temmal süüd on; ommetigi ei pea neile, sedda möda kui sü on, ennam lödama kui wiis, kümme ehk ennemaks kakskümmend hopi kaetud perse peäle”

Vigala õiguse viimane peatükk käsitleb kooli- ja leeriõpetuse korraldamist. Vanemad olid kohustatud oma lapsi või kasvandikke lugema õpetama. Sellest nõudest nähtub, et Forseliuse kaasvõitleja – praost Lembkeni – Vigalas Rootsi ajal külvatud haridusseeme oli siiani vilja kandnud. Kui vanemad ise lugeda ei oska, “siis peawad nemmad tedda moisast seatud koli pannema” Aleksander Looring kirjutab, et mõisa poolt ülalpeetavasse kooli. Viimane kohustus osutus materiaalses mõttes üsna raskeks ja võttis aastakümneid aega. Seadusandja

sai vahepeal Eestimaa tsiviilkuberneriks ja hakkas samme astuma koolide avamiseks kogu kubermangus.

Mõisate valitsemist ja haridusala hakkas jätkama Berend Johanni vanim poeg Boris von Üxküll. Tema asutas köstrikooli 1823. aastal Vigala köstrimajja ja võttis kulud enda kanda. Ta lasi ehitada Oese kooli 1833. aastal, õpetajate palk tuli mõisast ja õpilased said toetustki. Oese kooli jaoks lasi ta trükkida Münchenis eestikeelse noodiraamatugi. Oese kool oli ka põllutöökooliks, mille praktikabaasiks tänases keelepruugis oli Vana-Vigala mõis. Jaan Eiseni õpilastest kümme läksid mõisavalitsejateks! Boris von Üxküllil oli ka tehnikainstituudi asutamise idee, millega ta pöördus Tallinnas Kanuti Gildi poole. Kahjuks gildi vanematekogu pidas seda kauge tuleviku küsimuseks.

Raske on öelda, kas parun Boris ikka oli lugenud Vigala õiguse väljakuulutamise tekstist, et Vigala õigust tuleb täita ka mõisa pärijate poolt ja koolid asutada, aga haridust edendas Vigalas ta küll südamest. Lepiku kool Uhja külas avati 1840. aastal, Peru kool 1841, Velisel 1842, Jädiveres 1844, Päärus 1846. Kuulus Raba kool alustas tegevust 1854. aastal, kui mõis oli juba üle antud järgmisele omanikule Bernhard von Üxküllile. Õppimistingimused paistsid sel ajal küllalt rasked olema, kui otsustada karistuste järgi. Kõige kergem karistus oli söömata jätmine, teine aste oli tühja kõhuga nurgas seismine, üks jalg kaenlas, kolmas aste võrdus teine aste pluss pingiots õlal. Aga mingem uuesti Vigala õiguse juurde tagasi!

Mida seadus ei sätestanud. Vigala õigusega on sama häda nagu tänapäeva seadustega – paragrahve on palju, aga abi neist vähe. Toon näite tänapäevasest märgukirjale ja selgitustaotlusele vastamise seadusest. See ei sätesta, et küsimusele tuleb vastata sisuliselt. Minu kogemusel riigiasutused ja isegi õiguskantsler käsitlevad möödavastamist ikkagi vastusena. Toompea Haridusseminar on pöördunud pädevate asutuste poole ettepanekuga seaduse asjakohaseks täiendamiseks.

Vigala õiguse väljatöötaja ja selle väljakuulutaja ei lahendanud talurahva põhiprobleeme – talupoeg jäi endiselt pärisorjaks, mõisnik võis teda müüa või kinkida, ta ei tohtinud lahkuda sünnikohast mõisniku teadmata, maa jäi endiselt mõisniku omandiks, mõisahärra kodukariõigus jäi püsima.

Berend Johann VI oli suurmaaomanik, kelle käes oli seadusandlik, täitev- ja kohtuvõim oma alamate üle. Seda seisuga Vigala õigus ei lõhkunud, aga prao tekitas. Montesquieu idee võimude lahususest oli juba tiksunud nelikümmend aastat Euroopas ja realiseeritud Ameerika Ühendriikide põhiseaduses. Minu küsimus Montesquieu'le täna oleks: on see hea ja õige, kui kõik kolm võimu pluss raha kogutakse kõik ühe erakonna kätte?

Vigala õiguse originaaleksemplar ja selle saatus. Seaduse käsikirja on kirjutanud koostaja Berend Johann von Uexküll, B. J. VI nii eesti kui saksa keeles oma käega. Seadus oli köidetud nahka ja ilustatud kuldäärtega. Tekst oli 160 leheküljel. Pahemat kätt eesti- ja paremat kätt saksakeelne tekst. Väljaandmise ajaks oli seaduseraamatu saksakeelse teksti alla märgitud 14. juuli 1789. Algupärandit hoiti alal Vigala mõisa arhiivis, kus ta hävis tulekahjus 16. detsembril 1905 Läänemaa mõisate rüüstamise ajal* Õnneks, nagu juba nimetasin, oli seaduse ära kiri 1896. aastal Õpetatud Eesti Seltsi poolt juba avaldatud.

Vigala õiguse levik ja kasutamine. Vigala Talurahva Seadus sai põhjapanevaks materjaliks seadustele, mida hiljem välja andsid teised mõisnikud ja selles esitatud seaduse sätteid leiame

ka hiljem välja antud Eestimaa talurahvaseadustes ja vallakohtuseadustes. Kaks aastat peale Vigala õiguse väljakuulutamist pani parun Stackelberg selle kehtima oma mõisates Roosna-Allikul ja Raval. Mõni aasta hiljem Ääsmäe ja Pajaka mõisa rahvale kehtestati paruni nime järgi tuntuks saanud Tolli õigus. Veel on teada Virumaal Kandle mõisa eratalurahvaõigus, mis on koostatud Vigala õiguse ja Tolli õiguse alusel. Neid on Kandles oluliselt täiendatud ja kohandatud rannarahva tarvis.

Kui kaua Vigala õigus kehtis ja kuidas selle sätted ellu viidi, selle kohta meil andmeid ei õnnestunud leida. Kas Vigala vallaomavalitsuse ja Vigala õiguse alusel loodud valla vahel valitses õiguslik järjepidevus, selle kohta dokumentaalsed andmed hävisid 1905. aasta revolutsiooni tules. Vaieldamatult jätkus Vigala õiguse *juridica* vähemalt osaliselt hilisemate talurahvaseaduste kaudu, mis andis Mihkel Aitsamile aluse oma ajalehesõnum pealkirjastada Vigalast kui Eesti vanimast vallaomavalitsusest. Ja kui keegi väidab, et nii see ei ole, siis ta peaks seda juriidiliselt tõendama. Sellest lähtudes tuleks tähistada 14. juulit kui Vigala valla aastapäeva. Tuleb harjuda tõsiasjaga, et Vigala vald on üle kahe korra vanem kui Eesti Vabariik.

Kas Vigala õigusel oli ka mingi mõju ühiskondlikule arengule? Küsida kerge, vastata raske, sest me ei tea ju sedagi, kaua ta kehtis. Saame järeldusi teha vaid loogilise arutelu ja kaudsete tõendite alusel. Mina arutlen nii – Berend Johann VI vaimusuurust tõendab Vigala õiguse koostamine, tema järglase puhul tuleb kiita eelkäija põhimõtete kiiret omaksvõttu ja edasiandmist oma pojale. Boris tegutses erakordselt aktiivselt ja edumeelselt koolide asutamisega, oli Hegeli õpilane ja paljuski oma ajast ees. Mõne põlvkonna vältel hakkas külv saaki andma. Tulemuseks on terve plejaad Eesti elu edendanud suurkujusid, kes sündisid/kasvasid Vigala kihelkonna olustikus. Väga tingliku valiku puhul nimetagem 19. aastasajast orelimeistrit Jüri Gildemanni, esimese eestikeelse geograafiaõpiku autorit Berend Gildemanni, professor Matthias Johann Eisenit, kunstnik Ants Laikmaad, Vigala vallakirjutaja poega Jaan Teemantit, Vigala talurentniku poega Jaan Raamotit, kirjanik Mihkel Aitsami, Georg Lurichi. Aino Kallas teadvustas maailmale Bernhard Laipmanni loo, kes 1905. aastal kindral Bezobrazovi ees valis ihunuhtluse asemel mahalaskmise. Vigala rahvas jäädvustas tema mälestuse laulus, aga heliloojad on talle tänini võlgu. Nimetatud suurkujusid iseloomustab haritus, iseteadvus, rahvuslikkus.

Lõpetuseks: Vigala õigus kiirendas rahva kasvamist pärisorjast vabaks inimeseks, mis toimus põlvkondade vältel. Vabadussõtta ja Sinimägedesse oma kodu kaitsma läksid juba vabade inimeste põlvkonnad.

Märkus: Üksküllide erinevaid nimevariante on kasutatud siinkohal vastavalt allikale.

* Film “Jõulud Vigalas”, 1980.

Mihkel Aitsam. 1995. aasta revolutsioon ja selle ohvrid Eestis. 471 lk. 2011. Kirjastus Ilmamaa.

VANAD KÄSIKIRJAD KÕNELEVAD¹

Kai Tafenau

1683. aasta jaanuar. Eestimaa vaimulikud on kogunenud Tallinnasse Toompeale sinodile, kus muude pakiliste küsimuste hulgas on arutusel Uue Testamendi tõlkimine eesti keelde. Eestimaa piiskop Jacob Helwig annab teada, et tema viimasel Stockholmi-visiidil on kuningas Karl XI määranud eesti keelde tõlgitud Uue Testamendi trükkimiseks 800 hõbetaalrit. See summa oli ette nähtud tuhande eksemplari väljaandmiseks. Niisiis tuli nüüd olemasolev tõlge ometi kord üle vaadata – oli ju vastav otsus tehtud juba kolme aasta eest, kuid nüüd, kui kuningalt oli saadud armuline toetus, ei tohtinud tööga enam venitada ja tuli see ka kiiresti trükki anda.

Eestimaa piiskop Helwig polnud aga ainuke, kes Rootsi Läänemere-provintsidest eestikeelse pühakirja tõlkimise mõtteid mõlgutas. Ka Liivimaa ülemsuperintendent Johann Fischer oli saanud kuningalt raha Piibli tõlkimiseks, nagu Helwig selsamal sinodil teatas: läti, kura ja tartu keelde.

Olgu siinkohal meenutatud, et sel ajal ilmusidki eestikeelsed raamatud kahes kirjakeeles: tallinna keeles, mida kasutati Eestimaal ja olulises osas Liivimaastki, ning tartu keeles, mis oli kasutusel Liivimaa Eesti ala selles nurgakeses, mida piiras põhjast Emajõgi ja läänest Võrtsjärv. 1680. aastateks oli tallinna keeles ilmunud juba üpris palju raamatuid ja kaks keeleõpetustki (Heinrich Stahl 1637, Heinrich Göseken 1660), tartu keeles oli olemas üks grammatika (Gutslaff 1648). Eestikeelne trükis ilmunud kirjasõna oli tol ajal enamjaolt vaimulik: katekismused, laulu-, palve- ja jutluseraamatud, jumalateenistuste läbiviimiseks vajalike piiblikatketekogumikud ehk perikoobiraamatud jms. Eestimaal oli 1630. ja 1640. aastatel arvukalt raamatuid välja andnud Heinrich Stahl, kelle teoseid oli jõutud juba ka korduvalt uuesti trükkida. Tartukeelseid luterlikke raamatuid oli ilmunud tunduvalt vähem: Lutheri katekismus ja perikoobiraamat, mõlemad Sangaste, Karula ja Laatre pastorilt Joachim Rossihniuselt 1632. aastal.

Eespool mainitud korraldustes, mille kuningas andis 1682. aasta 1. augustil Fischerile ja 28. augustil Helwigile, on tulevaste tõlgete sihtkeeleks öeldud üldiselt kas eesti keel või mittesaksa keel, kuid seniseid traditsioone arvestades tundub loomulik, et tallinnakeelse versiooni ettevalmistamine jäi Eestimaa, tartukeelse versiooni ettevalmistamine Liivimaa vaimulikkonna kätte. Kui Helwig 1683. aasta sinodil mainis, et Fischer pidi tõlkima piibli peale tartu keele ka läti ja kura keelde, võib ettevaatlikult oletada, et ehk taheti ka läti keele alal esialgu tõlkida Piibel kahte keelde: Liivimaal kõneldavasse läti keelde ja Kuramaal kõneldavasse läti keelde. Nii nagu eesti keele ala oli sel ajal administratiivselt eraldatud, valitses samasugune eraldatus luterlikul läti keele alal: läti keelt kõneldi nii Rootsi võimu all oleval Liivimaal kui ka Kuramaal, mis moodustas omaette hertsogkonna. Nagu tagantjärele hästi teada, said lätlased siiski ühe Piibli, mille toimetamisel osalesid aga niihästi Liivimaa kui ka Kuramaa vaimulikud.

Tuleb märkida, et see Helwigi teade Eestimaa vaimulikkonna 1683. aasta sinodil on teadaolevalt ainus, kus on Fischerile antud korralduse sisu juba vahetult selle andmise järel täpsustatud. Korralduses endas on juttu ainult “mittesaksa keelest” Ent 1680. aastate keskpaiku, kui tartukeelne Wastne Testament oli juba ilmunud, tallinnakeelne tõlge aga eri

¹ Siinne lühikäsitlus tugineb 2011. aastal Tartu Ülikoolis kaitstud doktoritööle “Uue Testamendi tõlkimisest Rootsi ajal: käsikirjad ja eesti kirjakeel”, kust põhjalikuma huvi korral võib leida ka täpsemad viited kasutatud allikatele.

põhjustel seisma jäänud ja Fischer soovis Eestimaa konsistooriumi meelepahaks sellegi väljaandmise enda hooleks võtta, hakkas Fischer väitma, et ta oli juba 1682. aastal saanud tallinnakeelse Piibli väljaandmist puudutava korralduse. Fischeri hilisemad väited on nii mõnigi kord eksitanud ka uurijaid, kuid korraldusi endid ja vahetult nende andmise järel tekkinud dokumentide põhjal otsustades tundub tõenäolisem, et esialgu pidi Eestimaa konsistoorium hoolitsema tallinnakeelse Uue Testamendi trükkimise eest ning Fischer pidi organiseerima Piibli tõlkimise tartu keelde ja selle ka välja andma.

Eestimaal oli Uut Testamenti konsistooriumi eestvedamisel tõlgitud ja toimetatud juba 1640. aastatest peale. Selle 40 aastat kestnud töö tulemused tuligi nüüd piiskop Helwigi korraldusel üle vaadata ja trükki toimetada. Liivimaalgi oli juba nii üks kui teine pastor Piiblit tõlkinud. Eesti keele grammatika autor Johannes Gutsclaff näiteks oli juba 1640. aastatel teada andnud kavast tõlkida terve Piibel tartu keelde ja ta oli juba ümber pannud mingi osa Moosese raamatutest. Wastse Testamendi trükkitoimetaja Adrian Virginius aga kirjutab oma eluloos, et tema isa, Kambja pastor Andreas Virginius oli selleks ajaks, kui tema 1683. aasta suvel pärast duellil saadud käevigastust isa nõudmisel Saksamaalt ülikoolist koju saabus, tartu keelde tõlkinud niihästi terve Uue Testamendi kui ka osa Vana Testamenti.

Just tartukeelse Uue Testamendi tõlkega on seotud veel üks huvitav ja ootamatu teade Eestimaa vaimulikkonna 1683. aasta sinodil: piiskop Helwigi sõnul oli ülemsuperintendent Fischer kuulnud, et õnnis praost Göseken oli tõlkinud terve Piibli – pole täpsustatud, mis keelde, kuid eeldatavasti peeti silmas tallinna keelt – ning peale selle veel Uue Testamendi tartu keelde! Seetõttu palus Fischer, et see tõlge töö lihtsustamiseks talle saadetak, lubades käsikirja kahjustamatult tagasi anda. Helwig ei kahelnud, et vaimulikud aitab Gösekeni pärijaid mõjutada sellele kristlikule üritusele kaasa aitama. Pärijad, Mihkli pastori poeg Heinrich Göseken noorem ja Kuusalu pastori väimees Johann Wolfgang Boecler, kinnitasid, et selline käsikiri on küll olemas, kuid sellest poleks ülemsuperintendentile mingit kasu, sest see on kirjutatud üpris loetamatu käekirjaga. Neile tehti ettepanek siiski paar poognat Liivimaale saata ja pärijad ka nõustusid sellega, kuid pole teada, kas mingi tõlge Liivimaale saadeti või mitte. Tõenäoliselt siiski mitte, sest 1685. aastal teatas Eestimaa konsistoorium taas, et nad on valmis juba ammu tõlgitud tartukeelse piiblieksemplari Liivimaale saatma.

Hoopis huvitavam on aga küsimus, kuidas ja milleks oli Kullamaa pastor Heinrich Göseken tõlkinud Uue Testamendi tartu keelde. Ta oli sündinud ja õppinud Saksamaal ning töötanud mõnda aega Stockholmis koduõpetajana. 1637. aastal tuli Göseken Tallinna ja jäi kuni surmani 1681. aastal Eestimaa. Suurema osa sellest ajast, juba alates 1641. aastast, töötas ta Kullamaa pastorina, alates 1647. aastast oli ta ühtlasi Maa-Lääne praost. Göseken oli küll tõepoolest olnud seotud Uue Testamendi tõlkimisega ja vaimuliku kirjanduse väljaandmisega ning tundis huvi eesti keele vastu, millest annab tunnistust tema keeleõpetus ja mahukas saksa-eesti sõnastik, kuid tema huvi keskmes oli tallinna keel, mis oli tema töös vältimatult vajalik. Tartukeelse Uue Testamendi tõlke järele poleks olnud Eestimaal nõudlust ning vaevalt oleks tallinna keele ala pastor sellele oma jõupingutusi suunanud olukorras, kus tallinnakeelne tõlgegi polnud veel trükist ilmunud.

Ometi kinnitasid ju pärijad, et Gösekenile omistatav tartukeelne tõlge oli tõepoolest olemas ja nende valduses. Tartukeelset tõlget on mainitud ka Gösekeni eluloos, mis on lisatud Haapsalu pastori Joachim Sellise poolt tema matuste puhul peetud jutlusele. Pärast 1683. aastat Gösekeni tartukeelsest Uue Testamendi tõlkest allikates enam juttu ei ole. See on ka mõistetav, sest 1683. aasta lõpul asus Adrian Virginius Riias tööle selle tõlke kallal, mis ilmus 1686. aastal Wastse Testamendina. Et Eestimaa vaimulikud hilisemas kirjavahetuses ei maini,

et seejuures oleks kasutatud neilt saadud tõlget, on tõenäoline, et Adrian toimetas oma isa Andreas Virginiuse koostatud käsikirja. Gösekeni tallinnakeelset tõlget mainitakse veel mõned aastad pärast tema surma, muu hulgas on teada, et see oli Eestimaa vaimulikel kaasas 1686. aastal Liepa piiblikonverentsil, kuid uus aeg tõi uued tõlked ja varsti langes seegi unustusse.

Gösekeni tõlkekäsikiri jäi koos mitme teise omaaegse tõlkega Eestimaa konsistooriumi arhiivi ja jõudis koos sellega Tartusse Ajalooarhiivi, kus ta paikneb praegugi. Laiemale avalikkusele tutvustas Ajalooarhiivis hoitavaid piiblitõlke käsikirju Kristiina Ross 2002. aastal. Enamik neist, nende hulgas ka Gösekeni käsikiri, on autori nimeta ja dateerimata. Suurema osa Uue Testamendi käsikirjadest, nende hulgas ka Gösekeni käsikirja, identifitseeris siinkirjutaja 2006. aastal.

Gösekeni käsikiri on säilinud käsikirjadest vanim ning sisaldab peaaegu kogu Uue Testamendi paralleeltekstina niihästi tartu kui ka tallinna keeles. Eespool juba refereeritud 1680. aastate alguse allikatele lisaks tuleb Gösekeni käsikirjast kõneldes kindlasti mainida ühte 20 aastat varasemat, väga tuntud ja palju tsiteeritud allikat: 1660. aastal ilmunud grammatika eessõna, kus Göseken kirjeldab, kuidas ta oma käsikirja koostas. Ehkki seda allikat on eesti piiblitõlke ajaloo ülevaadetes korduvalt refereeritud, hakkab ta õieti “kõnelema” alles koos säilinud käsikirjaga.

Göseken kirjutab grammatika eessõnas, et ta lasi “ühele piiblieksemplarile” paberilehed vahele köita ja pani nendele algul kirja Stahli käsiraamatust võetud salmid, kuni ta ise jõudis niikaugele, et oli võimeline tõlkima ning lisas siis tasapisi ülejäänud, et ta saaks endale eestikeelse piibli ning võiks jumalasõna jutlustada puhtalt ja selgesti. Hiljem olevat ta seda oma tööd paljudele algajatele pastoritele välja laenanud.

Kui võrrelda seda teadet säilinud käsikirjaga, saab kiiresti selgeks, et grammatika eessõnas on kirjeldatud just seda käsikirja: tallinnakeelset tõlget sisaldavad lehed näivad tõepoolest olevat tartukeelsele tõlkele hiljem vahele köidetud, tallinnakeelne tõlge on tartukeelse kõrvale kirjutatud lõiguti. Ehkki kogu käsikiri on kirja pandud ühe isiku poolt, võimaldavad kasutatud tint ja erinevused kirjutamismaneeris hõlpsalt eristada perikoobiraamatust nopitud lõigud, mida on alustatud vastava tartukeelse lõiguga ühelt joonelt ja mille kõrvale on lehe äärel kirjutatud, millise püha- või pidupäeva jaoks need on mõeldud. Lõigud pärinevad tõepoolest Heinrich Stahli käsiraamatust, täpsemalt selle kolmandast osast, evangeeliumide ja epistlite raamatust (1638), millest oli Gösekeni grammatika ilmumise ajaks juba avaldatud ka kordustrükk (1654). Enamik ülejäänud tekstiosadest on ilmselgelt lisatud hiljem, millest annab peale kasutatud tindi erinevuse tunnistust ka näiteks see, et perikoobilõikude ja neile eelneva teksti vahele on mõnikord jäänud laiem vahe või siis on, vastupidi, neile lõikudele eelnev tekst kirjutatud väga tihedalt – kirjutaja pole suutnud iga kord ette näha, kui palju ruumi juba kirjutatud osale eelnevad salmid võtavad.

Niisiis pole kahtlust, et Heinrich Gösekeni Uue Testamendi käsikiri, mida on aastakümneid, kui mitte aastasadu, kadunuks peetud, on tegelikult säilinud ja vastab kaudsetele teadetele selle kohta. Omaette huvitav küsimus on, miks Göseken oma grammatika eessõnas ei maini, et see “piiblieksemplar”, millele ta puhtad lehed vahele köitis, oli tartukeelne tõlge. Kuid see, et säilinud käsikirjas tõepoolest sisaldub ka Gösekeni käega kirjutatud tartukeelne tõlge, mida, nagu eespool mainitud, juba 1680. aastatel omistati Gösekenile endale, ei tähenda siiski veel, et Göseken ka tõepoolest oli selle tõlkija. Seda enam, et tallinnakeelne tõlge, mis oli ju Eestimaal tegutsevale vaimulikule hädavajalik, on käsikirjas kirjutatud eri aegadel ja

lõigukaupa, tartukeelne aga on kirja pandud ühtlase käekirjaga – see tähendab, et ilmselgelt on tegemist puhtandiga. Pole usutav, et Göseken ise oleks võinud enne seda, kui ta asus tallinnakeelse tõlke kallale, mille kokkupaneku vaevu käsikiri ilmekalt illustreerib, ise tõlkida terve Uue Testamendi tartu keelde, omamata mingeid kokkupuuteid tartu keele alaga ja isegi mitte mingit erilist vajadust tartukeelse tõlke järele oma igapäevatöös.

Seega tuleb arvata, et Göseken kirjutas ümber kellegi teise tõlke. Kuid kes oli selle tõlke autor? Vastust pole vaja kaugelt otsida. Sealsamas oma grammatika eessõnas kirjeldab Göseken, kuidas Urvaste pastor Johannes Gutsclaff venelaste eest Tartumaalt Tallinna tuli ja piiskop Jheringile “oma tartukeelse piiblitöö” üle andis. Jhering näidanud tõlget Gösekenile ning väljendanud soovi, et nad teineteist abistades koostööd teeksid, et selline kasulik töö võiks ilmuda mõlemas keeles. Göseken ei täpsusta, mida Gutsclaffi piiblitöö endast täpselt kujutas, kuid et seni oli Eestimaal tõlgitud Uut Testamenti, tundub tõenäoline, et ka see koostöö pidi puudutama eelkõige Uut Testamenti.

Paraku Göseken oma grammatika eessõnas piiblitõlke kohta enam midagi ei lisa, vaid märgib edasi, et ta oli piiskopi soovist ajendatuna oma kunagise töö – jällegi täpsustamata, kas tegu oli piiblitõlkega või hoopis vaimulikutöö kõrvalt tehtud sõnavaratööga – jälle välja otsinud ja kavatsenud algust teha sõnastikuga. Tema plaan oli kõik tartukeelsed sõnad üles märkida ja sellesse sõnastikku kanda ning vormistada see nii, et saksakeelne sõna olnuks keskel, ühel pool tallinna-, teisel pool tartukeelne sõna. Juba oligi ta üsna suure hulga selliseid sõnu üles kirjutanud (veetes niimoodi kurba katku- ja sõjaaega ja peletades sellega nii mõnegi kurja mõtte), kuid Jumal nõudis sellest ilmast ära nii Gutsclaffi, enne kui see oleks jõudnud töö lõpuni puhtalt ümber kirjutada, kui seejärel ka õndsas piiskopihärra. Pärast nende surma pidi Göseken oma plaani muutma ning piirduma ainult tallinna keelega. Siin pidas Göseken silmas oma keeleõpetuse lisana trükitud mahukat saksa-eesti sõnastikku.

Gutsclaffi Tallinna tulek 1656. aastal on eesti piiblitõlke ajaloos väga tuntud seik, kuid et seni oli teada ainult Gutsclaffi Vana Testamendi tõlge, piirduti 20. sajandi käsitlustes heal juhul arutlusega, kas Gutsclaff jõudis enne surma terve Vana Testamendi ära tõlkida või mitte. Kindlasti mõjutas sellist vaatenurka asjaolu, et eesti uurijatele oli hästi teada, et Eesti Kirjandusmuuseumis on säilinud poolik Vana Testamendi tõlge, mida omistatakse Johannes Gutsclaffile. Samas need autorid, kes polnud teadlikud Gutsclaffi Vana Testamendi säilimisest, tegid Gösekeni grammatika eessõna põhjal pigem järelduse, et Gutsclaff tõlkiski Uut Testamenti.

Gösekeni käsikirjas sisalduvale tartukeelsele Uue Testamendi tõlkele eelneb paar lehte Vana Testamendi tõlget: Sakarja raamatu lõpp ja Malaki raamat. See lubab oletada, et algselt pidi käsikiri sisaldama ka vähemalt mingit osa Vanast Testamendist. Seda oletust kinnitab asjaolu, et tartukeelse käsikirja lehed on osaliselt nummerdatud ja numeratsioon algab Matteuse evangeeliumist lehenumbri 120. Mis omakorda lubab arvata, et kui Gutsclaff 1657. aastal suri, enne kui jõudis oma töö puhtalt ümber kirjutada, nagu Göseken oma grammatika eessõnas teatas, siis võis Göseken ise Gutsclaffi tööd jätkata ja tema tõlke lõpuni puhtalt ümber kirjutada. Praeguses uurimisseisus võib niisiis öelda, et on vägagi tõenäoline, et Johannes Gutsclaff tõlkis 1640.–1650. aastatel terve Piibli tartu keelde. Tema Uue Testamendi tõlge on säilinud tänu Heinrich Gösekeni ümberkirjutusele. Gösekeni ümberkirjutuse aluseks olnud käsikirja saatus on teadmata.

Heinrich Gösekeni käsikirja tallinnakeelse osa kirjutas tema samanimeline poeg millalgi 1680. aasta paiku puhtalt ümber. Ümberkirjutatud versioon jõudis pärast seda, kui Eestimaa

vaimulikud olid seda aastaid toimetanud, 1687. aastal Pilistvere piiblikonverentsile, mis oli järg aasta varem Liepas toimunud kokkusaamisele, kus Eestimaa, Liivimaa ja Saaremaa vaimulikud üritasid tallinnakeelse Uue Testamendi tõlkes kokku leppida. Pilistveres toimetatud tõlge on tuntud ka kui Pilistvere käsikiri ja see on samamoodi nagu Gösekeni käsikirgi hoiul Tartus Ajalooarhiivis. Piiblikonverentside ajal ja järel vaidlesid Eestimaa ja Liivimaa vaimulikult ägedalt niihästi Uue Testamendi tõlkimise põhimõtete kui ka tõlkes kasutatava eesti keele pärast. Keelevaidlustest kahtlemata tuntuim on tüli eesti keele kirjaviisi pärast – kas järgida Bengt Gottfried Forseliuse soovitatud lihtsustatud kirjaviisi või jääda senise saksapärase ortograafia juurde. On mõistetav, et nii tuliste vaidluste tulemusel tegi Gösekeni tõlge läbi väga suuri muutusi, olulise mõjutajana lisandus 1686. aastal trükist ilmunud Wastne Testament, kuid kahtlemata oli Gösekeni tõlge oluline samm 1715. aastal trükivalgust näinud tallinnakeelse Uue Testamendi poole.

Viimastel aastatel on varaseid eestikeelseid piiblitõlkeid küllaltki palju uuritud. Kristiina Rossi eestvedamisel koostatakse Eesti Keele Instituudi juures “Eesti piiblitõlke ajaloolist konkordantsi” (<http://www.eki.ee/piibel/>), mille kaudu on suur hulk vanu tõlkeid juba praegu huvilistele kättesaadavad. Selle projekti raames on raamatuna ilmunud valik tallinnakeelseid tõlkeid (“Põhjaeestikeelsed Uue Testamendi tõlked 1680–1705. Luuka evangeelium. Apostlite teod”, Tallinn 2007), varsti peaks ilmuma osa Johannes Gutsloffi tartukeelsest piiblitõlkest: 1. Moosese raamat ja Matteuse evangeelium.

Kai Tafenau on Rahvusarhiivi teadus- ja publitseerimisbüroo peaspetsialist. 2011. aastal kaitses ta Tartu Ülikoolis doktoritöö “Uue Testamendi tõlkimisest Rootsi ajal: käsikirjad, tõlkijad ja eesti kirjakeel”

MONUMENT KIRJAOSKAMATUSELE*

Vladimir Harkonnen

Setude eepos Pekolanõ on ääretult huvitav ja problemaatiline teos. Me ei tea siamaani, keda pidada teose autoriks. Pekolanõ on keeruka ülesehitusega püüis.

Kirjaoskamatuse pinnas

Ideed ja esimene variant on poisiohtu karsklase Paulopriidu sulest, järgnev arendus kirjaoskamatu külajoodiku Anne töö, mille pani kirja viimase ludrist poeg Ivo. Kui palju Ivo teksti muutis, ei tea keegi. Teise osa üleskirjutus on Anne 15-aastase poja Mihkli sulest.

Tulemus on vägagi erutav. Mitmete oluliste tunnuste poolest on Pekolanõ rohkem ugri eepos kui Kalevipoeg. Kalevipoeg on eelkõige ühe euroopaliku haridusega intellektuaali kirjatöö. Pekolanõ on aga kollektiivne looming ja seega regivärsi olemusele palju lähemal.

Grafomaania seeme

Sealjuures ei ole Pekolanõ kuigivõrd haridusest rikutud ja on tunduvalt autentsem. Paulopriit oli küll õppinud Tartu Ülikoolis, saades innustust peamiselt Eiseni loengutest. Paulopriidu kirjatöid peetakse üksmeelselt enam tahte kui võime saavutusteks.

Põhjuseks võib pidada Eiseni mõju. Eisen oli rahvaluule avaldajatest ainus, kes etnograafilist materjali oma ettekujutuse kohaselt euroopaliku kultuurimudeli järgi ei painutanud. Et põhjuseks oli grafomaaniline kirg kiiresti ja palju raamatuid välja anda, on tähtsusetu. Haigusele vaatamata tegi Eisen eesti kultuuri päästmiseks rohkem kui Hurt ja Leetberg kokku.

Nagu eeltoodust näeme, on teistes kultuurides puudusteks osutunud asjaolud (kirjaoskamatus ja grafomaania) andnud ugri keskkonnas tulemuseks teose, mis rahva iseloomu ja meelelaadi muudest sarnase pretensiooniga teostest selgemalt esile toob.

Kultuuri diagnoos

Pekolanõ võimaldab kaunis täpselt diagnoosida meie kultuurile olulisi ilminguid. Ajendatuna vastandlikest jõududest on vorm ebasümmeetriline ja harmoonianapp. Kirjaoskamatus võitleb grafomaaniaga, vaimuinimese karsklus külamatsi joomakirega, rahvuslik vaimsus õigeusu kiriku dogmaatikaga jne.

Vastuolulised ei ole ainult vaimsed tendentsid, vaid ka olukord, milles Anne oma tööd tegi. Eeldusel, et Anne tegi Pekolasõ kallal kõige rohkem füüsilist tööd ja et just see on meie kultuuris määrav. Regilaul oli töö osa, algupärasest kultuurist oli aga Pekolasõ valmistamise ajaks järele põhiliselt töö.

Kogu eesti rahvalaulikud töötasid omapärastes tingimustes. Nad ei olnud vabad, vaid täitsid kindlaid ettekirjutusi, lauldes nii vabariigi presidendi, rahvaluule kogujate, kaugete külaliste, vene generalissimuse, ministrite, tohtrite, poliitikute ja muude taoliste kiituseks.

Vaimne vabadus puudus, kuid puudusid ka õuelaulikule omased hüved, sest kiidulaulude tootmine polnud sunniviisiline. Vabatahtlik enesepisendamine on kogu eesti kultuurile omane.

Kultus oli mandunud

Kahekümne seitsmenda aastaks Peko-nimelist jumalat rahvas enam ei tundnud, meie päevil muuseumis säilitatav kuju saadi talupojalt, kes ei teadnud, kuidas seda kasutatakse.

Peko-kultuse jäänused olid tuntud vaid Mokroluga kümmekonnas külas. Kultuse jäänused pole põhjust pidada kultuseks. Kasutati küll veel vereliisku, kuid inimohvrite toomisest oldi välisel surve all loobunud. Kultus muutus formaalseks ja unustati peagi.

Esialgselt jumalast, kellele toodi inimohvreid, nagu see Eesti aladel kõikjal tuntud, on Peko-kultuses vähe säilinud. Üle aja hüppamise komme, tagaajamine ja rüselemine kujutab muistset inimohvri püüdmist.

Samuti võib arvata, et setude komme Peko-pidustustel söömise ajal selg teiste poole pöörata, räägib inimsöömise muistsest tavast, mis on okupantide poolt keelatud ning mida seetõttu tuleb toimetada salaja. Vereliisk ainult kinnitab muistset inimohverdamist setu külades.

Peko oli hea

Eeposes kujutatakse Pekot heana. Ta puhastab metsad loomadest ja maa vaenlastest, et inimesed saaksid rahulikult elada. Vili hakkas kasvama, kui ta põlde oma Kiiora-nimelise nuiaga ähvardas, kunagi ei tarvitanud ta põldude kallal vägivalda.

Oma lapsed jätab ta küll vaenlase tappa, kuid nii tahab tema jumal Kiiora. Peko on vaga, ta elab koopas. Hiljem rajatakse Peko koopa kohale klooster.

* Setu rahvuseepos "Peko" Laulnud Anne Vabarna. Toimetanud Paul Hagu ja Seppo Suhonen. Kuopio 1995. 224 lk

Allikas: Postimees 19.01.1996; www.postimees.ee/leht/96/01/18/kultuur.htm#neljas

Toimetusest: Eesti Genealoogia Seltsi ettekandekoosolekul 13.03.2012 esitas Paul Sõrmus sõnas ja pildis põneva loo "Soomõ Kriisa ehk kuidas Setomaa mehest sai soome kultuurile suurannetaja", <https://picasaweb.google.com/pendin/SoomoKriisa#>.

Seejärel rääkis Maimu Kiik koolipõllu harimisest Setomaal, tema kaastöö on järgmisel leheküljel.

60 AASTAT VANA LUGU

Maimu Kiik

Oli 1952. aasta kevad. Lõpetasin Tartu Õpetajate Instituudi. Sain töökoha oma kodulinna Tartu komsomoli oblastikomiteesse koolide osakonda. 1. septembril tuli haridusministeeriumist info oblasti haridusosakonda (juhataja E. Loodus), et Vastseliina rajoonis Meremäe koolis ei tulnud 57 õpilast kooli. Osakonnas moodustati kolmeliikmeline brigaad ja saadeti Meremäe kooli õpetajatele appi. Meiega liitus veel kaks rajoonikomitee töötajat. Kokku viis abilist ja omad õpetajad, kes pidid pärast tunde minema kodudesse vanemaid agiteerima, et nad lapsed kooli saadaksid. Direktor jagas meile ülesanded ja juhatas talud kätte. Alustasin umbes neljakilomeetrist jalgsimatka Petseri suunas. Leidsin talu ja peremehe, koolipoissi ei näinudki. Oli vist VI või VII klassi õpilane. Vestlus oli umbes järgmine: “Miks poega kooli ei saada?” Vastus: “Avitab tal haridusest, lugeda ja kirotada mõist. Nüüd om aig tüüd oppi.”

Isa rääkis edasi, et koolitatud inimesed lähevad oma isa vastu uhkeks ja hakkavad isa häbenema, ei tule enam appi tööle ega oska adrapäid käes hoida. Ütlesin, et poisi koolikohustuse mittetäitmise eest määratakse vanematele trahv. Mees küsis: “Paljo toda sis om?” Ütlesin, et 50 rubla. Peremees arvutas, et tal on kaks põrsast kasvatatud. Kui viib need oblasti (Pihkva) laadale, siis saab nende eest 50 rubla ja viskab selle raha minule hammaste vahele. Poissi aga kooli ikkagi ei saada. Nii lõppes minu hariduse levitamise missioon selles peres.

Tuli minna veel paar kilomeetrit edasi ühe algklassi tüdruku koju. Siin peres püüti mind tüssata. Öeldi, et niisugust last neil ei ole ja mina olen majapidamisega eksinud. Läksin järgmisse tallu. Seal tehti mulle selgeks, et mind on petetud. Nähtavasti arvati, et ma ei viitsi enam tagasi tulla. Siiski läksin tagasi, võtsin toas lauakõrvale istet ja alustasin juttu perenaisega. Sain teada, et tütarlapsel ei olegi rohkem kirjatarkust vaja kui II–III klassi. Naiste jutt aina veeres ja veeres, laps ei pidanud enam voodi all vastu ja hüüdis: “Imä, lupa, ma lää sis kuuli.” Ema lõi jalaga voodi alla ja ütles: “Vai kuuli hobesevargas opma!” Kutsusin tüdruku voodi alt välja ja soovitasin emal laps hommikul kooli saata.

Koolimajas selgus, et direktoril oli paremini läinud. Tema sõitis hobusega ringi ja oli paar õpilast kohe oma kompsudega vankril kooli toonud – internaati ja tasuta toidule. Milliseks koolikohustuse täitmise olukord selles koolis muutus, seda mina hiljem teada ei saanud.

Järgmisel päeval kohtusin Vastseliina keskkooli õppealajuhatajaga (Polotnikov?) ja kuulsin üllatava loo. 1. septembril oli kooliõues palju hobuseid, vankritel magamiskotid ja lasteriided. Koolil ei olnud nii palju internaadikohti kui soovijaid saabus. Kooli juhtkond pöördus rajooni täitevkomitee esimehe poole abipindade saamiseks. Alevirahva abiga leidsid kõik õpilased elamispinna. Mäletan seda südamlikku ja rahvast mõistvat meest, kes õpetas ka mind, et rahvast, kelle hulgas sa elad, tuleb armastada ja abistada. Kahjuks tema nimi on meelest kustunud, kuid sõnad, mõte ja hää on jäänud minu mällu.

60 aastat hiljem istusin genealoogia seltsi koosolekul ja kuulsin suguvõsa uurija ettekannet Setomaa elust ja olust – sain teada, et Obinita kool loodi 1886. aastal. See oli esimene Setomaa kool. Seal õpetas Vene preester vene keeles. Mõistsin seda, et esmakordselt läksid seal kooli minu vanaisa eakaaslased ja kahe põlvkonna vältel ei olnud hariduselu veel juurdunud nende piirkondadega võrreldes, kus olid koolid loodud juba 200 aastat varem Rootsi võimu ajal. Minu vanaisa õppis Kambja koolis ja luges väga ladusalt ajalehti.

1687–1688 töötas Eesti- ja Liivimaa kubermangus kokku 49 kõstri-, mõisa- ja külakooli. Nendesse koolidesse asusid tööle õpetajatena Forseliuse 160 kasvandikku. Nende koolide lõpetajad olidki esimesed kirjatargad meie talurahva hulgas.

TUTVUSTAME, MEENUTAME

EESTI PEDAGOOGIKA ARHIIVMUSEUM TÄHISTAS EELKÄIJA 90. AASTAPÄEVA

Veronika Varik, TLÜ Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseum

18. jaanuaril tähistas Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseum oma eelkäija – 1922. aastal tegevust alustanud Tallinna Linna Pedagoogilise Muuseumi – 90. aastapäeva. 1945. aastal reorganiseeriti Tallinna Linna Pedagoogiline Muuseum (TLPM) Vabariiklikuks Õpetajate Täiendusinstituudiks. 1983. aastal loodi Vabariikliku Õpetajate Täiendusinstituudi allüksusena ENSV Pedagoogikamuuseum, mis hakkas tegelema Eesti kooli ja pedagoogilise mõtte ajalugu käsitlevate materjalide kogumise, uurimise ja vahendamisega. Aastail 1995–1998 tegutses Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseum iseseisva riikliku muuseumina. Nimetust Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseum (EPAM) kannab asutus alates 1995. aastast ning 1999. aastast kuulub EPAM Tallinna Ülikooli (TLÜ) koosseisu.

Meeleoluka rahvuslikus toonis muusikalise sissejuhatuse juubeliüritusele tegid Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Koolimuusika Instituudi üliõpilased. Tervitussõnu lausus TLÜ teadusprorektor Katrin Niglas, kes rõhutas EPAMi rolli ja tähtsust valdkondliku pärandi talletamisel nii TLÜ kui ka laiemalt kogu Eesti mastaabis. Haridus- ja Teadusministeeriumi esindaja Jaan Laidmets andis muuseumile üle haridus- ja teadusministri tänukirja eesti kooli ajaloo talletamise eest. Olulise osa juubeliüritusest moodustas ümarlaud, kus arutleti Haridus- ja Teadusministeeriumi, TLÜ rektoraadi, Kasvatusteaduste Instituudi, Infoteaduste Instituudi, Ajaloo Instituudi, Emakeeleõpetuse Infokeskuse ning Eesti Kodu-uurimise Seltsi esindajatega EPAMi rolli ja tuleviku üle. Otsustati veelgi tihendada omavahelist koostööd ning otsiti uusi koostöö puutepunkte. TLÜ Ajaloo ja Infoteaduste Instituudi esindajad mõtisklesid EPAMi kui praktikabaasi kasutamise üle, rõhutati vajadust liituda Muuseumide Infosüsteemiga MuIS, et muuta kogude andmestik kättesaadavaks laiemale avalikkusele kui seda praegune muuseumikeskne veebipõhine andmebaas (<http://epam.tlu.ee/>) võimaldab. Eesti Kodu-uurimise Seltsi juhi Ene Luka avaldus muuseumile püsivate ja asutuse spetsiifikale vastavate ruumide leidmise osas kutsus esile toetava aplausi.

Juubeliüritusel peeti meeles lilleõie ja väikese meenega EPAMi endisi ja praegusi töötajaid. Ilmar Kopso juhtis direktorina muuseumi 19 aastat (1987–2006). Veidi rohkem kui kaks aastakümnet on peavarahoidjana ametis olnud Marga Lvova. 2001. aastast töötab muuseumis teadurina Mare Torm ning 2003. aastast trükisefondi peaspetsialistina Piret Puust. Tehniline assistent Külli Ragel, peaarhivaar Tiina Tootsi, lapsehoolduspuhkusel viibiv Villem Normak ja direktor Veronika Varik on EPAMis ametis viiendat ning käsikirja- ja dokumendifondi kuraator Vadim Rõuk kolmandat aastat. Töötajate erialad vastavad hästi asutuse spetsiifikale: esindatud on nii ajaloo, bibliograafia, filoloogia kui kasvatusteaduse alase haridusega inimesed.

Üritus päädis suupistelauga, mida kroonis juubelitort. Õdusas õhkkonnas jätkusid arutelud nii EPAMi mineviku, oleviku kui ka tuleviku teemal.

EPAM ootab kõiki huvilisi tutvuma eesti kooli ajaloo rikkaliku pärandiga nii trükiste, käsikirjade, dokumentide kui fotode näol argipäeviti kell 10.00–16.00 Tallinna vanalinnas aadressil Rüütli 4 (Ajaloo Instituudi sisehoov).

EESTI ÕPETAJA AUTÄHIS

Head koolijuhid!

2009. aasta kevadel algatas Haljala Gümnaasium mõtte püstitada Haljalasse ausammas Eesti õpetajale. Kavandataut autähis keskendub õpetajale kui eestluse kandjale ja maasoolale. Õpetaja on inimene, kellelt õpitakse ning sel moel võiks autähis puudutada otsesemalt või kaudsemalt igaühte meist. Ehkki idee pärineb Haljala koolist, tahame kõigiti rõhutada tulevase autähise üle-eestilist tähendust. Eesmärgiks on rõhutada Eesti õpetaja väärikat kohta ühiskonnas. Autähise asukohaks on idee algatajad valinud Haljala Gümnaasiumi peakorpusega piirnev ala. Kooli kodulehelt võib lugeda:

... Nii võimegi Haljala kooli alguseks lugeda aastat 1687, mil siia saabus Tartust koolmeisteriks noormees nimega Jaak – Forseliuse seminari kasvandik. Õppetöö algas 18 poisiga, kes olid pärit kihelkonna 14 mõisast. Siinkohal on meil au märkida fakti, et Haljala kool on kogu Virumaa vanim kool, kuuludes ühtlasi Põhja-Eesti 11 vanima kooli hulka, mis rajatud B. G. Forseliuse eluajal ja tänu temale ...

Autähise asukoha Haljala Gümnaasiumi naabrusesse on välja pakkunud ka autähise kavandi autor skulptor Mati Karmin. Autähist ja selle rajamise ideed on tutvustatud ka Vabariigi Presidendile Toomas Hendrik Ilvesele

(http://eestiopetaja.haljala.ee/client/gallery/gallery.asp?wa_gallery_id=1)*

Vastavalt Mati Karmini kavandile koosneb õpetaja autähis metallosast ja graniitplaatidega kaetud alustahukast ning ümbritsevast väljakust koos kõnniteede, istepinkide ja valgustusega. Alustahuka kaheksale tahule on planeeritud plaadid tekstidega kaheksas keeles (eesti, inglise, prantsuse, saksa, vene, ladina, rootsi, soome).

4 tahku:

1. 1684 ALUSTAS BENGT GOTTFRIED FORSELIUS TARTUS ÕPETAJATE KOOLITAMIST JAN AMOS COMENIUSE ÕPETUSE JÄRGI
2. 1686 LÄKSID ÕPETATUD KOOLMEISTRID RAHVALE EESTIKEELSET KIRJATARKUST JAGAMA
3. 1687 RAJATI HALJALAS ESIMENE RAHVAKOOL VIRUMAAL
4. PÜHENDATUD KÕIKIDELE EESTI ÕPETAJATELE LÄBI AEGADE

3 tahku, igale tekst samuti kaheksas keeles:

5. ARMASTUS

6. VAIMSUS

7. PÜHENDUMUS

8., viimasele tahule paneme toetajate nimed.

Kuke kujutisega metallist tahvlile tuleb tekst ainult eesti keeles: ÕPETADES ÕPID

Kunstniku nägemuse elluviimiseks on saadud järgmised hinnapakkumised:

- 1) Põlva Metall OÜ – autähise metallosa, sisemine valgustus ja transport: 9 140 EUR.
- 2) OÜ Raidkivi – tahukale graniidist katteplaatide valmistamine: 6 960 EUR.
- 3) ümbritseva väljaku katenditööd: ca 32 000 €.

Tänaseks on MTÜ Õpetaja Autähis ja Haljala Vallavalitsus sõlminud kokkuleppe, et MTÜ Õpetaja Autähis võtab enda kanda autähise maapealse osa valmistamise ja Haljala vald autähise aluse, ümbritseva väljaku ja valgustuse teostamise kulud. Autähise rajamine toimub meie nägemusel peamiselt toetuste, annetuste ja vabatahtliku töö näol.

Autähist soovime avada õpetajate päeval, **5. oktoobril 2012.**

Täna on autähise maapealse osa rajamiseks kogutud ligi kolmveerand vajaminevast summast. Raha on laekunud annetuste, toetuste ja Haljala kooli poolt läbi viidud märgimüügikampaania toel. Sellest on Põlva Metallile tasutud 9 140 €. Graniitplaatide valmistamiseks napib aga kahjuks raha.

Sestap palume teid, Eestimaa koolid, olge head ja tulge appi!

Kes vähegi leiab oma eelarvevahenditest võimalust toetamiseks, andke palun teada virgeong@gmail.com. Toetajatele väljastame arve. Koolid on oma eelarvest autähisele toetust jaganud 50 eurost 200 euron.

Autähist Eesti Õpetajale on juba toetanud:

Rakvere Linna Algkool, Jäneda Põhikool, Rocca al Mare Kool, Sõmeru Põhikool, Rakvere Reaalgümnaasium, Kadrina Keskkool, Tapa Gümnaasium, Lasila Põhikool, Uhtna Põhikool, Kuressaare Täiskasvanute Gümnaasium, Rakvere Täiskasvanute Gümnaasium, Rakvere Põhikool, Nõo Põhikool, Ülenurme Gümnaasium, Padise Põhikool, Sillaotsa Kool, Võsu Kool, Laagri Kool, Tallinna Merivälja Kool, Lehtse Kool, Tudu Lasteaed-Põhikool, Ilmatsalu Põhikool

MTÜ Õpetaja Autähise juhatus, toimkond ja toetajaliikmed on tänulikud iga võimaliku rahalise abi eest. Kõikide toetajate koolide nimed kantakse autähise juures asuvale tänuplaadile.

Teie mõistvale suhtumisele ja toetusel lootes,

Virge Ong

MTÜ Õpetaja Autähise juhatuse liige

Sõmeru Põhikooli direktor

322 0640, 5553 7828

* Forseliuse Sõnumid 18, 2010, värvilehtedel I–II on samuti Eesti Õpetaja autähise ja Haljala kooli auhindade fotod

Haridus- ja Teadusministeerium
Munga 18, Tartu

27.04.2012

Eesti Haridusinnovaatika Keskuse rajamine

Demokraatliku riigi aluspõhjaks on haridussüsteem, mis rajaneb elukestval õppimisel ja teaduspõhisel arendustegevusel. Agraar- ja industriaalühiskonnast elektronmeedial põhinevasse infoajastusse jõudes peab vastavalt muutuma ja täiustuma ka koolivõrk ja õppemetoodika. Üheks suuremaks muudatuseks on üleminek nn reproduktiivpedagoogikalt heuristilisele e avastusõppele, mis tagab isiksuse loominguliste võimete ja süsteemse mõtlemise optimaalset väljaarenemist. Haridussüsteemi võtmeisikuteks on üld- ja kutsehariduskoolide õpetajad ja kõrgkoolide õppejõud. Seetõttu tuleb üha enam tähelepanu pöörata pedagoogikateaduse arendamisele ning õpetajate ja õppejõudude väljaõppele ja täienduskoolitusele

Eestis on haridussüsteemi edendamine seni toimunud võrdlemisi stiihiliselt, n.ö proovi ja vea printsiibil. Pedagoogide täiendusõpe on killustatud konkureerivate, küsitava tasemega erafirmade vahel, kes riigi ees erilist vastutust ei kanna. Tartu Ülikool ja Tallinna ülikool rajavad alates 2011. a didaktikakeskusi, kuid see toimub suuresti isevoolu, ilma piisava omavahelise koordineerimiseta.

Seetõttu on praegusel ajal tekkinud tungiv vajadus asutada meie maal üldriiklik polüfunktsionaalne **Eesti Haridusinnovaatika Keskus (EHIK)**, mille ülesanneteks saaksid:

- 1) pedagoogikateaduste edendamine ning välis- ja kodumaiste uurimistulemuste ja kogemuste juurutamine meie hariduselus;
- 2) haridussüsteemi kaasajastamine, innovatiivsete erialade ja õppemeetodite (avastus- ja aktiivõppe tunnid jne) kasutuselevõtt, järjekorra alusel üldkasutatavate kõrgtehnoloogiliste laborite ja tehnokeskuste loomine;
- 3) uute õpikute ja õppematerjalide koordineeritud ja kontrollitud kasutuselevõtt ja koostamine;
- 4) õpetajate ja õppejõudude täienduskoolitus ja atesteerimine ning sellele vastava töötasustamise süsteemi väljatöötamine;
- 5) pedagoogide vabaühendustele töötingimuste tagamine ning nende tegevuse juhendamine ja koordineerimine – nn Õpetajate Maja ja Eesti Akadeemilise Ühenduse asutamine;
- 6) haridusinnovaatiliste ettevõtmiste eksperimentaalbaasi (harjutuskoolid, avastusõppega lasteaiad jne) loomine.

EHIK peaks kuuluma haridus- ja teadusministeeriumi (HTM) haldus- ja finantseerimisalasse ning tegutsema asjakohase põhikirja alusel. Uue keskuse juurde on tarvis luua nõukogu, mille koosseisu kuuluvad HTM ja ülikoolide juhtivtöötajad, kasvatusteadlased, õppetöös silma paistnud pedagoogid ja edukad õpilased. HTM moodustamist võiks ette valmistada asjatundjate initsiatiivgrupp, mille koosseisu kinnitab haridusminister. Nimetatud algatusrühm peaks lähemalt tutvuma TÜ ja TLÜ didaktikakeskuste loomisega ja Tartu Ülikooli õpetajahariduse arengukavaga 2012–2015, mis võeti vastu 16.12.2011 a TÜ nõukogu otsusega nr 82 ja jõustus kohe järgmisel päeval. Sellele arengukavale tuleks lisada kaasaegne avastusõppe kontseptsioon ja selle rakendusplaan.

EHIK asukohaks võiks saada **Tartus Salme tn 1a** asuv spetsiaalselt koolimajaks ehitatud endine Tartu Õpetajate Seminari hoone, mis kuulub alates 2001. a Tartu Ülikooli haldusalasse. Salme tn 1a hoones tegutseb praegu TÜ sotsiaal- ja haridusteaduskonna haridusteaduste instituut, kuid rahalise kitsikuse tõttu on ülikool avaldanud soovi see maja ära müüa. EHIK loomine HTM poolt ja uue keskuse paigutamine Salme tn 1a majja võimaldaks seda hoonet ülal pidada nimetatud ministeeriumi vahenditest ja jätta eelmainitud instituut uue keskuse ühe baasasutuseks vanasse asupaika edasi. Veel enam, selliste baasasutustena võiksid sealsetes avarates ruumides paikneda ka Pedagogicum ja TÜ teaduskool, mis praeguse „kitsikusplaani“ järgi peaksid asuma nende profiilile mittesobivasse Vanasse Anatoomikumi, takistades seal uue teadusloo keskuse rajamist TÜ Ajaloo Muuseumi poolt.

Salme tn 1a hoones oleks ilmselt piisavalt ruumi EHIK harjutuskoolile, milleks võiks saada loodus- ja arstiteadusliku õppekallakuga **Tartu Tamme Gümnaasiumi (TTG) põhikooli** osa, milles on avatud juba viis esimest klassi. Praeguse ruumipuuduse tõttu otsustas Tartu linna volikogu (otsus nr 324, 22.02.2012) gümnaasiumiosa sellest koolist lahutada ja üle viia praegu TÜ-le kuuluvasse suurt remonti vajavasse majja Nooruse tn 9. TTG vilistlased on oma avaliku pöördumisega seda otsust ebakorrektselt pidanud, soovitudes hästitoimivat õppeasutust mitte tükeldada ja ruumikitsikus lahendada praeguse koolimaja juurdeehitustega (vt Tartu PM, 24.04.2012). Juurdeehituste valmimise ajal või ka edaspidi võiks EHIK harjutuskooliks saav TTG põhikooliosa paikneda Salme tn 1a hoones.

Loodetavasti leiavad EHIK „tiiva all“ endale Salme tn 1a asupaiga ka Õpetajate Maja (pedagoogide vabaühendused), Eesti Akadeemiline Ühendus (Ameerika Professorite Liidu taoline õppejõudude-teadlaste koondis) ja Tartu Haritlaste Liit (täiskasvanute koolitusega tegelev asutus). EHIK koostööpartneriteks võiksid olla teised innovatsioonile orienteeritud institutsioonid – SA Archimedes, TÜ Tehnoloogia Instituut, TTÜ Tartu Kolledž, SA Karl Ernst von Baeri Fond ja teaduspargid.

Raik-Hiio Mikelsaar
Tartu Ülikooli emeriitprofessor,
SA Karl Ernst von Baeri Fond
juhatuse esimees,
Teaduskeskuse AHHA
teadusnõukogu liige

Valter Haamer
Eesti Kultuuriseltside
Ühenduse esimees

Madis Linnamägi
B. G. Forseliuse Seltsi
juhatuse esimees

B. G. FORSELIUSE SELTSI MEDALITE JA TUNNUSTUSKIRJADE LAUREAATE EESTIKEELSE KOOLI 325. AASTAL

B. G. FORSELIUSE MEDAL

22. oktoober 2011

Laiuse Põhikool

325. aastapäev

Rõngu Keskkool

325. aastapäev

19. november 2011

Kolga-Jaani Põhikool

325. aastapäev

03. detsember 2011

Nõo Kool

325. aastapäev

20. veebruar 2012

Võru Kesklinna Gümnaasium

28. aprill 2012
Puhja Gümnaasium 325. aastapäev

05. mai 2012
Haljala Gümnaasium 325. aastapäev

IGNATSI JAAGU MEDAL

Alusharidus, algharidus

22. oktoober 2011

Eda Markov Rõngu Keskkool, õpetaja, näiteringide juht

10.11.2011

Merike Tiimann Sangaste Lasteaed, õpetaja

03. detsember 2011

Tiina Miido Nõo Põhikool, õpetaja

Teadusharidus : uurimus, uuriva õppetöö juhendamine

22. oktoober 2011

Anne Leppik Rõngu Keskkool, õpetaja

Merike Luik Rõngu Keskkool, õpetaja

03. detsember 2011

Ege Lepa Nõo Reaalgümnaasium, õpetaja

20. veebruar 2012

Ave Arop Võru Kesklinna Gümnaasium, õpetaja

Haridus- ja kultuurielu edendamine

27 november 2010

Janne Põlluaas Saue Gümnaasiumi hoolekogu, esinaine

20. august 2011

Epp Jaansoo Stockholmi Eesti Segakoor, dirigent

23. september 2011

Erika Rohumäe Lüganuse Keskkool, õpetaja

22. oktoober 2011

Celia Arras Rõngu Keskkool, õpetaja

Erle Mägi Rõngu Keskkool, õpetaja

Rutt Viljaste Rõngu Keskkool, õpetaja

03. detsember 2011

Anneli Korela Nõo Põhikool, õppealajuhataja

Rein Uusmaa Nõo Põhikool, direktor

26. aprill 2012

Marika Lehist Kambja Ignatsi Jaagu Kool, muusikaõpetaja, vanempedagoog

Mare Mõisa Kambja Ignatsi Jaagu Kool, matemaatikaõp., pedagoog-metoodik

Christi Olep Kambja Ignatsi Jaagu Kool, klassiõpetaja

28. aprill 2012

Linda Gottlob
Milvi Haavandi
Riin Massur
Päivi Märjamaa
Ülle Närska

Puhja Gümnaasium, eesti k. õpetaja
Puhja Gümnaasium, kehalise kasv. õpetaja, vanemõpetaja
Puhja Gümnaasium, inglise k. õpetaja, vanemõpetaja
Puhja Gümnaasium, õppekorraldusjuht
Puhja Gümnaasium, ühiskonnaõpetuse õpetaja, vanemõpetaja

MEDAL SUUR KULDTUKAT, 1. KLASS

27. november 2010

Saue Gümnaasium
Jaan Palumets
Orm Valtson

35. aastapäeval
Saue Gümnaasium, direktor
Saue Linnavalitsus, linnapea
Ukraina Kozeletsi Gümnaasium nr 1, direktor
Kiievi Gümnaasium nr 32, direktor

Aleksei Aleksandri p. Mihailitšenko
Svetlana Vladimiri t. Tšumak

08. aprill 2011, eestikeelse kooli 325. aastapäevale pühendatud konverents

Per Unckel Stockholmii läänivanem

13. juuli 2011, 90. sünnipäev

Tullio Ilomets Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseum, konsultant; keemik, ajaloo huviline

20. august 2011

Toomas Tuulse Stockholmii Eesti Segakoor, dirigent, helilooja

22. oktoober 2011

Sillaotsa Põhikool 245 aastat eestikeelset kooli

05. november 2011

Eesti Piibliselts tegevuse taastamise 20. aastapäeval (asutatud 1813. a)

03. detsember 2011

Ülle Juurik Nõo Kool, õpetaja, uurimusliku tegevuse edendaja
Ege Lepa Nõo Realgümnaasium, õpetaja, uuriva õppetöö juhendaja
Evi Piirsalu Nõo Kool, õpetaja, uurimusliku tegevuse edendaja

20. veebruar 2012

Tiiu Ojala Võru Kesklinna Gümnaasium, õpetaja

23. veebruar 2012

Arthur Ruusmaa Võru Muuseum, peavarahoidja

28. aprill 2012

Lehte Vihand Puhja Gümnaasium, matemaatikaõpetaja, õpetaja-metoodik
Heiki Rokka Puhja Gümnaasium, direktor

MEDAL SUUR KULDTUKAT, 2. KLASS

08. aprill 2011

Ervin Oro Paide Gümnaasium, 8c. kl õpilane; olümpiaadide laureaat

21. juuni 2011

Anni Lomp Rakvere Gümnaasium, 12. kl õpilane

20. veebruar 2012

Kristiina Gridina

Kristine Haukamägi

Kristin Kaur

Katariina Keerd

Kerly Kerge

Egle Toom

Võru Kesklinna Gümnaasium, 11. õpilane

Võru Kesklinna Gümnaasium, 11. õpilane

Võru Kesklinna Gümnaasium, 11. õpilane

Võru Kesklinna Gümnaasium, 11. õpilane

Võru Kesklinna Gümnaasium, 11. õpilane

Võru Kesklinna Gümnaasium, 11. õpilane

23. veebruar 2012

Gerda Sinisalu

Vastseliina Gümnaasium, 11. kl õpilane

MEDAL WASTNE TESTAMENT 1686

20. august 2011

Kaspar Kõrvits

Stockholmi Eesti Segakoor, dirigent

30. oktoober 2011

Szilárd Tóth

Läti Ülikool, ungari keele lektor; Udmurdi Riiklik Ülikool (Kudõmkar),
teadur

26. aprill 2012

Tiina Tiideberg

Kambja Ignatsi Jaagu Kool, eesti k. õpetaja, vanempedagoog

27. aprill 2012

Uuno Ojala

Hugo Osula

Osula, kooliajaloo uurija

ettevõtja, Osula Põhikooli toetaja

28. aprill 2012

Kersti Aadusoo

Reet Lepik

Tiina Õunapuu

Puhja Gümnaasium, ajalooõpetaja, vanemõpetaja

Puhja Gümnaasium, õppealajuhataja, vanemõpetaja

Puhja Gümnaasium, eesti k. õpetaja, vanemõpetaja

EESTI KOORILAULU 200. AASTAPÄEVA MEDAL

20. august 2011

Stockholmi Eesti Segakoor

Sirle Kõrvits

Stockholmi Eesti Segakoori laulja; www.eesti.se toimetaja

15. september 2011, Forseliuse Seltsi Segakoori 2. sünnipäev

Sven Aller

Tiiu Millistfer

Inna Samuilov

Chorus Forselianus, koormeister

Chorus Forselianus, dirigent

Chorus Forselianus, kontsertmeister

AUKIRI

21. juuni 2011

Janek Karits

Triin Kondoja

Linda Randoja

Janno Riispapp

Kristiina Tiitsu

Maris Toomel

Jane Tõevere

Agnes Uueni

Ragnar Viikoja

Rakvere Gümnaasium, 12. kl õpilane

Rakvere Gümnaasium, 12. kl õpilane

Rakvere Gümnaasium, 12. kl õpilane

Rakvere Gümnaasium, 12. kl õpilane

Rakvere Gümnaasium, 12. kl õpilane

Rakvere Gümnaasium, 12. kl õpilane

Rakvere Gümnaasium, 12. kl õpilane

Rakvere Gümnaasium, 12. kl õpilane

Rakvere Gümnaasium, 12. kl õpilane

25. september 2011

Viive Olt Lüganuse Keskkool, õpetaja

22. oktoober 2011

Anne Müraus Rõngu Keskkool, õpetaja
Ene Paks Rõngu Keskkool, direktor

03. detsember 2011

Riina Kõrgesaar Nõo Põhikool, logopeed

23. veebruar 2012

Külli Lendsaar Vastseliina Gümnaasium, õpetaja

26. aprill 2012

Lilia Kiuru Kambja huvikool, muusikaõpetaja
Meeri Talv Kambja Ignatsi Jaagu Kool, klassiõpetaja, vanempedagoog

TÄNUKIRI

20. veebruar 2012

Ants Jürgen Tammsaar Võru Kesklinna Gümnaasium, 9.b kl õpilane

23. veebruar 2012

Hanna Tohv Vastseliina Gümnaasium, 11. kl õpilane

26. aprill 2012

Asta Kask Kambja Ignatsi Jaagu Kool, logopeed

SUVEKOOLI TUNNISKIRI

25. september 2011

Tiina Sai Lüganuse Keskkool, õpetaja
Meelis Udso Lüganuse Keskkool, õpetaja
Lüganuse Keskkool

EESTI VABARIIGI V KLASSI VALGETÄHE TEENETEMÄRK

23. veebruar 2012

Hele Kiisel Hugo Treffneri Gümnaasium, matemaatikaõpetaja

EESTI VABARIIGI TAASISESEISVUMISE 20. AASTAPÄEV STOCKHOLMIS

Kärt ja Margot Sepp, Forseliuse Seltsi noortejuhatuse liikmed

2011 aastal täitis eestikeelsel kooliharidusel 325 aastat. Bengt Gottfried Forselius (1660–1688), kes viis ellu kutseliste koolmeistrite koolituse mõtte, mida ei olnud varem tehtud kusagil mujal Euroopas. Ühe aasta jooksul õpetas ta koolmeistrikandidaadid lugema ja proovis nende pedagoogivõimeid. Tol ajal kuulus Eesti Rootsi kuningriigi koosseisu. Riigilt toetuse saamiseks käis B. G. Forselius mitmel korral Stockholmis. 1686. aastal võttis ta edusammude kinnituseks kaasa oma parimad õpilased Ignatsi Jaagu ja Pakri Hansu Jüri, kes näitasid lugemisoskust kuningas Karl XI-le. Lisaks möödus 20. augustil 20 aastat Eesti

Vabariigi taasiseseisvumisest. Nende kahe olulise sündmuse tähistamiseks toimuski koori ja seltsi liikmete külaskäik Rootsi.

Reis kestis kokku neli päeva (18.–21. august), millest Rootsis viibisime kaks. Stockholmi saabusime 19. augusti hommikul. Päeval tutvusime linnaga ja külastasime Liblikamaja, mille kasvuhoonetes leidis palju troopilisi ning värvikirevaid taimi, liblikaid, kalu ja linde. Vanalinn, kus asus ka meie ööbimiskoht, on väga ilus. Eriti pakkusid huvi ja silmailu sealsed vanaaegsed ning võimsad hooned. Lisaks harjutas koor õhtul Eesti Majas järgmise päeva kontserdiks.

20. augustil kell 12.00 toimus Eesti taasiseseisvumise tähistamine Stockholmi Peetri kirikus. Avasõnad lausus Rootsi Eestlaste Liidu esimees Jaak Akker ja palve luges praost Ingo Tiit Jaagu. Eesti Vabariigi suursaatkonna asejuht Marje Luup põimis peakõnesse ka oma mälestusi, mis tegi selle eriti huvitavaks. Tähistamine jätkus Forseliuse Seltsi Segakoori kontsertiga „Eesti koorimuusikat läbi sajandite“ Esitusele tuli 14 lugu, sealhulgas „Mu isamaa on minu arm“ - Aleksander Kunileid, „Rahu“ - Rein Rannap ja eestlaste suur lemmik „Tuulevaiksel ööl“ - Jaan Tätte. Kontsert oli ilus ja rahvas aplodeeris selle lõppedes kõvasti. Koosviibimine jätkus Eesti Maja ruumides, kus huvilistel oli võimalus vaadata dokumentaalfilmi „Laulev revolutsioon“ ning Tartu Mänguasjamuuseumi pisinäitust „Kohvritäis lapsepõlvelugusid“

Sama päeva õhtul kiirustasime laevale ja algas tagasisõit Tallinnasse. Koori liikmed tahtsid laulmiseks ruumi, nad kutsuti oma lugudega laeva lavale esinema, rahvas aplodeeris kõvasti. Reis oli meeldejääv, sest seltskond oli tore, saime suhelda Rootsi eestlastega, külastada Eesti Maja ja Peetri kirikut ning võtta osa huvitavast üritusest. Eesti riigil on alati Rootsiaga head suhted olnud ja loodetavasti jääb see nii ka edaspidi.

FORSELIUSE NOORTE XXII SUVEKOOL, 23.–25.09.2011

- Lüganuse Keskkool**, Kiviõli tee 25, 43301 Lüganuse (Tõnu Lont, dir.) võõrustas Forseliuse noorte XXII suvekooli/kokkutulekut. Suvekooli juhataja oli õpetaja Viive Olt, GSM 5662 5576, viiveolt@hotmail.ee.
- Suvekooli tegevused** olid traditsioonilise avastusõppe korraldusega ja arvestasid 2011 aasta teemadega: rahvusvaheline keemia-aasta, <http://www.chemistry2011.org>; rahvusvaheline metsa-aasta, www.un.org/en/events/iyof2011/, http://en.wikipedia.org/wiki/International_Year_of_Forests; Euroopa teadlaste öö 2011, www.vk.edu.ee/teated/kuulutus_teadlaste_oo_88_141_ee.pdf, <http://ec.europa.eu/research/researchersnight/>; Euroopa vabatahtliku tegevuse aasta 2011, <http://www.siseministeerium.ee/evta2011>, <http://europa.eu/volunteering>; Eesti teadusaasta 2011–2012, www2.archimedes.ee/teadpop/index.php?leht=408, www.tlu.ee/?CatID=5679&LangID=1, eestikeelne kool 325, <http://www.forselius.ee/index.php?page=pacevateema>.
Tutvusime Ida-Virumaa majandus- ja kultuurielu ning loodusega, peame tulevikuplaane, sh XXIII suvekooli korraldamist Rootsi Kuningriigis 2012. a, kuulasime ettekandeid külalistelt ja õpilastelt, avastusõppe juhendajad jagasid kogemusi. Õpilased said suvekooli, õpetajad täiendkoolituse tunnistuse.

KAVA: Reede, 23. september 2011

14.00 Saabumine Lüganusele, lõunasöök

15.00 XXII suvekooli avamine, lipu heiskamine. Tervitused: Lüganuse Keskkooli direktor Tõnu Lont, Lüganuse vallavanem Arno Rossman

- 15.30 Tutvumine Lüganuse valla ajaloo ja kultuuriväärtustega (kirik, karstiaala, Purtse jõgikond)
- 17.00 Euroopa teadlaste öö 2011: Tallinna Tehnikaülikooli Virumaa Kolledži üritused
- 19.00 Õhtusöök
- 19.30 Kiviõli Muusikakooli õpilaste kontsert
- 20.00 Maakonna arengukava tutvustus. – Urmas Majajäas, Ida-Viru Maavalitsuse arengu- ja planeeringuosakonna juhataja

Laupäev, 24. september 2011

- 09.00 Hommikusöök
- 10.15 Kukruse Polaarmuuseum
- 12.30 Kohtla Kaevanduspark-Muuseum koos lõunasöögiga
- 15.30 Ekskursioon Toila pargis
- 17.00 Valaste juga. Saka seiklusrada
- 19.00 Õhtusöök
- 19.30 Suvekooli ettekandekoosolek:
Põlevkiviõli tootmise minevik ja tänapäev. – Mait Sepp, Tartu Ülikooli geograafia osakonna loodusgeograafia ja maastikuökoloogia õppetool, dr; õpilaste uurimistööd keskkonnahoiu-, majandus- jt teemadel

Pühapäev, 25. september 2011

- 09.00 Hommikusöök
- 09.30 Väljasõit Kiviõli tuhamäele, seejärel Kuremäe kloostriksse
- 11.00 Ekskursioon Kuremäe kloostriks
- 12.30 Pannjärve koos lõunaga. Suvekooli lõpetamine
- 14.00 Kojusõit endisel marsruudil

Lisaviiteid punktile 2:

Tallinna Tehnikaülikooli Virumaa Kolledž, <http://www.ttu.ee/virumaa-kolledz>
 Lüganuse Keskkool, <http://www.lyganuse.edu.ee/>
 Lüganuse vald, <http://www.lyganusevv.ee>, valla vapp ja lipp:
<http://www.rk.ee/symb/lyganus.html>
 Kiviõli poolkoksimägi ja motokrossirada, <http://www.motokross.ee/>
 Purtse/Iise jõgi ja lisajõed, <http://www.iise.ee/index.php?iise>
 Pannjärve jne, <http://www.puhkaeestis.ee/et/alutaguse-puhke-ja-sportikeskus>
 Struve meridiaanikaar, <http://struvekaar.weebly.com/unesco.html>

NB! Haridus- ja Teadusministeerium koostöös partnerorganisatsioonidega kuulutab Eesti teadusaasta 2011–2012 välja 23. septembril 2011. B. G. Forseliuse Selts astus Teadusaasta partneri staatusesse, <http://www2.archimedes.ee/teadpop/index.php?leht=408>

HEINO MÄGI *in memoriam*

14.12.1928–24.05.2011, ärasaatmine 05.06.2011 gümnaasiumi aulast

Lahkunud on Otepää valla aukodanik ja pikaajaline Otepää Keskkooli direktor Heino Mägi. Jääme Heino Mäge mäletama kui austusväärset Otepää ajaloo talletajat, andekat kirjameest ja pedagoogi.

Lahkus mees nagu orkester

Lehekuu tärkav loodus, mis annab uut elujõudu kõigele elavale, rõõvis ometi elu Otepää ja kogu Eesti hariduse ühelt tugisambalt, Pedagoogilt suure algustähega. Otepää koolist võrsusid põlvkonnad tema sõnade saatel: „Kes minevikku ei mäleta, see elab tulevikuta.“ Nüüd on temast endast saamas minevik. Heino Mägi oli tuntud igale otepäälasele ja paljudele kaugemalgi, mitmete arvates Otepää Kõige Suurem Mees, seda nii otseselt kui kaudselt.

Heino Mägi pedagoogitee oli aukartustäratav: alustanud 1948. aastal koolmeistrina Vana-Otepääl, sai temast 1956. aastal Otepää Keskkooli direktor, kelleks ta jäi 33 aastaks. Võimatu on siinkohal üles lugeda kõike, millele Heino Mägi aluse pani, seetõttu olgu mainitud vaid kõige suuremaid asju: kodu-uurimise aluste kui õppeaine ja muuseumi tegevuse algatamine, kodu-uurimiskonverentsid ja ajaloo eriklass, uus koolihoone, spordi- ja muusikaklass, sõprussuhted teiste koolidega nii Eestis kui teistes liiduvabariikides, tootmisõpetus, töö vilistlastega, hõbe- ja kuldlennu iga-aastane tulek keskkooli lõpuaktusele, kooli aastapäevade tähistamine ning palju muud.

Otepää Gümnaasiumi 104-aastasest ajaloost hõlmab Heino Mägi direktoriksoleku periood ligi kolmandiku, millele lisandub 15 aastat tegevust koolimuuseumi juhatajana kuni 2004. aastani. See seletab tõsiasja, miks hiljemgi tema poole pöörduti Otepää Gümnaasiumi kuulsate kasvandike kohta info ja intervjuude saamiseks - tema ikka teadis ja mäletas. Ta oli direktoriameti kõrval ka ise ajaloo, ühiskonnaõpetuse ja kodu-uurimise aluste õpetaja, koolimuuseumi juht, uurimistööde juhendaja, Otepää ajaloo talletaja ja propageerija, giid ja matkamarsruutide väljatöötaja. Tema koostatud 15 raamatut aitavad siiani huvilistel Otepää ja selle ümbruse radadel orienteeruda ja kultuuriloolisi paiku tundma õppida.

Läbi aegade ilmus temalt üle 400 artikli pedagoogilistel ja ajaloolistel teemadel. Ta osales aktiivselt Ühiskondliku Pedagoogika Uurimise Instituudi, hilisemal ajal B. G. Forseliuse Seltsi tegemistes. Siit pärineb ka üks osa tema väga suurest ja auväärsest tunnustuste kogust: Eesti rahvakooli 300. aastapäeva medal (1987), Ignatsi Jaagu medal (1990), Eesti koorilaulu 200. aastapäeva medal (1998), Otepää vaimuelu hingestaja, seltsi auliige (1999), B. G. Forseliuse medal (2003), Suur Kuldtukat (2008), B. G. Forseliuse Seltsi auliige. Raske oleks seda loetelu jätkata, sest ainuüksi Heino Mägi autasudest saaks kokku suure muuseumifondi.

Vähem tähtis ei ole ka muu ühiskondlik tegevus. Nii on ta viimsele teekonnale saatnud 716 inimest ja viinud läbi laste nimepanekutseremooniaid, olnud 20 pulmas pulmaisa ning lugematul hulgal juubelitel ja üritustel õhtujuht ning ekskursioonidel giid. Taidluseski osales ta mitmel rindel: oli koorilaulja haridustöötajate segakooris, rahvatantsija, akrobaat, pillimängija (akordion, mandoliin) ja näitleja.

Heino Mägi on aastakümnete vältel olnud üks Otepää väljapaistvamaid isikuid, tema mitmekülgsus, uudishimu ja teotahe väärtsid imetlust. Kunagi ei sisenenud Heino ruumi ilma reipa tervituseta: „Tervitus teile, võidukad väed!“ Veel poolteist kuud tagasi Otepää linna 75. aastapäeva üritustel osaledes vastas ta küsimusele, kuidas tal läheb, oma tuntud lausega: „Vägisi kipub hästi minema!“ Selline oligi Heino Mägi. Tema eeskujulikult korda seatud kodused albumid ja kroonikaraamatud ülevaadetega kõigist reisidest pakuvad ainulaadseid tagasivaatevõimalusi nii tema perele – kolmele pojale abikaasadega, lastele, lastelastele ja lastelastelastele - kui teistele otepäälastele. Oma perest ja oma koolist tundis Heino tõeliselt suurt rõõmu. Lahkunud on väarikas Otepää Valla Aukodanik, kuid tema teenetejäljed ei kustu ajalooliivalt iialgi.

Kes meeletult särab ja põleb palangus pidevas,

sel kustuda pole nii kõle õhtus nii videvas...

Ning jääb kindlasti järgi sellest rikkusest, mida sa evid,

ja sa söövitud sügava märgi ellu, milles sa laiud ja levid... (A. Alliksaar)

30. mail 2011

Otepää vallavolikogu, Otepää vallavalitsus, Otepää Gümnaasium, B. G. Forseliuse Selts

KALJU AIGRO AEG

Kõik peab olema paika pandud
nii lihtsalt kui vähegi võimalik,
kuid mitte lihtsamalt.

Albert Einstein

Kalju Aigrost peab rääkima olevikus. Nõo on Kalju Aigro jaoks elutöö koht. Siin alustab ta peale sõda õpetajana. Peatselt jätkab direktorina. Tulevikku vaatava juhina arendab ta kooli keskkooliks, reaalinete süvaõppega kooliks, arvutikooliks, ühiselamuga üle vabariigi andekaid õpilasi kutsuvaks kooliks. Direktori sisuline kooliarendus toimub koos eduka majandustegevusega: uued hooned, uudsed õppevahendid, mõjuvad õpetamismeetodid.

“Nõo Keskkool on number üks vabariigis” – nii tavatseb direktor Aigro öelda. Nõo kooli edu saladus on kooli vaimsuseks olev austus inimese vastu, austus õpilase vastu, austus inimlikult targa õpetaja vastu. Enda elumõtte annab karismaatiline Kalju Aigro edasi ka kooli töötajatele.

Kalju Aigro naabrimees ja kirikuõpetaja Harald Tammur toonitas ühes vestluses, et Nõo kool ja Nõo kirik asuvad naabruses, nende tööd ja tegemised olid vastastikku austavad ja toetavad, mõlemad taotlesid inimese harimist ja andsid hingerahu. Rootsi-aegsed Nõo kooli juured kaevati juba 1966. aastal lahti ja kolmesaja-aastase kooli aastapäevi tähistatakse suurejooneliselt, vabaduse vaim lehvib Nõo kohal.

Pedagoogi töös kõige tähtsamad omadused on järjekindlus, sihikindlus, eesmärgikindlus. Kalju Aigro on sündinud pedagoog, kes on palju õppinud elult eneselt. Direktor Aigro soovib lapseootel peredele: “Kui tuleb poisslaps, pange Kalju nimeks.” Ta ise toimetab ja püsib kaljuna elumeres.

Nõo on aastakümneid Kalju Aigro elukoht. Siia ehitab ta kodu. Siin elab ta armastuses koos abikaasa Endlaga. Siin kasvavad nende lapsed Helge, Helle ja Märt. Lapsed saavad kõige parema hariduse isa loodud Nõo Keskkoolis.

Nõo koolis on Kalju Aigro aeg. Tema ideed ja mõtted elavad Nõos edasi, tema loodud vaimsus on alles. Vahetunud on paratamatult õpilaste ja õpetajate, kooli töötajate põlvkonnad. Iga koolilõpetaja soov ja unistus on veelgi Nõos õppida, õppida oma laste õppimise kaudu. Nõo kooli tulevad õppima endiste õpilaste järglased nende vanemate soovitusel põhjal.

Kalju Aigro loomuses on esikohal abivalmidus. Ta uks on lahti kõigile: murelikule õpilasele, hädasolevale kooli töötajale, külarahvale. Mõjujõuks on lisaks väljendile “siin vana Aigro”, nagu ta ennast mõnikord telefonis nimetab, suur tutvusringkond. Kas on eestlast, kes ei tunneks või teaks Kalju Aigrot? Ta ise tunneb kõiki õpilasi näo, nime, päritolu, elu-olu, edusammude järgi. Ta võtab tervitades esimesena kaabu peast. Nõo süvaõppega kooli loomist põhjendab ta vajadusega abistada vanemaid lastele kohapeal hea hariduse andmisel.

Minul on suur au ja heameel pidada ennast Kalju Aigro õpilaseks. Ta oskab inimesi tööle valida, ta oskab töötajaid õpetada elus toime tulema, ta oskab õpetajaid õpilaste edusammudega motiveerida, ta õpetab elamise ja inimeseks olemise kunsti, õpetab andestamise kunsti. Kalju Aigro jätab meelde hea, teisitimõtlejatega on ta üllameelne ja needki muutuvad heaks. “Ära löö kutsikat, temast võib kasvada lõvi,” lausub Kalju Aigro elutarkuse tema Nõo perioodi jäädvustavas filmis.

Erilise tunnustuse pälvivad need, kelle kohta Kalju Aigro ütleb: “tuhandeaastane sõber” Selliseid sõpru on tal tuhandeid. Ta elab edasi oma lastes ja nende järglastes. Ta elab edasi oma õpilastes.

Enn Liba

Nõo kooli õpetaja aastatel 1968–82,

Nõo kooli direktor aastatel 1982–89

BIBLIOGRAPHIA FORSELIANA

... näitab seltsi ja liikmeskonna tegevusi, aga ka identiteeti ja teadusharidust kajastavaid artikleid-DVD-sid-veebilehti. Otstarbekas on külastada ka suuri andmebaase:

a) Index Scriptorum Estoniae (ISE, <http://ise.elnet.ee>), mida koostatakse rohkem kui 400 Eesti ajalehe, ajakirja ja artiklikogumike põhjal;

b) <http://dspace.utlib.ee/dspace>, mis sisaldab Tartu Ülikooli allüksuste poolt kogutud ja avaldatud elektroonilisi materjale: väitekirju, e-väljaandeid, konverentsimaterjale, digiteeritud väljaandeid nagu raamatud, käsikirjad, fotod etc. Otsimootorite FirstSearch, Scientific Commons, Dart-Europe, Base, Europeana etc vahendusel on TÜ dspace sidustatud rohkem kui 1200 sisutootja miljonite kirjade ja täistekstidega;

c) <http://bookshop.eu>, Euroopa Liidu Väljaannete Talituse hallatav EU Bookshop võimaldab juurdepääsu Euroopa Liidu ametlikele väljaannetele internetis ja neid PDF-failidena alla laadida.

2006

Tiina Jõgeda. Mis on sotsiaalne intelligentsus? – Eesti Ekspress, 16.11.

Heidit Kaio. Lauri Leesi loodab, et tema õpilastest ei saa lihttöölisi. – Eesti Ekspress, 16.11.

2007

Madis Linnamägi. Meelsusest ja keeleõppest 8. keskkooli algaastail. – TIPA-TAPA XXI. Tartu Forseliuse Gümnaasiumi, endise VIII keskkooli almanahh, lk 88–90

2008

Helmut Einpaul. Rännak ümber Läänemere. Eesti-Saksamaa-Rootsi-Eesti. Helmut Einpauli päevikute, märkmete, kirjalike ja suuliste mälestuste põhjal Mati Graf

Vello Lään. Kõik need aforismid. [Mitukümmend teemat, autorite loetelu, kasutatud kirjandus, 429 lk]

Jüri Saar. 21 ideed, millest võiks saada monument või skulptuur. – Tartu Postimees, 14.02., lk 6–7 [Sh seltsi ettepanek haridussamba loomiseks senise tagasihoidliku mälestuskivi kõrvale. Marju Lauristin: „Väga oluline on Forseliuse pargi teema, võiks olla linna üks prioriteete”]

2009

Avastusõpe. Võrdlemine ja mõõtmine. 63 lk. © Kirjastus Ilo. Sari „Õpetajalt õpetajale” [19 kohandatud näidistegevust/tundi 6–7-aastastele]

Edward de Bono. Kuus mõttemüsi. 200 lk [Valge: faktid. Punane: emotsioonid ja arvamused. Must: ettevaatlik ja tähelepanelik. Kollane: Oletuslik-positiivne. Roheline: loovmõtlemine. Sinine: mõtlemise juhtimine]

Arthur Brühlmeier. Kujundada inimest. 27 mosaiigikildu. Kirjastus Väike Vanker, Šveitsi fondi School for Children toetusel [Haridus, kasvatus, inimsus – harimine Johann Heinrich Pestalozzi 1746–1827 vaimus]

Arthur Goldwag. -ismid ja -loogiad. 358 lk [Mõistete seletused]

Marcus Hildebrandt. Eesti kool annab teistele eeskuju. – Postimees, 05.06.

Jaan Kaplinski. Teispool sinist taevast [Konsultant: Tõnu Viik, Tartu Observatoorium]

Virve Liivanõmm. Kunagi sõidame niikuinii, estronaudid ees. – Õpetajate Leht, 16.10. [Noorte kosmoseklubi Estronaudid. Eesti Tudengisatelliidi programm, kosmoses 2012. a. Päikesetuul]

Tanel Ots. 300 aasta taguse masu õnnistus. Eesti keele säilimise nimel tehti otsustavad sammud praegusest suurema kriisi ajal. – Postimees, 23.12.

Bernadette Tynan. Aita oma lapsel silma paista. Kuidas avastada lapse peidetud andeid. 160 lk [Make Your Child Brilliant. London, 2008]

2010

Ajakirjanduse vabadus ja vastutus. [09.11.10 konverentsi materjalid TÜ ajalehelisana, 8 lk]

Risto Berendson. Ajaloolane vaidlustab kuulsa Ümera lahingu asjaolud. – Postimees, 23.09.

Risto Berendson. Küberkuritegevus paelub vene noormehi. – Postimees, 16.12.

Eiki Berg, Pärtel Piirimäe, Lauri Mälksoo, Hent Kalmo. Iganenud või igavene? Tekste kaasaegsest suveräänsusest. Tartu Ülikooli Kirjastus. 346 lk

Arved Breidaks. Kadunud põlvkond, veel leitav. – Postimees, 09.12. [Kutselisteks töötuteks?]

Martin Ehala. Emakeeleoskus infoühiskonnas. – Postimees, 13.03.

Marju Himma. Kolm kooli ootavad võimalust ellu jääda. – Tartu Postimees, 12.11. [Tartu Raatuse, Kunsti- ja Forseliuse Gümnaasium]

Marju Himma. Nutikas tudeng leiab ikka raha. – Tartu Postimees, 08.09.

Marju Himma. Tartu Ülikool on maailma ülikoolidest veebis 187. – Tartu Postimees, 23.07. [Webometrics: veebis nähtav, võrrelduna 20 000 maailma ülikooliga. Times Supplement Rankings: teadusmahukuse järgi 500.–600. koha vahel]

Hugo Treffneri Gümnaasium. 12 lk [Tutvustav brošüür]

Toomas Jürgenstein. Esimene või viimane koht. – Postimees, 16.12. [Uskumisest]

Tuuli Koch. Kool tapab? Vaimne peks viib noored elust loobumiseni. – Postimees, 15.11. [Vestlusring gümnaasistidega]

Toomas Kruusimägi. Et mitte õppimist tuupimisega segi ajada – Kultuuri KesKus, juuni

Tiit Kändler. Kõlakoda kõrva taga. Kuidas muusika loob teadust ja teadus teeb muusikat. 168 lk

Kristi Leppik. Noor teadlane loodab teha murrangu patsientide ravis. – Tartu Postimees, 17.09.

Madis Linnamägi. Medal "Wastne Testament 1686" – Keelekaitsja, 10, lk158–165

Ahto Lobjakas. Hüppega tulevikku: iEesti. – Postimees, 15.11.

Jaan Lukas. Härra Rüütel, kuidas tervis? – Terviseleht, 12.10.

Tõnis Lukas. Tartu Ülikool rahvusülikooliks. – Tartu Postimees, 07.10.

Mõttelend. V koolialmanahh. © Kehra Gümnaasium

Hardo Pajula. Uusmitšuurinlus ühiskonnas ja hariduses. – Postimees, 29.07. [Kiirenev marss võltstegelikkusesse. "TTÜ = Tehnika Torpedeerimise Ühing, mitte tehnikaülikool"]

Aivar Põldvee. Bengt Gottfried Forselius ja rahvahariduse lätted Eesti- ja Liivimaal. Dissertationes Historiae Universitatis Tartuensis 27; http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/10062/15267/4/poldvee_aivar.pdf

Ott Pärna. Pingeabalt tulevikueesmärkidest. – Postimees, 16.09. [NASDAQ, arenguhüpe, vaimne pingutus, rahvusvaheline interdistsiplinaarne IT-akadeemia]

Elina Randoja. Miku ja Manni uurisid saunatagust. – Tartu Postimees, 14.12. [loodusvõistlus]

Rein Raudvere. Rüütel ja Ilves saavad küünaldeks. – Maaleht, 02.12.

Alo Raun. Väheharitud mees ähvardab Eesti edu. – Postimees, 16.10.

Alo Raun, Merike Tamm, Urmas Seaver. Üleilmne test näitas taas Eesti kooli väge. – Postimees, 16.12. [Lugemisoskus, vt ka T. Kuurme kriitikat: Forseliuse Sõnumid 19, 2011]

Aho Rebas. Göteborgi Eesti Kool 1945–1994.

Grete Rozhdestvenski. Noored matemaatikud jäid medalita. – Postimees, 05.08. [Kuid 18 aastat väga edukalt rahvusvahelistel olümpiaadidel. Pärnu Koidula Gümnaasiumi lõpetanud Rauno Siinmaad lahutas medalist üks punkt]

Enn Siimer. Avatud kool, õnnelik kool. – Postimees, 20.12.

Endel Susi. Sada säravat tähte. [100 inimest ja nende panus Eesti arenguloosse. Raamat on pühendatud Otepää linna 75. ja Otepää haridusloo 325. aastapäevale]

Sirje Tarraste. Enne koolide lahutamist tasub veel kord mõelda. – Tartu Postimees, 27.10.

Karmen Trasberg. Õpetajate tööturg – PISA ja palga seosed. – Postimees, 15.12.

Sulev Vedler. Katseklaasilaste kokkutulek. – Eesti Ekspress, 14.10.

Sulev Valdmaa. Kas ühiskonnaõpetus on tõesti kriisis? – Õpetajate Leht, 15.10.

Ühiskonna turvalisuse teenistuses. Artiklite kogumik pühendatud professor Ivar Aimre mälestusele

2011

Erkki Bahovski. EL. "Rohkem raha teadusesse ja haridusse!" – Õpetajate Leht, 15.10.

Eesti hariduse viis väljakutset. Eesti haridusstrategia (elukestva õppe strateogia) 2012–2020 kavand; http://www.elu5x.ee/public/documents/materjalid/Haridusstrategia_PROJEKT_8_lk.pdf

Eesti Inimarengu Aruanne 2010/2011 Inimarengu Balti rajad: muutuste kaks aastakümnet

Eesti kasvuvision 2018. Siht ja sammud järgmiseks kümnendiks;
<http://www.arengufond.ee/upload/Editor/Publikatsioonid/kasvuvision-spikker-2018.pdf>

Eesti keele arengukava 2011–2017, https://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/valitsus/arengukavad/haridus-ja-Teadusministeerium/Eesti_keeles_arengukava_2011_2017.pdf

Enesehindamine. Õppe- ja kasvatustöö analüüsimine ning hindamine. Koostajad: Eve Eisenschmidt, Viljar Aro, Maie Kitsing, Aime Punga, Tarmo Salumaa, Mare Tereping, Leelo Tiisvelt, Tiia Õun

Raimu Hanson. Uudne pott väldib pissija pritsmeid. – Tartu Postimees, 08.04. [GAG 5.b kl õpilase disainitud väikelapse pissipoti mudel läheb tootmisse]

Marcus Hildebrandt. "Maa sool" – ületöötanud ja alamakstud. – Postimees, 28.09.

Isamaa ajaloo viik 2011. © J. Kuperjanovi Selts [Julius Kuperjanovi mustamine Eestis enne II maailmasõda. Taivo Kirmi kaastööd "Lalli talust" ja "Leonhard Ritt – "suur kombinaator"" Kristjan Männi kaastöö "Artur Sirk – mahavaikitud Eesti märter". VEKSA ja KGB agentuur: Ülo Koit, Georg ja Lennart Meri. Jne, jne]

Signe Ivask. Tudengineiud salvestasid plaadi matemaatikat täis. – Tartu Postimees, 25.02.

Toomas Jürgenstein. Konkurentsi ja edukuse kõrval on teisigi väärtusi. – Tartu Postimees, 02.02. [Süvenev edukultus vajab alternatiive]

Margarita Kask. Avastusõpe Prantsusmaal. – Õpetajate Leht, 21.01., http://www.opleht.ee/?archive_mode=article&articleid=4763

Karl Kello. Kas tagasikäik või kasvuraskused?. – Õpetajate Leht, 01.04. [Peeter Tulviste ettekandest Toompea Haridusseminari teemal "Edasimine, paigalseis ja tagasimine viimaste aastakümnete Eesti kõrghariduses"]

Vilja Kohler. Koolijütside elu hakkaski igavaks kiskuma. – Tartu Postimees, 01.09. [14 last läks Tartumaa väikseimasse kooli, Unipiha Algkooli]

Vilja Kohler. Maagümnaasiumide tulevik tundub tume. – Tartu Postimees, 25.01. [Tartumaale kümne asemel kolm gümnaasiumi?]

Vilja Kohler. Õpilased pääsevad oma koolimajja. – Tartu Postimees, 17.11. [Rõngu Keskkool]

Kuldmedalisajad Tartus ja Tartumaal. – Tartu Postimees, 21.06. [sh HTG – 14, Nõo RG – 2, Rannu KK – 1]

Tiiu Kuurme. Tallinna haridus rühib maailma mõistes vastuvoolu. – Postimees, 11.01.

Sirle Kõrvits. Eesti laulab koos Forseliuse Seltsi Segakooriga! – Eesti Päevaleht-Estniska Dagbladet, 03.08. [Intervjuu koorijuhiga Tiiu Millistferiga enne Eesti Vabariigi taasiseseisvumispäeva 20.08.2011 kontserti Stockholmi Püha Peetri kirikus]

Marju Lauristin. Demokraatia võti on kodanikuühiskonna käes. – Postimees, 14.03.

Linn kontrollib GAGi rahaasju. – Postimees, 12.10. [Personalikulud 2010. a eelarves 555 000 kr enam, 2006. a majanduse ülekulu 1 614 699 kr]

Madis Linnamägi. Wastne Testament ja eestikeelne kool. – Eesti Kirik, 23.03.

Endel Lippmaa, Anto Raukas. Nüüdistuumajaamad on ohutud. – Postimees, 21.03.

Rait Maruste. Bürokratiide mugavus. Riigiasutuste kolimine Tallinnast välja annaks tugeva tõuke regioonide arengule. – Tartu Postimees, 11.03.

Risto Mets. Lähtel läheb suvel ehituseks. – Tartu Postimees, 18.03. [Õpilaskodu, tööõpetusmaja]

Mitme tule vahel (meenutusi, pildistusi, arutlusi, analüüse). © 20. Augusti Klubi. Koostasid ja toimetasid Lehte Hainsalu ja Rein Järlik. 703 lk [Kaastööd näitavad harituse fenomeni raskel ajal]

Nils Niitra. Palun peatage progress, ma tahaks maha minna. – Postimees, 05.02. [Filosoofid 19. saj., arvamused praegusel ajal]

Nõo tanumatel VII. Nõo kooli kirjanduslik almanahh. Koostajad: Heily Soosaar, Linda Trummal, Anne Jürimäe, Kaja Kasak [Pühendatud 325. aastapäevale. Lk 95: Regilaul Nõo kooli sünnipäevaka (õpilaste omaloomingest rahvaviisil "Sõmeralt, sõrmikulle")]

Martin Pau. Füüsikaõpetajate põud püsib visalt. – Tartu Postimees, 23.03.

Tiina Pintsar. Loov ja vaba elufilosoof ja maailmaparandaja Evelin Tamm. – Eesti Päevaleht-Estniska Dagbladet, 03.08. [Rootsi kolinu läbielatu ja vaated maailmaasjadele]

Rita Puidet. Me peame ennast tegema suuremaks. – Eesti Kirik, 13.04. [Seltsi konverents. Foto]

Priit Pullerits. Mõelge, enne kui edasi õpite. – Postimees, Arter, 28.05. [Õpetatavate erialade perspektiivikuse pingerea tabel]

Ene Puusepp. Kodu on rahva süda, ema selle hing. – Tartu Postimees, 06.05. [Helmi Mäelo töö Soomest Eestisse emadepäeva, sellest sai riigipüha. 12-lapselises peres oli ta 7.]

Elina Randoja. Koolides hakkavad ajud ragisema. – Tartu Postimees, 16.11. [Kolmandat aastat mälumäng "Mõtteagin" 2. kl õpilastele]

Elina Randoja. Nõokad kolivad aastaks Tartusse. – Tartu Postimees, 09.12. [Reaalgümnaasiumi ja ühiselamute lammutamine ja moodsa hoone ehitamine 2012/13]

Elina Randoja. Nõo poisid ajavad koolis omi asju. – Tartu Postimees, 08.11. [Poistenädal]

Kalevi Rantanen, Tormi Soorsk. Energiaallikad tulevikus. – Tehnikamaailm, 10 [Aatomipatarei, meresoojus, päikeseelekter, energia niiskusest ja maa seest, tuul, ...]

Alo Raun. Saksa futuroloog: tuleviku koolis ei omandata enam teadmisi. – Postimees, 25.11. [Intervjuu Praha tulevikuhariduse konverentsil Berliini Vaba Ülikooli prof Gerhard de Haaniga]

Rein Rebane. Huvi või sundus – meie valik. – Õpetajate Leht, 07.01. [Kas kooliskäimine on rõõm või sundus, on meie valida. Fookusest kipub kaduma õpilane ja tema areng]

Kristi Ruusamäe. Tuupijate armee on ajast ning. – Postimees, 30.11.

Jüri Saar. Eksperdid soovivad viit gümnaasiumi. – Tartu Postimees, 14.02. [Tartus 2020. a]

Mikk Salu. Koolilõpetajate kutsevalik puudutab kogu ühiskonda. – Pärnu Postimees 24.08.

Eva Samolberg, Hanneli Rudi. Koolipoiss peksis kaaslast kurikaga. – Postimees, 25.11.

Heino Siigur. Kasarmutoast professoriks. © Juura. 264 lk

Soovitusi suguvõsa- ja perekonnaloos uurijale. Toimetajad: M. Remmelgas, E. Luka © Eesti Kodu-uurimise Selts

Kai Tafenau. Uue Testamendi tõlkimisest Rootsi ajal: käsikirjad, tõlkijad ja eesti kirjakeel. – Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 27; http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/18174/tafenau_kai.pdf?sequence=1

Evelin Tamm. Vaigistamine ja vabadus. – Eesti Päevaleht-Estniska Dagbladet, 03.08. [Loov ja vaba elufilosoof ja maailmaparandaja Evelin Tamm edastab Aimar Altossaare analüüsi Eesti demokraatiast (21.04.2011 Delfi): "Erakondadest on saamas mehhaanilised hingetud võimuvertikaalid, mis töötavad vaid oma juhtkondadele riskivabalt mandaate tootvate masinadena. Vabadus on kadunud, poliitilised otsused tehakse tagatubades, meedia on kallutatud ja ebausaldusväärne" Autoril endal on viis blogi oma mõtete avaldamiseks, vt VEEBID]

Virge Tamme. Välismaisest kõrgharidusruumist leiab värskendavaid elamusi. – Postimees, Koolituse Extra, 17.03.

Taniloo. Teekond muusa juurde. [Skulptor Endel E. Taniloo elulooraamat. Õpetaja ja eestikeelse koolihariduse monumentide tekkelugu lk 90–93]

Lauri Tankler. Riik ei toeta su last, see on sinu enda teha. – Tartu Postimees, 22.03.

Merike Teder. Koolilaste vaimse tervise uuring paljastas hulga probleeme. – Postimees, 10.12. [Uuring tosinas Euroopa riigis. Eesti-Rootsi vaimse erise ja Suitsidoloogia Instituudi hinnangul on Eestis depressiivsus 15,4%, Euroopa keskmine on 18%]

Ülo Vaher. Päikeseenergia laevanduses. – Tehnikamaailm, 10 [Päike laeva mootoriks]

Tiina Vapper. Hariduses on otsustamise aeg. – Õpetajate Leht, 01.04. [Jaak Aaviksoo intervjuu]

Rein Veidemann. Vabaduses kaotsi läinud. – Postimees, AK, 09.04. [Väärtusteadvus vajab murrangut, sest Eesti riigi ja ühiskonna elukorraldus ja valitsev mentaliteet töötab vastu kogukondlikkusele, mis on meid läbi sajandite elavana hoidnud]

Merike Viilup. Koer – vahelüli inimeste maailma vahel. – AJALEHT, 02.12., www.erinevusrikastab.ee [Koolipsühholoog Kristi Raava kasutab koerateraapiat Tln 32. KK ja Gordoni perekoolis. USA-s väga levinud]

Ott Väli. Tulevane kodanik inforägistikus. – Postimees, 02.11. [GAG ajaloo- ja ühiskonnaõpetaja noorte usust kodanikuühiskonna toimimisse]

Õigusega vabadusele. Koostaja: Rein Järlik. © 20. Augusti Klubi. 16 lk [Taasiseseisvumise protsessi poliitilised otsused. Eesti riikliku iseseisvuse otsuse vastu võtnud EV Ülemnõukogu liikmete andmestik fotodega]

2012

Anneli Ammas. Maagümnaasium vajab õpilaskodu. – Postimees, 06.02. [Kilingi-Nõmme head tingimused jm]

Anneli Ammas. Tegemata gümnaasiumireform takistab kutsekoolide arengut. – PM, 04.01

Eestimaa õpib ja tänab. Tunnustamist väärt edulood. Jaanuar 2012 [ÕKVA tunnustussüsteemi "Eestimaa õpib ja tänab" viie auhinna laureaadi ja edulood 2011. aastal, sh: "Loodus- ja

täppisteaduste auhind 2011” – Evi Piirsalu, Nõo Põhikooli õpetaja; ”Hariduse sõbra ja toetaja auhind 2011” – MTÜ Hugo Treffneri Gümnaasiumi vilistlaskogu; ”Eestimaa ja kodanikutunde auhinna 2011” tänukiri – B. G. Forseliuse Selts. Forseliuse Selts osales üleriigilise komisjoni töös nii 2010. kui 2011. aastal (Madis Linnamägi, Veronika Varik); www.eestimaaopib.ee]

Raivo Juurak. Didaktika võtab eeskju hävituslendurite õpetamisest. – Õpetajate Leht., 23.02., lk 7; www.opleht.ee/?archive_mode=heading&headingid=2144&print=1 [Didaktikakeskuse loomisest Tallinna Ülikoolis; sarnast keskust loob ka Tartu Ülikooli Pedagogicum – seltsi ammune ettepanek aastast 2005!]

Maakonnas oli 13 kooli, peab jääma viis. – Postimees, 04.01.[Viljandi maakond]

Arko Olesk. Uus bioloogia ravib enne, kui haigus käes. – Postimees, Arter, 14.01. [Intervjuu prof Johan Björkgreniga]

Priit Pullerits. Ootamatu eestvõitleja. – Postimees, Arter, 04.02., www.postimees.ee/726574/marcus-hildebrandt-eesti-opetajate-ootamatu-estvoitleja/ [HTG inglise ja ladina keele õpetaja]

Priit Pullerits. Õpetajaid häirib praegune atesteerimise kord. – Postimees, 10.01. [Vananenud, 5 skeemi]

Elina Randoja. Vanast koolimajast jäid alles vaid seinad. – Tartu Postimees, 25.01. [Elva Gümnaasium]

Mikk Salu. Enim ülikooli minejatest tuleb Treffneri koolisr. – Postimees, 21.01.

Martin Šmutov. Haridusministeerium hakkab panustama e-õppevarale. – Postimees, 30.01. [Juhtkiri!]

Forseliuse Seltsi Segakoori (www.hot.ee/fss ja <http://fssegakoor.freehostingcloud.com/>) kontsertide kavad:

2nd Cracovia Music Festival [Cracow. Kosciół OO. Paulinów na Skalce, 01/10/2010; Concert Hall of the Państwowa Szkoła Muzyczna im. Wł. Żeleńskiego, 02/10/2010]

Ainult Sinust ... [Tartu Forseliuse Gümnaasiumi aula, 08.03.2011]

Kevadkontsert. [Tartu Forseliuse Gümnaasiumi aula, 17.05.2011]

Eesti koorimuusikat läbi sajandite. Estonian choral music via centuries. [Stockholmi Püha Peetri kirik, 20.08.2011]

Meie lemmiklaulud [Koori teise sünnipäeva kontserdi kava, Tartu Raekoda, 15.09.2011]

Ilm rõõmu, õnne ja ootust täis ... [Tartu Katoliku kirik, 06.12.2011.; Alatskivi loss 11.12.2011]

CD, DVD:

Eestikeelse kooli 325. aastapäevale pühendatud konverents „Haridus on valgus. Eesti kool vaatab tulevikku”, HTM-i saal, 08.04 2011; ettekanded, intervjuud, fotod [Lähte Ühisgümnaasiumi meediaõpilaste teostus]

VEEBID:

www.20augustiklubi.ee

www.avastustee.ee ja projektiga seonduvad artiklid:

Karin Hellat. Tüd külastas avastusõppe asjatundja, 01.02.2007, <http://www.ajakiri.ut.ee/217655>

Tiia Hämarsalu, Veskitammi Lasteaia õppealajuhataja (Saue). Avastusõppe käigus saadud teadmised jäävad kindlamini meelde, Eestielu.ee, 05.06.2011, <http://eestielu.delfi.ee/eesti/harjumaa/saue-vald/haridus/avastusõppe-kaigus-saadud-teadmised-jaavad-kindlamini-meelde.d?id=47164664>

Illar Leuhin. Mis on suunatud avastusõpe?, <http://lepo.it.da.ut.ee/~illar/CD/dok/suunatud.htm>

Toomas Tenno. Loovuse arendamine lasteaias ja koolis. Kõiki lapsi kaasav ja arendav suunatud uurimuslik õpe ehk AVASTUSÕPE, www.eetika.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=455702/K%F5iki+lapsi+kaasav+ja+arendav+avastus%F5pe.pdf

www.erinevusrikastab.ee, Tallinna Ülikooli õiguse instituutdi projekt “Erinevus rikastab”

www.estcube.eu/kosmoseklubi-estronaudid, Eesti Tudengisatelliidi programm,

www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings, Maailma ülikoolide edetabel

www.fututuba.ee, Eesti Arengufondi tulevikutrendide kohtumipaik

www.goethe.de/ins/cz/prj/zuk/zbk/enindex.htm, Conference “The Future of Education”

www.kuperjanov.ee, J. Kuperjanovi Selts

www.miks.ee, Eesti teadusaasta 2011–2012

www.novaator.ee, Tartu Ülikooli teadusuudised

www.permacultureprinciples.com; Allan Kokkota, Britta Griin. Permakultuur. – Tõru, 29.05.09

Kosmo-geo-elutee ehk Piibe Baeri Ajatee kaart, vt R.-H. Mikelsaare artiklit ja veebi

Forseliuse Noorte XXII suvekooli avamine Lüganusel, 23.09.2011